

МОРИС КОЛИС КОРТЕС И МОКТЕСУМА

Превод от английски: Жени Божилова, 1987

chitanka.info

ВЪВЕДЕНИЕ

Португалците с откритията и завоеванията си на изток от Червено море през шестнадесети век са тези, които в новата ера сближиха Европа с Азия. Докато те пътуват на изток, испанците вървят на запад. В испанското завоевание на Мексико сблъсъкът между католическото мислене на Европа и системата от идеи, които преобладават в Централна Америка, е много по-жесток, отколкото сблъсъкът между европейския и азиатския начин на мислене. Португалците не внасят почти никакви промени в Индия, докато испанският начин на живот бързо взима надмощие в Америка. За мен бе особено интересно да проследя взаимодействието между културите на Европа и на Ориента. Но сблъсъкът отгатък, когато започнах да го проучвам, ми се стори още по-привлекателен, защото той се съсредоточава в едно-единствено, изключително по интерес събитие — срещата на Кортес с Моктесума. Подробностите около драмата, в която са въввлечени тези двама мъже, са, общо взето, съвсем изяснени. Прескот през деветнадесети век и Мадариага в наши дни са описали всичко в обемисти научни трудове. Ала значението на фактите все още е, и сигурно ще остане, спорен въпрос. За Прескот героят си остава Кортес, бледоликият авантюрист, който с шепа хора успява да покори едно могъщо варварско кралство. Мадариага, осъзнал, че това е твърде старомодно, опростенческо схващане, се съобразява с обширната информация, която вече съществува за древната и странна цивилизация на Централна Америка, и ни представя Кортес в по-съвременна историческа перспектива. Но и тук героят на драмата е пак той.

Настоящата книга, на четвъртината по-малка от книгите и на Прескот, и на Мадариага, е опит да се разтълкуват фактите в светлината на най-новите проучвания за мексиканския начин на мислене. Първата ми грижа беше да потърся ясно и логично обяснение на всяко възникнало положение. Без да проявявам неуважение към един труд, станал вече историческа класика, длъжен съм да кажа, че

Прескот в книгата си „История на Мексико“ (1843) не успява да осмисли много от странните случки, които описва. И наистина никой писател не би могъл да стори това в периода, в който е работил той. Мадариага в своя „Ернан Кортес“, осъзнавайки, че Прескот не е съумял да види нещата ясно, прави опит да постигне това с помощта на своите големи познания. Аз се помъчих да осветля още повече разясненията на Мадариага. В това трудно начинание много ми помогнаха съветите на С. А. Бърланд, известния познавач на старите магически книги на Централна Америка, чиято добрина и любезност са равни на неговите знания. Докато работех над източниците, Моктесума изпъкна пред мен като личност, по-необикновена и от онова, което се знаеше досега за него. Да му се отреди второстепенно място както в досегашните книги не е възможно. Драмата е толкова негова, колкото и на Кортес. И трябва да кажа, че от двете действащи лица той е по-интересният, защото е по-загадъчен. Да вникне в загадката на неговите постъпки, това е една от първите задачи на този труд.

На онези, които вече познават въпроса, искам да обясня, че не използвам термина „ацтеки“, употребяван досега за обозначаване на племето, владяло Централна Америка по време на завоеванието. На своя език науатъл тези хора са се зовели мехики. Испанските писатели, съвременници на завоеванието, използват тази дума в мексиканската ѝ форма. Думата „ацтек“ не се среща в мексиканския език. Тя е съчинена от европейците след завоеванието и притежава съмнителна стойност. Настъпи часът, в който трябва да я забравим. Мисля също така, че е настъпил и часът да изхвърлим от употреба термина „индианци“ за първите американци. Но това ще стане по-трудно.

Произношението на всички мексикански имена и техните значения са взети от индекса и речника на том II от „Кодекс Мендоса“, под редакцията на Джеймс Купър Кларк.

Справочниците, с които съм си служил, са упоменати в текста, без да се посочват номерата на страниците, тъй като това не е необходимо за труд като настоящия. Но за изследователя ще бъде лесно да ги намери. Изказвам благодарност на Никълс Егон, загдето ми послужи с германския превод на текстове от езика науатъл, изготвени от Саагун, на господин Котра Мъдок, който ми послужи с помощната статия за космическите аспекти на мексиканската митология, и на д-р

Джоузеф Нидъм, който ме насочи към книгата на Жак Сустрел „La Pensee Cosmologique des Anciens Mexicains“.

Цитатите от първоизточниците са в кавички, но в някои пасажии (като например монолога на Бернал Диас за старите конкистадори в края на книгата) не съм използвал кавички, защото те не са точен цитат, а по-скоро резюме на текста.

КОРТЕС В ЗАПАДНА ИНДИЯ

Високоблагородният лорд Кристобал Колон (когото ние упорито наричаме Христофор Колумб) съзрял остров Уотлинг в Бахамския архипелаг на 11 октомври 1492 година. Оттам той продължил, за да открие Западноиндийските^[1] острови Куба и Еспаньола (Хаити). При завръщането си в Испания през 1493 г. Колумб съобщава на крал Фердинанд, че е достигнал до най-външната част на Източна Азия, някъде в близост до Япония или Китай. Той не е знаел, че между това, което бил открил, и онова, което си въобразявал, че е открил, лежи континентът Америка.

Двете кралства на Иберийския полуостров — Испания и Португалия, разузнават в две противоположни посоки. Когато Колумб открива Западна Индия, португалците вече са стигнали чак до нос Добра Надежда и упоритите си усилия да се доберат до Източна Индия. За да избягнат бъдещи разногласия, двете държави се обръщат към папа Александър VI Борджия с молба да определи сферите на техните интереси. Той взел перо, очертал една линия през средата на Атлантическия океан и с вулата, позната под названието *Inter Caetera*, обявил, че португалците имат изключителни права над всички земи, които вече притежават или биха открили на изток от чертата, а испанците — над това, което Колумб е открил в Западна Индия, и над онова, което съответно ще намерят отвъд тези острови.

По този начин испанците получават в дар Американския континент, преди да подозират за неговото съществуване. Откриването му става постепенно. Минават шест години, преди Колумб — по време на третото си морско пътешествие до Западна Индия — да съзре част от него. През август 1498 той достига до северния бряг на Южна Америка, близо до устието на река Ориноко. Бреговата линия на запад от Ориноко до Дариенския провлак е изследвана между 1498 и 1502 от Веспучи. Освен това Кабот достига до Флорида, а Кабрал — до Бразилия. Навсякъде испанците виждат само джунгли и диваци. Намират малко или пък никакво злато — тяхната основна цел. Те също

така са в пълно неведение за онова, което са открили. И все още не знаят за Тихия океан.

През 1508 година се прави някакъв опит за заселване на колумбийския бряг в Южна Америка, но той се проваля. Пет години по-късно, през септември 1513 година, Балбоа съзира Тихия океан от един хълм в Дариен и това е великото събитие, което по-късно ще вдъхнови Кийтс за прочутия му сонет: „Тъй дълго бродих аз из златната страна“, макар той да си е представял, че „снажният Кортес“ (а не Балбоа) е „впивал орлов взор в океана“. Балбоа слязъл от хълма и в пълно бойно снаряжение нагазил в новия океан, който завзел в името на краля на Испания. Скоро след това в Дариен, близо до сегашния Панамски канал, била основана испанска колония.

Междувременно испанците организират първото си откритие — Западна Индия. Пръв е заселен остров Еспаньола или Нова Испания. Авантюристи от всички класи прекосяват Атлантическия океан с надежда бързо да забогатеят. На някои от тях се подаряват имения и работна ръка. Работници са нещастните туземци, които до пристигането на испанците живеят безгрижно под управлението на своите главатари. Те са дружелюбни, щастливи племена, прилични на островитяните от Южните морета. Превърнати в роби, принудени да работят неспирно в плантациите и да промиват злато, а на всичко отгоре и безжалостно третирани, те се обезсърчават и масово измират.

Сред авантюристите, които идват, е и Ернан Кортес. Той пристига в Еспаньола през 1504 г. деветнадесетгодишен. Баща му е провинциален благородник от Естремадура и още четиринадесетгодишен го изпраща да следва право в университета на Саламанка. Той учи известно време, но напуща, без да се дипломира. Влече го животът на открито. Изпърво го примамва мисълта за военна кариера в Италия, но после решава да тръгне към Западна Индия. Баща му го снабдява с пари за пътя и той потегля с кораб към — както все още се смята — крайната част на Индия или Китай.

Кортес носи препоръчителни писма до някои от управниците в Санто Доминго, главния испански град в Еспаньола, и скоро получава имение и роби. През следващите седем години остава на острова и обработва земите си. Почти нищо не се знае за него от този период, освен че е бил нотариус на Азуа, малко градче до Санто Доминго, защото като бивш студент по право е подходдал за тази длъжност.

През 1511 г., двадесет и шест годишен, той се присъединява към експедицията на Диего Веласкес, който е получил заповед от вицекраля на Индиите, Колумбовия син, да подчини големия съседен остров Куба, където все още нямало испанска колония. Завоеванието е леко, тъй като местното население е прекалено изплашено от испанците, за да се съпротивлява. След кампанията Кортес е назначен за главен секретар на Веласкес. Той остава в Куба цели осем години и се превръща в един от най-заможните земевладелци на острова. През тези години не участва в разузнавателните експедиции, които постепенно разкриват крайбрежната линия на американския континент. В резултат на две от тези експедиции, описани в следващата глава, става известна Мексиканската империя, страна, чиито обитатели, по всичко изглежда, са цивилизовани, за разлика от племената, с които испанците са се срещали досега. Както за ония седем години от живота на Кортес в Испаньола, тъй и за тия осем години в Куба знаем твърде малко. Той се оженва за една испанка, наречена Каталина Хуарес, изпада в немилост пред губернатора Диего Веласкес, помирява се с него и става съдия на главния град Сантяго. Във всички тези прояви нищо не подсказва, че скоро ще изпъкне като най-видната личност в този район. Възможно е приятелите му да са долавяли големите му способности, но ни един от тях по онова време не го е казал на хартия. А дори и да го бяха сторили, то щеше да има стойността на лично мнение; защото до този миг той все още не е имал случай да разкрие изключителния характер на своята дарба. По нрав бил независим, по държание — очарователен, бил смел и умен, но че притежавал военен гений и че бил голям държавник, ловък и прозорлив, това не е предугадил нито един от най-интелигентните му приближени. И все пак, дали самият той е знаел за тази си несъмнена, макар и непроявена дарба? Знаел е сигурно. Защо тогава се е задоволил да преживее цели петнадесет години в ограничения свят на Куба, без да върши нищо друго, освен да се забавлява и да богатее? Можем само да предполагаме, че е изчаквал. Преди да определи целта, се е нуждаел от свобода на действие. Както ще видим, откритието на Мексико е тъкмо този мечтан случай. И когато се появява, той го улавя и решава, че ще завладее Мексико, колкото и ужасно трудно и опасно да изглежда това начинание.

[1] Западна Индия или Вест Индия — група острови, разположени в устието на Мексиканския залив между Северна и Южна Америка. Отделят Карибско море от Атлантическия океан и се делят на три групи: Бахамски, Големи Антили и Малки Антили. — Б.пр. ↑

ОТКРИВАНЕТО НА МЕКСИКО

Диего Веласкес бил хубав, набит мъж, заможен и добродушен. Като подчинен на вицекраля на Индиите, той нямал право да открива нови земи и да ги заселва без разрешение от своя началник. За всяко ново откритие бил длъжен да съобщава, а вицекралят или сам кралят на Испания решавали дали да го назначат за управител, или да поставят там някой друг. От своя страна Веласкес смятал, че ако успее да открие нещо значително, връзките му в испанския двор ще му помогнат да го задържи за себе си.

През януари 1517 година при него се явил някой си Ернандес де Кордоба, придружаван от сто и десет испанци, живеещи в Куба. Кордоба бил богат човек, с голямо имение, но останалите нямали свои земи и били авантюристи, решени да вървят напред и да открият някакво място, където да се заселят и да забогатеят. Сред тях бил и Бернал Диас дел Кастильо, беден двадесет и пет годишен благородник, който на старини написва „Истинската история за покоряването на Нова Испания“ — най-очарователната, подробна и вярна книга от всички, писани за Кортес и покоряването на Мексико. Кордоба обяснил на Веласкес, че другарите му са го избрали за свой капитан и че е готов да финансира едно изследователско пътешествие, ако Веласкес им разреши и сам вложи пари в това начинание. Постигнато било споразумение: Веласкес да осигури един кораб и храна за него, ако Кордоба даде два кораба.

Експедицията напуснала Куба през февруари 1517 година. Посоката била запад. Континентът на Централна Америка, открит до онова време (и разочароващо беден и нецивилизован), лежал южно от островите. Поради това изследователите нямали никаква представа дали изобщо има нещо на запад и ако има — какво ще е то. „Уповавайки се на щастието — пише Бернал Диас, — ние се насочихме към залязващото слънце, без да познаваме нито дълбочината на водата, нито теченията, пито пък ветровете, обичайни за тази географска ширина.“

Западният край на Куба е само на сто и петдесет мили от най-крайната точка на Юкатан — големия полуостров, който е в южната част на Мексиканския залив. Но испанците не знаели това и когато, едва оцелели след една тежка буря, най-сетне съгледали Каточе, северния му нос, се успокоили, макар че естествено не са могли да разберат дали тази суша е остров или част от континента. Като наближили, видели в далечината някакъв голям град и с удивление установили, че сградите му са от камък, който не се използвал нито от местните жители на Западна Индия, нито от туземците в по-южната част на континента. Богат град ще да е, казали си. И сигурно там има злато.

А всъщност те открили една от цивилизованите раси на Америка, маите, народ, който след IV век от н.е. развива богата култура. Маите са най-големите астрономи и математици на света за своето време. Като архитекти, грънчари, художници и скулптори те са създали велики произведения на изкуството. Измислили си и свое образно писмо. Живеели в големи и красиви каменни градове. Ала Кордоба и хората му не видели нищо от това.

Бернал Диас е описал онова, което видели. Когато корабите хвърлили котва навътре в морето, десет големи канута, натоварени с мъже, се насочили към тях. Испанците ги поканили да се качат на борда. Около тридесетина от тях дошли. Облечени били в памучни ризи и набедреници. Не могли да разговарят с тях другояче освен с ръце. Но им се сторили много весели и приятелски настроени. На всекиго подарили по една броеница от зелени мъниста. На тръгване гостите дали да се разбере, че на другия ден пак ще дойдат, ще заведат испанците на брега и ще им позволят да се запасят с вода и провизии. И наистина дошли. Стотината испанци се натоварили в собствените си лодки, но за всеки случай взели и оръжията си. Петнадесет от тях били с арбалети, десет стреляли с мускети. На брега ги очаквала тълпа от любопитни. Някакъв мъж, както изглежда, управителят на града, посрещнал гостите. По изражението на лицето му и по знаците, които правел, проличали добрите му чувства и той ги поканил да тръгнат към града, който бил наблизо. Сбрани в плътна група, испанците потеглили с него. Той обаче ги вмъкнал в засада. Внезапно и устремно, те били нападнати от голям брой облечени в подплатени памучни ризници войници, които започнали да ги обсипват със стрели, с

камъни, мятани с прашки, и със заострени копиевидни пръчки. В първите мигове петнадесет испанци били ранени, но групата останала непоколебима, пушките и арбалетите влезли в действие, размахали се стоманените мечове — оръжия, далеч по-страшни от оръжията на врага. Войниците майя, невиждали досега нито огнестрелни оръжия, нито арбалети, нито пък стомана, се изплашили и побягнали, оставяйки петнадесет мъртви и двама пленници.

Наблизо имало някакъв двор и три каменни сгради, които се оказали светилища със статуи на богове. Скулптурите се сторили много грозни на испанците, които не могли да оценят това изкуство, съвършено различно от изкуството на Ренесанса. Още повече, то било отдадено в служба на чужда религия. Всъщност едва наскоро европейците започнаха да се възхищават от предколумбовото американско изкуство. Но Кордоба и войниците му се възхитили от други предмети, които намерили в няколко сандъчета в храма — златни огърлици и диадеми и малки златни рибки и патици. Те ги грабнали и бързо се оттеглили на своите кораби.

След като превързали ранените, пътешествениците решили да продължат пътя си на запад и да изследват юкатанския бряг. Онова, което открили, било чудесно макар първата среща да била мъчително краткотрайна. Може пък щастието да им се усмихне по-нататък. Започнали да учат двамата пленници на испански, за да ги използват като преводачи. Скоро брегът се извил на югозапад. Минали дни и когато водата за пиене започнала да се свършва, съзрели друг голям град, известен по-късно под името Кампече. Там испанците преживели нещо, което трудно могли да си обяснят. Те взели съдовете за вода, слезли на брега и ги напълнили от езерото, близо до града. В това време неколцина май от висшата класа, загърнати в красиви памучни мантии, приближили до тях и със знаци ги запитали дали идват от изгрева, като повторили някаква дума, която звучала като „кастилци“. Когато испанците потвърдили, че идват от тази посока, поканили ги да влязат в града. След преживяното в Каточе войниците се поколебали, но като поразмислили, решили да отидат. Завели ги направо в едно каменно здание, прилично на храм. Вътрешността му била украсена с рисунки на божества и огромни змии. В средата имало олтар, облян от прясна кръв, като че ли току-що е имало жертвоприношение. Испанците се поуплашили от вида на олтара, макар че наоколо се

движели засмени жени. В същото време неколцина мъже в парцаливи мантии, вероятно роби, започнали да трупат клада от тръстики и два отряда стрелци с лък приближили към тях. Внезапно от близкото светилище излязла зловеща група мъже. Облечени били в дълги до глезените бели наметки, лицата им били боядисани в черно, а дългите им коси — намазани с кръв. Тези жреци, защото те били такива, носели глинени кадилници, в които димели благоухания. Те се приближили към испанците и ги окадили също както католическите свещеници кадят свещени реликви. След това посочили към готовата клада, запалили я и им дали да разберат, че трябва да си отидат, преди огънят да изгасне. В същото време стрелците и другите воители, струпани наоколо, започнали да свирят с уста, да бият барабаните си тъй застрашително, че най-разумното било веднага да се оттеглят на корабите.

Смисъла на тази среща испанците разбрали едва когато се запознали по-отблизо с тази част на страната.

Петдесетина мили по-надолу по юкатанското крайбрежие пътешествениците съзрели Чампотон. На три мили от този голям град една широка река се вливала в морето и те решили, че тук, незабелязани от никого, ще могат да се запасят с вода. Но най-лекомыслено останали да пренощуват на брега и на разсъмване се намерили обградени от войска на майте, която ги надвишавала в съотношение двеста към едно. В последвалата ожесточена битка испанците дали петдесет убити. Останалите шестдесетина, ранени до един, някои дори смъртоносно, едва се добрали до корабите, захвърляйки съдовете за вода. Не оставало нищо друго, освен да се завърнат в Куба. Скоро след пристигането Кордоба умрял от раните си. Експедицията завършила трагично.

Но губернаторът Веласкес бил много развълнуван от съобщението за тази цивилизация, по-напреднала от всички, открити откакто Колумб бил достигнал Западна Индия. Видът на златните украшения, намерени в Каточе, го пленил. И той решил да изпрати друга експедиция. Тя потеглила през април следващата 1518 година под командуването на Хуан де Грихалва, негов сродник. Сега Веласкес участвувал с много по-голям дял, отколкото преди, но провизиите били закупени от някои видни млади земевладелци, които пътували с експедицията. Тръгнали всичко 240 испанци, всеки със собствено

оръжие, а сред тях бил пак Барнал Диас дел Кастильо, този път с ранг знаменосец. Веласкес ги посъветвал да поемат пътя на Кордоба и да стигнат зад Чампотон, най-крайната точка на първата експедиция. Ако им се стори възможно, да основат колония. Но преди всичко да се опитат да донесат злато или срещу евтина размяна, или чрез грабеж. След като те тръгнали, той писал на приятелите си в испанския двор, за да ги уведоми за откриването на една нова богата страна и да ги помоли да съдействуват за назначаването му за неин губернатор. С това той заговорничел зад гърба на своя началник, вицекраля на Западна Индия, който се стремял да запази правото да притуря към съществуващите си владения всички нови открития, направени от неговите подчинени. Важно е да се отбележи тази хитрина, защото след време тя подсказва на Кортес как да се присегне през главата на Веласкес и да се обърне направо към Карл, племенника на Фердинанд, който, осемнайсетгодишен, става крал на Испания през 1518 година.

Грихалва и неговите 240 спътници не могли да стигнат до нос Каточе, защото течението ги отнесло на юг към остров Косумел, близо до източния бряг на Юкатан. Щом съзрели корабите, островитяните побягнали. Понеже не успял да ги накара да се върнат, Грихалва напуснал острова и — отминавайки Каточе и Кампече, без да спира там — пристигнал в Чампотон, където Кордоба се срещнал с нещастieto. Този път испанците имали повече огнестрелно оръжие, слезли на брега и отблъснали войниците майя, които се сражавали ожесточено. Останали три дни в града, но тъй като той бил изоставен и в него не намерили злато, продължили пътя си край брега. В Табаско, крайбрежна област между страната на майите и Мексико, с помощта на двамата майи, пленени от Кордоба, които вече превеждали по малко, успели да убедят жителите да разменят злато срещу разноцветни стъклени мъниста; стъклото, непознато още в Америка, се смятало за нефрит — камък, високо ценен там. Пътувайки на запад покрай брега, те пресекли, без да подозират, границата на Мексико. Пейзажът се променил, станал по-планински и навътре в сушата пътешествениците съгледали грамаден снежен връх — удивителна гледка в изгарящата юнска жегна на тропиците. (А това бил вулканът Орисаба, висок 18 700 стъпки^[1], зад който пък на плато, високо 7000 стъпки, се намирал легендарният град Мексико.)

Скоро пътниците преживели нещо много странно. При устието на някаква река, на петдесетина мили преди бъдещия Вера Крус, съзрели група хора, понесли бели знамена на дълги пръчки, които те размахвали по посока на корабите, сякаш ги подканяли да спрат. Изпратили на брега въоръжени разузнавачи. Като се върнали, разузнавачите разказали на Грихалва, че видели неколцина добре облечени мъже, насядали на сянка, а пред тях постлани рогозки, върху които имало наслагана храна — птици и царевични питки. Испанците били поканени със знаци да седнат и да хапнат. Тъй като домакините не говорели езика на маите, преводачите били безполезни. Донесли кадилници и испанците били окадени.

Грихалва изслушал разказа им и сам слязъл на брега. Посрещнали го с голямо уважение. След като раздал на околните по малко стъклени мъниста, той успял да им обясни, че ще им даде още, ако му донесат злато. Те сторили това и в следващите няколко дни срещу мънистени дрънкулки испанците получили златни украшения на стойност сто двадесет и осем хиляди реала. Но поради незнаенето на езика Грихалва тъй и не разбрал защо е бил повикан на брега и приет любезно и кои са били неговите домакини.

По-нататък ще стане ясно пълното значение на тези събития. Засега е достатъчно само да споменем, че хората край речното устие били натоварени от Моктесума, краля на Мексико, да следят за пристигането на испанците и да ги примамят на брега. Той вече бил научил за спирането на Грихалва в Чампотон и Табаско. Предполагал, че чужденците са вероятно хора на бога Кецалкоатъл, чието завръщане се очаквало. А понеже това било събитие от огромно значение за него и за кралството му, наредил съгледвачите да му изпратят подробно описание на мексиканското образно (идеографическо) писмо.

Грихалва напуснал реката и продължил пътешествието си още малко на запад, уверен, че е направил голямо откритие, безкрайно зарадван от златото, но неспособен да си даде ясно обяснение за случилото се. Спрял още на няколко места, ала не срещнал нищо особено, освен дето на един остров, който той нарекъл Сан Хуан де Улуа, намерил телата на двама младежи, току-що принесени в жертва в някакъв храм. Кървавите им сърца били положени в съд под образа на един идол. Това била и първата му среща с мексиканската религия, с която по-късно испанците ще се запознаят отблизо.

Вече било юли и Грихалва решил да се върнат в Куба. Можел да направи опит за основаване на колония, но това му се сторило твърде рисковано. Няма мексикански преводач и няма как да преговаря с местните управници. Преводачите майя сигурно са знаели, че са стигнали до Мексико, и са му го казали. Вероятно са знаели и са му казали и това, че зад планините живее един велик крал. Но всичко е било твърде мъгляво. Както подобавало, той изпратил своя заместник Педро де Алварадо — един от рицарите на бъдещото завоевание — с най-бързия кораб да съобщи на Веласкес новините и да му занесе златото, а сам се завърнал по-бавно с останалите три кораба. Стигнали в Куба през ноември след седеммесечно отсъствие.

[1] 1 стъпка е равна на 30,48 см. — Б.пр. ↑

КОРТЕС ПОТЕГЛЯ

Новината за откриването на Мексико — страна, очевидно по-богата на злато, отколкото Западна Индия, зарадвала всички в Куба. Животът на острова и тъй бил приятен за испанците с имения, роби и златни залежи. И все пак имало липса на работна ръка, защото туземците бягали, самоубивали се или измирили от мъка и преумора вследствие нетърпимия начин, по който се отнасяли с тях. А и златото не било кой знае колко много. Затова вестта за една нова страна, където огромни количества злато се получавали срещу някакви си нищожни дрънкулки, била извънредно примамлива. А за по-бедните новината естествено била още по-вълнуваща.

От деня на идването си в Новия свят испанците заграбвали със сила всичко каквото могли. Правото им за това почивало върху Борджианската вула, която им давала власт над цяла Америка. А дори и да се съмнявали в правото си да обсебват земята на другите, съвестта им си оставала чиста при мисълта, че с въвеждането на християнската религия те носят спасение за душата. И още нещо — уверени били, че европейският начин на живот, който налагат, превъзхожда местната култура, която разрушават. Същото си мислят по-късно британците по отношение на Индия и Африка. Поради това естествено е да разберем нетърпението им да измъкнат всичко каквото могат от това ново, чудесно кралство Мексико.

Но как да го сторят? Испанците в Куба били малко на брой. Мексико била държава, очевидно далеч по-могъща от всички останали, с които се били сблъскали дотогава. Многобройно население, каменни градове, велик владетел в планините, добре въоръжена войска. Голяма плячка, но трудна за достигане. Най-смелите и авантюристично настроени хора в страната били уверени, че Кортес може да изпълни успешно подобно мъчно начинание — това е и обяснението за неговото внезапно проявяване като водач в този момент.

Бернал Диас ни го е обрисувал и макар че книгата му е писана, след като Кортес е станал вече видна личност, цитатите, които давам тук, го показват такъв, какъвто е бил през 1518 година:

„Той беше строен, добре сложен и як. Лицето му беше бледо, почти сивкаво на цвят. Очите му бяха строги, но в тях се таеше доброта. Косата и брадата му бяха черни и доста редки. Имаше голям гръден кош и широки рамене, беше жилест и малко кривокрак. Сръчен беше и в ездата, и във въртенето на меча. Но от всичко най-много беше смел и непреклонен, а най-главното е то. Като младеж в Еспаньола обичал доста да походва с жени, та неведнъж вдигал нож срещу силни и ловки мъже, но винаги побеждавал. Под долната си устна имаше белег от нож и ако някой се позагледаше в него, той се опитваше да го прикрие с брадата си. С другарите си се носеше любезно, знаеше латински и пописваше стихове. Всяка сутрин четеше молитви от един часослов и с благоговение присъствуваше на литургията. Влечаха го много картите и зарът и беше луд по жените.“

Този жизнерадостен и смел млад мъж бил трийсет и две годишен, когато пратеникът на Грихалва Педро де Алварадо донесъл голямата вест за Мексико. „Алварадо — пише Бернал — не беше глупав и тъй добре разказал новината, че, както разправят, на Диего Веласкес не оставало друго, освен да го прегърне от сърце и да устрои народни празненства и веселби за цели осем дни.“ Веласкес решил този път да изпрати експедиция, достатъчно голяма, за да може да основе колония. Да се запази тайната от вицекраля в Еспаньола не било възможно, но експедицията можела да бъде представена като нов опит за изследване на крайбрежието. А в това време той щял да проводи втори пратеник до испанския двор с подновена молба да го направят губернатор на новите земи и независим от Еспаньола. Това щяло да му даде право, според съществуващия обичай, на една пета от цялата плячка или печалба след изплащането на едната пета, полагаща се на краля. Така той щял да стане страхотно богат и след около пет години можел да се върне в родината с всички изгледи за удостояване с благородническа титла и за висок пост в двореца. Но както ще видим, Кортес имал нещо друго на ум — сметнал, че богатството и почестите би могъл да си присвои сам той.

За да си осигури успеха, Веласкес би трябвало сам да предвожда експедицията. Но той не бил добър войник и не обичал несгодите. А

знаел, че предприятието е твърде рисковано. Най-добре да изпрати някой доверен командир да свърши черната работа и да поеме рисковете, а той да си седи в Куба и ако всичко мине както трябва, да пожъне печалбата. Също така, изглежда, че бил и доста внимателен по отношение на парите, които влагал. Нужна била твърде голяма сума, защото трябвало да се изпрати по-многобройна войска, отколкото на предишните две експедиции. Най-добре да избере командир, който да е и богат, та да може и да желае да отпусне повечко средства. С всичко това на ум той се обърнал за съвет към своите помощници и приближени.

Предложили няколко имена. Преди всичко трима от роднините на Веласкес искали да поемат командването. „А защо пък не Грихалва?“ — питали неговите приятели от последното пътуване, които го одобрявали като капитан. Но Кортес знаел как да спечели играта. Веласкес имал двама любимци — секретаря си и своя счетоводител. Кортес сключил с тях следната сделка: „Издействайте ми командирското място и ще делим печалбите.“ Те хитро склонили Веласкес да промени лошото си отношение към Кортес, защото — макар и да се бил сдобрил с него и да бил станал кръстник на дъщеря му — Веласкес не бил забравил, че няколко години преди това Кортес се опитал да го надиграе. Но въпреки това, подтикнат от любимците си, го назначил. Писмените указания, които дал на Кортес, били тъй широко очертани, че всъщност той получавал правото да прави онова, което сметне за най-добро. Но все пак Веласкес изпратил заедно с него някои от своите привърженици, за да го държат под око.

Щом получил командването, Кортес се заел да събира хора и запаси в столицата Сантяго. И дал ясно да се разбере, че целта му далеч не е само да разузнава и да събира плячка. Това било експедиция за покоряване на Мексико. Стръвта на такова едно чудесно и доходно приключение подмамила най-решителните и смели мъже в Куба. Бернал пише: „Той издаде прокламация, че който тръгне с него към новооткритите страни, за да ги покори и да се засели там, ще получи своя дял от златото, среброто и богатствата, намерени в тях.“ За да финансира предприятието, той ипотекирал имението си за осем хиляди златни монети. По негова молба приятелите му продали своите стопанства, купили оръжия и коне, приготвили питки от тапиока^[1], солено свинско месо и бойно облекло, подплатено с памук. Тъй като

нямало пшеница, заместили я с брашно от смлени корени на маниока. Подплатени ризници направили по съветите на ония, които били видели майте да си служат с тях, защото стоманените брони не достигали. Започнали да издирват топове, пушки и барут, арбалети и най-вече коне, каквито почти не се срещали. Нито Кордоба, нито Грихалва водели коне, но Кортес, знаейки, че тези животни са непознати в Америка, предвидил огромното предимство, което щял да има с един малък брониран кавалерийски отряд.

И тъй приготовленията продължили. Кортес, както ни казва Бернал, „започна да се докарва и да се грижи за външния си вид — сложи на шапката си кичур от пера, окачи си златна верига и тръгна с кадифена наметка, поръбена със злато“. Поръчал да му изтъкал знамена, на които, избродирани със злато, личали кралският герб и кръстът с надпис: „Ще победим под знака на кръста“. И ги окачил пред своя дом.

Всичко това започнало да тревожи Веласкес: дали наистина би могъл да вярва на Кортес? Защото начело на своята войска, когато бъдела напълно готова, той щял да стане най-силният човек на острова. А след като било трудно да го контролира в Куба, как изобщо би могъл да го удържи в Мексико? Кортес наистина можел да запази завоюваното за себе си. Дали все още не е късно да отмени назначението му?

Кортес, щом чул за тези слухове, ускорил подготовката и в същото време хвърлил целия си чар, за да разпръсне съмненията на губернатора. Започнал често да посещава двореца и да уверява Веласкес, че в скоро време ще го направи много богат. И все пак станало ясно, че губернаторът, подтикван от приближените си да се отърве от Кортес, наистина се готвел да го стори. Като научил за това, макар приготовленията да не били завършени, Кортес изпратил тайно войските си на корабите през една тъмна нощ и рано на другата сутрин отплувал от Сантяго.

Съществуват две версии за прощалната сцена. Бернал казва, че Кортес, придружен от приятелите си, отишъл последната вечер в дома на Веласкес, да се сбогува с него, и че на следното утро Веласкес дошъл на кея да го изпрати, но и при двете срещи не станало и дума да се отмени назначението. Другата версия е, че преди отплуването не е имало никакво прощаване и Веласкес изобщо не подозирал за

тръгването на Кортес. На сутринта, щом чул, че флотата се готви да отплува, той изтичал на пристанището, да я спре. Кортес вече бил на борда на командирския кораб, но като видял Веласкес на брега, сметнал за благоразумно да се качи на една лодка и да доплува достатъчно близо, за да се чуват. Веласкес го упрекнал, загдето се измъква тайно, а Кортес извикал през водата: „В живота има мигове, когато трябва първо да се действа, а след това да се приказва.“ И тъй като Веласкес бил безпомощен да го възпре, пуснал го да върви. Някои видни историци предпочитат тази забавна история пред разказа на Бернал, но аргументът срещу нея е, че докато Бернал е бил очевидец, защото участвувал в експедицията, Лас Касас, доминиканският свещеник, автор на историята, бил далеч от Куба по това време. Лично аз предпочитам разказа на Бернал, понеже ми се струва по-близък до характера на Кортес: той се е стремил да се държи прилично до последната възможност. А да се опълчи срещу Веласкес в този миг би означавало да изложи себе си и да възмути една част от хората си, които не са искали да ги смятат за бунтовници. А пък и привържениците на Веласкес не биха отплували с него. Много вероятно е, както сам Бернал съобщава, Кортес да е бил достатъчно умен, за да знае как, прощавайки се с Веласкес — с помощта на личното си очарование, на ласкателството и на клетвите във верноподаничество, — да го накара да се разколебае и да не отмени назначението.

Така Кортес заминал от Сантяго. Но понеже не бил завършил приготовленията за пътуването, спрял в Тринидад, град, разположен на около 3500 мили на запад от Сантяго по кубинското крайбрежие. Там той значително допълнил силите си. От околните имения са и най-видните му паладини^[2]: Педро де Алварадо с братята си, Хуан де Ескаланте, Кристобал де Олид, Алонсо Пуертокареро и Гонсало де Сандовал. Тези мъже, повечето по на тридесет, тридесет и пет години (връстници на Кортес), били все от благороден произход. За званията и титлите им не знаем нищо. Но не били користолюбиви; дошли със собствени оръжия и екипировка и представлявали по-скоро братство от авантюристи, отколкото войници в днешния смисъл на тази дума. Не били и като пиратите от по-късно време, защото се смятали за хора на испанския крал и най-добросъвестно отделяли настрана полагаемата му се част от пляката — кралската петина.

Веласкес, щом чул, че Кортес е в Тринидад, изпратил нареждане до тамошния градски магистрат да го задържи и да го върне обратно в Сантяго. Изглежда, най-сетне се решил да предприеме тази рязка мярка, защото се уверил, че Кортес заминава като независим изследовател. Но Кортес, заобиколен от своите чудесни помощници, лесно успял да разубеди магистрата. Отговорът, изпратен в Сантяго, гласял, че Кортес говори и действа като верен слуга на Веласкес и че да се закача, би било твърде неблагоприятно, защото войниците му можели да си отмъстят за него, оплячкосвайки града. Самият Кортес написал едно много верноподаническо и ласкателско писмо (а той едва ли би го сторил, ако наистина се е бил скарал с Веласкес на пристанището в Сантяго).

Десет дни по-късно корабите се придвижили по-нататък край брега до Хавана, където местните благородници приели Кортес с акламации и към групата се присъединили още хора. „Тук, в Хавана — пише Бернал, — Кортес започна да събира около себе си свита и започнахме да се отнасяме към него като към повелител.“ Веласкес направил още един опит да препречи пътя му, изпращайки нова заповед за арестуване. Но кой би могъл да арестува човека, в когото цяла Куба вече вярвала, че ще обогати острова с плячката от Мексико? Бернал обобщава: „И братя Алварадо, и Пуертокареро, Олид, Ескаланте, и всеки от нас бе готов да даде живота си за Кортес.“

Когато експедицията напуска Хавана на 10 февруари 1519 година, тя се състои от 11 кораба, най-големият от които стотонен,

508 мечоносци.

100 моряка,

32 стрелци с арбалети,

13 мускетари;

и носи със себе си 10 пиринчени топа,

4 малки топа,

16 коня

и запаси от барут, гюлета, стрели за арбалети, резервни части и няколко кучета.

[1] Тапиока — нишесте, което се получава от корените на дървото маниока. — Б.пр. ↑

[2] Паладин (Фр) — рицар. — Б.пр. ↑

КОРТЕС ПРИСТИГА В МЕКСИКО

Кортес поема пътя на Грихалва. Излишно е да се описва подробно пътуването, но трябва да споменем някои събития.

Нека си припомним, че когато Кордоба спрял в Кампече, на западното крайбрежие на Юкатан, и се срещнал с майте на брега, те го запитали дали той и хората му не идват от изгрева и повтаряли думата „кастилци“. Макар смисълът на това да не станал ясен веднага, по-късно решили, че сигурно майте са срещали испанци и преди. Разправяло се, че някакви испанци, отплували от Дариен през 1511, били изхвърлени на източния бряг на Юкатанския провлак. И Кортес като Грихалва акостирал най-напред в Косумел — острова, североизточно от провлака. Като пристигнал, хрумнало му да запита дали някои от корабкрушенците са още живи. Местните жители му казали, че има двама от тях. Намерили единия, наречен Агилар. Кожата му била станала бронзова като на майте и бил облечен като тях. „Косата му беше остригана подобно на тамошен роб, на рамото си носеше някакво весло, обут беше с един скъсан сандал, а другият висеше на колана му, и се беше увил в парцаливо старо наметало и в още по-съдран набедреник.“ Тъй го видял Бернал. Този Агилар разправил надълго и нашироко патилата на другите корабкрушенци. Повечето от тях били принесени в жертва в храмовете. Освен него само един още бил останал жив, но той бил щастливо оженен за жена-маия и макар че Агилар го убеждавал да се присъедини към Кортес, отказал да се раздели с нея. Всъщност този испанец бил изцяло на страната на майте и някои казвали, че тъкмо той подтикнал жителите на нос Каточе да нападнат хората на Кордоба.

Агилар се оказал важно подкрепление за експедицията. Той отлично говорел езика на майте. Единият от двамата май, пленени от Кордоба в Каточе, бил сега преводач на Кортес, но на него не можело да се вярва напълно. Агилар бил по-подходящ във всяко отношение, макар че нямало да бъде полезен по-късно, защото не знаел

мексикански. Ала една щастлива случайност в Табаско помогнала на Кортес да преодолее и това затруднение.

За разлика от Кордоба и Грихалва Кортес не спрял в Каточе, нито в Кампече и Чампотон; стремял се да избегне сраженията до пристигането си в Мексико. Но все пак решил да спре в Табаско, граничната област на Мексико, където населението се отнесло приятелски към Грихалва. Той вече си бил намислил как да обясни появата си, и то не само в Табаско, а навсякъде, където е възможно. Нямало изобщо да споменава нито Веласкес, нито Куба, а щял да се нарече пратеник на краля на Испания, избран през същата година под името Карл Пети, император на Свещената Римска империя. Щял да каже, че Карл Пети, най-великият владетел на света, иска да простре покровителството си над страните на Америка; и че неговата закрила освен материални облаги носи и познанието за истинския бог, за неговия син и за майката-дева, познание с неоценима стойност. Както ще видим по-нататък, тази хитрост ще му даде възможност да се освободи от властта на Веласкес по път законен, макар и само на хартия.

Той хвърлил котва пред плитчините на река Табаско и свалил войниците си на Палмов нос, на около три мили от град Табаско. Това действие възбудило местното население. Туземците се струпали на речните брегове въоръжени до зъби — лъконосци, копиеносци, стрелци с прашки и мъже, размахващи двуостри мечове, чиито остриета били от твърдото вулканично стъкло, наречено обсидиан.

Изненадан от това тъй враждебно посрещане, Кортес изпратил Агилар, преводача, да преговаря с някои от предводителите. Но те не искали и да чуят молбите за вода и провизии. Тогава Кортес решил да влезе насила. На следващия ден станало първото сражение, в което той показал способностите си на тактик. То се състояло от две фази. В първата превзел с пристъп град Табаско, който, както казахме, се намирал на три мили по реката. Това се осъществило посредством фронтално нападение с лодки, на които бил натоварил топовете, и с флангово нападение от Палмов нос по една пътека в джунглата, открита от тях през нощта. Бернал разказва, че табаските имали десет хиляди войника и се биели с ожесточение. Въпреки това Кортес се закрепил на централния площад на града.

Втората фаза била по-драматична. Кортес научил от някои пленници, че табаските повикали на помощ съседните градове и готвели нападение с огромни сили. Те, изглежда, имали голяма запасна войска, вероятно за защита от мексиканците, които бит агресивна имперска сила. Като чул за готвеното нападение, Кортес довел десет от конете на брега. На другата сутрин изпратил главната войскова част заедно с артилерията във от Табаско, за да пресрещне настъпващите отредя, а сам той начело на един кавалерийски отряд се измъкнал и заел скрита флангова позиция. Знаел, че табаските нито били чували, ни виждали коне, и решил с изненада да реши изхода на боя. Пехотинците и артилерията срещнали табаските на широко открито поле. Войските им били толкова многобройни, че покрили цялата равнина. Тя заприличала на разлюляно поле от пера. Лицата им били боядисани на черни и бели ивици, надували свирки, свирели с уста, удряли барабани, „втурнаха се отгоре ни като побеснели кучета“, казва Бернал. Но не забелязали испанската кавалерия във фланговете си. Изведнъж се чул тропот на копита и кавалеристите нападнали. Появата на десетте невиждани животни предизвикала паника. Табаските не само че не били виждали коне, но и никога не били ни виждали, нито пък чували за товарни животни от какъвто и да е вид. Решили, че конете са свръхестествени същества и дори в първия миг — че конят и ездачът са едно животно, чудовищно божество, връхлетяло да ги унищожи. Те устояли на топа, също тъй невиждано оръжие, макар димът и пламъците да ги уплашили. Но конете били повече, отколкото могли да понесат. И побягнали в горите. Това бил краят на битката.

На другия ден управниците на Табаско дошли да преговарят за мир. Сред подаръците имало и двадесет жени, а сред жените една, предопределена да изиграе важна роля в покоряването на Мексико, позната под испанското име доня Марина. Дъщеря била на мексикански благородник. Баща ѝ умрял, докато била дете, а майка ѝ, когато се омъжила втори път, поискала да се отърве от нея и я дала на други. Осиновило я едно табасконско семейство. Описват я като хубава, умна и съвсем не срамежлива. В този момент тя била много ценна за Кортес, защото говорела и мексикански, и езика на маите. Тъй като Агилар знаел езика на маите и испански, тя пък осигурявала връзката с мексиканците. Само това дори било достатъчно, а като се имат предвид произходът, умът и хубостта ѝ, както и умението ѝ да се

държи, тя била много повече от обикновена преводачка. Станала незаменима за Кортес във всички по-деликатни преговори. Нещо повече — самата Марина го обикнала и по-късно му родила син, дон Мартин. Понякога Бернал я споменава като Малинче. Това е изопачаване на мексиканските думи „се malinalli“, стръкче покаяние. В Мексико името на човека имало астрологическо значение; то показвало какво ще го сполети. С името на Марина — Стръкче покаяние — се кръщавало всяко момиченце, родено на определена дата. Смятало се, че съдбата на родените на тази дата е свързана с раздори, войни и с отхвърлянето на отдавна установени неща. Това, дете се вярвало, че Марина ще бъде замесена в неприятности от подобен род, сигурно е и причината, поради която майка ѝ поискала да се отърве от нея. От мексиканска гледна точка тя била „кутсуз“ човек, с когото е опасно да общуваш. От нейна гледна точка обаче конфликтите били благоприятни за нея, защото само в подобни положения, бидейки астрологически свързана с тях, тя щяла да бъде в своя разцвет и по този начин да осъществи вътрешните си заложби. И тъй като знаела за предопределената ѝ съдба, Кортес за нея бил олицетворение на борбата, която щяла да я отведе до щастието. Следователно тя имала дълбоки лични причини да го поддържа предано. Колкото по-яръстна ставала схватката му с мексиканците, толкова повече щяла да се издига Марина. В най-страшните опасности тя щяла да бъде неуязвима. След време, когато Кортес бил отъждествен с едно божество, нея — като негова помощница, започнали да смятат за полубожество. Срещата му с Малинче била далеч по-странна, отколкото той си мислел. На прага на тайнственото Мексико тя тайнствено се появява, за да го въведе.

Табасконските управници били тъй стреснати след поражението на многохилядната им войска от шепата испанци, тъй слисани от конете и топовете, а след това пък тъй очаровани от любезния начин, по който Кортес ги приел, че когато ги призовал да признаят Карл Пети за свой върховен господар, те не се възпротивили. И без това вече Кортес символично бил влязъл във владение на земите им от името на своя господар, съсичайки едно дърво с меча си в присъствието на нотариус, също както Балбоа бе влязъл във владение на целия Тихи океан, нагазвайки в пълно бойно снаряжение във водите му в Дариен. При този ритуал Кортес изобщо не споменал името на Веласкес — нещо, което разтревожило Веласкесовите привърженици.

Тъй като табаските поне по име били вече васали на Карл, трябвало сега да ги направят и християни. Кортес не се надявал лесно да ги убеди в Христовата вяра, но искал да им покаже какво представлява тя. Ден-два по-късно била Връбница. Той ги накарал да издигнат олтар. В неделя сутринта поканил благородниците и семействата им да дойдат на литургията. Табаските присъствували на процесията с палмовите клонки, видели как и самият Кортес набожно носи клонка в ръка. Литургията била отслужена по всички правила на канона от тримата свещеници на експедицията. След това видели как Кортес и капитаните му смирено целуват кръста. Всичко това им направило силно впечатление, изненадало ги и — когато им показали образа на Богородица с малкия Христос в ръце, според думите на Бернал, те заявили, че „видът на благородната дама им харесва“. Същата тази вечер Кортес отплувал, но на раздяла ги накарал да обещаят, че ще поддържат олтара чист и ще слагат цветя пред кръста, защото това ще ги пази здрави и ще им носи богати жътви. Вероятно е те да са повярвали, че Богородица е някакво божество. Но сигурно са сметнали за благоразумно да умилюват другите свои божества с човешки жертви заради свободата, която са си позволили, да я включат макар и временно в своя пантеон.

Испанците нямали време да проучват какви всъщност са табаските, а и да бяха проучили, не биха съумели да си съставят — както сега казваме, критическо мнение по въпроса. Макар и да говорели езика на майите, тези хора не били майи, а една определена раса, цивилизована много преди мексиканците. Те били наследници, вероятно отчасти и потомци, на олмеките, които са създали една от класическите култури на Централна Америка и са известни най-вече със своите гигантски скулптури. По времето, когато испанците се срещат с тях, табаските вече познавали благата на живота. Знаели как да обработват каучука, все още неизвестен в Европа, но изнасян от Табаско и използван като боя, благовоние и лекарство, както и за направа на големите топки за играта, наречена тлачтли. Тази игра наподобява футбола, защото има врати, наподобява и тениса, защото се играе в ограден плац, но всъщност не прилича нито на едната, нито на другата, защото при нея топката се отблъсква с хълбоци. Те обичали цветята, били отлични градинари и ги викали да уреждат ботанически градини, създадени на един остров в езерото Мексико близо

четиридесет години преди испанското нашествие, градини, каквито нямало никъде в Европа. Те, изглежда, съумели да запазят своята независимост въпреки враждебността на мексиканците. Крайбрежните жители, които Кортес ще срещне след табаските — тотонаките, били загубили независимостта си и представлявали част от империята.

Наистина Кортес и спътниците му не успели да определят точните културни придобивки на табаските, но те са имали източници за информация, с каквито ние не разполагаме. С тях са пътували например двадесетте жени. След като отец Бартоломе де Олмедо, един от свещениците на флотата, ги покръстил, Кортес ги раздал за жени на капитаните — един вид брак, който бил признат по онова време. Всички те били дъщери на табасконски благородници. При кръщаването им дали испански имена с благородническата титла доня. Кортес дал доня Марина на младия благородник Алонсо Пуертокареро — тя станала жена на Кортес доста по-късно, когато Пуертокареро заминал като пратеник при Карл Пети. Тъй като било възможно да разговарят с тях посредством Агилар, можем да смятаме, че Кортес и капитаните му — през четирите дни на Страстната седмица, докато флотата пътувала към Сан Хуан де Улуа — са научили от тях много неща за табасконския живот, неща, които и ние с удоволствие бихме чули. Жените сигурно са били разпитвани да кажат всичко, каквото знаят за Мексико, за прочутите му златни богатства и за неговия монарх Моктесума.

Бернал разказва как ветераните от експедицията на Кордоба, например самият той и Педро де Алварадо, започнали да посочват на Кортес, когато минавали край тях, познатите им места по брега: големия заснежен връх на Орисаба, реката, на която Алварадо дал своето име, и най-сетне — на няколко мили преди Сан Хуан де Улуа, Реката на знамената, от която мексиканците им били дали знак. Времето било чудесно, брегът бил вече близо, царевичните и памукови плантации изглеждали добре поддържани, богатите градове се гущели сред палмови гори. Отвъд тропическата равнина планините се извисявали в прохладния въздух. Испанците идвали да покорят и да завладеят тази красива страна, да стигнат чак зад планините, да видят чудесата, скрити там, да съберат златото, да спечелят още една империя за Карл, техния крал. Пуертокареро си спомнил думите на

стара песен, пристъпил към Кортес, издекламирал един от стиховете и добавил:

— Чухте ли, това ви казват тези хора. Богати земи лежат пред вас. Дано съумеете да ги управлявате добре.

На което, според Бернал, Кортес отговорил:

— Дано бог ни дари с щастие в боя, както е дарил рицаря Ролан. Тогава с помощта на Ваша Светлост и начело с другите благородници аз ще знам как да управлявам.

Кортес вижда себе си като самостоятелен герой. Той вече не смята за необходимо да се преструва, че изпълнява нарежданията на Веласкес. Бернал завършва пасажа така:

„Най-сетне щастieto ни доведе до Сан Хуан де Улуа, рано следобед на Велики четвъртък 1519 година.“

Между този остров и континента имало канал, широк миля и нещо, където испанците закотвили корабите си на завет от северните ветрове.

На брега ги очаквали. Моктесума ги наблюдавал.

МОКТЕСУМА

Казах, че Моктесума ги наблюдавал, защото той очаквал пристигането на един бог. Такова необикновено изявление се нуждае от обяснения. Трябва първо да се запитаме кой е бил този Моктесума, кои са били мексиканците, какво ги е карало да очакват — подобно на евреите — пристигането на този месия и защо също така са мислели, че Кортес е (или би могъл да бъде) същият този бог.

Що се отнася до мексиканците, струва ми се не ще е прекалено опростенческо, ако кажа, че те са били индианско племе, което много отдавна, но неизвестно кога, напуснало Северна Америка заедно с други племена, говорещи същия език (наречен науатъл — приятен звук) и бавно тръгнало на юг към Централна Америка — обетованата земя, където много други племена ги били вече изпреварили. Първоначалната родина на всички тези племена била Североизточна Азия. В късния палеолит и по време на неолита вълна след вълна от народи-ловци прекосявали Беринговия проток и се заселвали в Северна Америка. В продължение на хиляди години те непрестанно се придвижвали на юг, едни след други. Около петия век пр.н.е. онези, които били вече достигнали Централна Америка, създали цивилизовани земеделски общини. Ранната култура на Централна Америка от своя страна била унищожена от ловците, които непрестанно прииждали от север. Но тези ловци, щом стигнали в Централна Америка, се цивилизовали и развивали своя собствена култура. Седем основни вида култури се били развили, преди мексиканците да се появят в тринадесети век. Културата на олмеките, за които вече споменахме, е съществувала едновременно с културата на древните гърци. Културата на майите възникнала около 300 година пр.н.е. Съществували и племената теотиуакани и толтеки. Групи от тях оцелели, други изчезнали, предавайки знанията си на своите приемници. Културата, създадена от мексиканците, била последната от всички, но тя включвала много от идеите, заварени от тях в страната. Те започнали да строят град Мексико през 1324 г., само около двеста

години преди идването на испанците. Към 1400 година са вече най-мощната нация в тази част на Америка. Били много по-суров и свиреп народ от всички свои предшественици, както и от съвременните си съперници. Религията им била по-жестока и фанатична, администрацията им — по-строга. Били постоянно на военна нога и успели да подчинят голяма част от онова, което днес се нарича Централно и Южно Мексико. Търговците им прониквали отвъд границите на държавата, в Юкатан и чак до Коста Рика на тихоокеанския бряг. Тежки данъци наложили на покорените племена, данъци, които включвали всякакъв вид дрехи, военни униформи, царевича, злато, хартия, шоколад, рогозки, мед, тамян, нефрит, грънци, накити, стрели, пера, памук, каучук и лули за тютюн.

Мексиканският императорски двор и благородниците, военна каста, наподобяваща рицарите от ордена на Тамплиерите^[1], живеели в охолство благодарение на притока от тези стоки, събирани от бирници от около 371 подвластни града, но в същото време не познавали много от обикновените неща, с които си служели съвременниците им в Европа. Нямали добитък, затова нямали и млечни продукти. Тъй като нямали коне, нямали и коли. Могли са да употребяват ръчната количка и двуколката, ако са използвали колелото, но то се слагало само на детските играчки, макар че, както изглежда, са си служели с плъзгачи на колела за пренасянето на големи блокове строителен камък. Вероятно са имали религиозни причини, поради които не са го прилагали в ежедневието. В резултат на това всичко се носело от носачи. Важните личности се пренасяли с носилки. Желязна руда имали в изобилие, но не знаели как да я претопяват, затова оръжията им били направени от дърво, а остриетата — от камък или бронз. Но да ги наречем хора от каменния век, би означавало да си послужим с неверен термин. Били напреднали в много отношения. Имали наказателен кодекс и независимо съдопроизводство. От образното писмо, наследено от някой по-древен народ, започнали да оформят идеографично писмо, подобно на китайското. Водели подробна хроника на събитията, били астрономи и имали съвършен календар. Инженерите им умеели да строят пътища, мостове и акведукти. А скулптурата им била извънредно художествена.

Начело на управлението стоял монарх, избран от Съвета на шестимата, съставен от членовете на семейството на неговия

предшественик, като изборът падал върху човека с най-големи способности. Той обаче не се зовял крал, а Пръв говорител. Настоящият монарх, Моктесума, бил вторият с това име. В правилния му изговор на езика науатъл Мотекусума означава Смелия Господар. Моктесума бил предводител на войската и духовен глава и управлявал чрез Съвета на тримата, състоящ се от Главноконандуващия с титлата Жената-змия, Първия жрец и Градоначалника. Бил стъпил на престола през 1502, тридесет и пет годишен, а когато испанците пристигнали, бил на петдесет и две и управлявал вече седемнадесет години. Преди възкачването си на престола бил видна личност и изпълнявал длъжностите пълководец в армията и първожрец. В мексиканската хроника, включена в Codex Mendoza, е описан като „учен, астролог, философ и вещ във всички изкуства“.

Това описание на Моктесума и неговото правителство, необходимо ни, за да оценим проблемите на Кортес, звучи тъй обикновено, че би могло да се отнася за всяка друга страна. Но управлението на Мексико съдържа един необикновен елемент, неговия съществен елемент, а именно — религията, над която то бди. Макар да има държавен глава, съвет, армия, съдопроизводство, държавни чиновници, съкровищница и бирници, и макар че задължението на всички тия лица е да направляват политиката, да разширяват империята, да прилагат законността и пазят реда, да раздават благоволения и да заплащат разходите, те имат и друго едно задължение, задължение над всички други, задължение, към което са насочени всичките останали дейности: задължението да отклоняват свръхестествените сили от стремежа им да разрушат страната, нещо повече дори — да унищожат целия останал свят. Според схващането на мексиканците, а и според схващанията на всички раси, които живеели или са живели някога в Централна Америка, човечеството зависело от благоволенията на невидими сили, които не били добре разположени към него. Тези сили, ако бѐдели умилостивявани, раздавали благодат. Слънцето изгрявало, вятърът разчиствал пътя за дъждоносните облаци и земята раждала обилно. Но ако не бѐдели умилостивявани, тяхната злокобна враждебност можела да се развихри и те оттегляли благоволенията, които били раздали. Дори слънцето можело да откаже да изгрее след края на нощта. Мексиканското правителство било дълбоко убедено, че неговият пръв дълг е да

предотврати опасността от разгневяването на небето. Не се знаело защо боговете са неблагоприятно разположени, въпреки всички усилия да се изясни това. Но че било така, личало от честите земетръси, наводнения, гръмотевични бури и суши. За да се усмират, трябвало да им се дава онова, което най-много искат — не празни молитви, не благопристойно поведение, нито пък тъй леснопостижимите възхвали и любов: нужна им била засищаща храна, за да се подкрепят. И тази храна не била царицата, нито плодовете, какаото или птиците, с които се хранят хората; боговете искали човешка кръв и човешки сърца, изтръгнати от гърдата на жертвата и поднесени пресни, топли, все още туптящи.

Не ще преувелича, ако кажа, че правителството на Мексико било организирано от върха си до основата тъй, че да е в състояние да задоволява и следователно — да успокоява невидимите сили с колкото е възможно повече човешки сърца. В древни времена много народи са принасяли човешки жертви на боговете. Но макар че в шестнадесети век този ритуал бил отдавна изчезнал в цивилизованите части на света, мексиканците го продължавали въпреки почти еднаквото равнище на тяхната цивилизация. И те го прилагали със страховито усърдие, на каквото не бил способен никой народ нито в Централна Америка, нито където и да е другаде.

Правителството естествено не могло да очаква от своите собствени поданици да се принасят в жертва. Да иска това, би означавало да стигне до икономическа криза, като се имат предвид огромният брой необходими сърца. Войната била единственият начин за събирането на сърца. По тази причина мексиканците постоянно воювали с независимите държави около техните граници. При тези войни главната цел на пълководците била да не се убива неприятелят. Тактиката била насочена единствено към залавянето на пленници и битката преставала, щом се събирало необходимото количество. (Тази тяхна грижа към пленниците давала огромни предимства на противната страна, която не била обременена с подобно задължение. Кортес ще дължи успешното си измъкване от битките в случаите, когато неприятелят го надвишава, както и крайната си победа, на тази военна грешка на своите противници.) Залавянето на пленници се смятало за най-голямата заслуга на войника към неговото отечество и

той автоматично бил награждаван с повишение и ордени според количеството, което е заловил и довел.

Резултатът бил парадоксален. Тъй като благоволенieto на небето можело да се запази само при постоянни битки, мирът се превърнал в опасност. Продължителният мир означавал недостатъчна и дори никаква храна за боговете — а това водело до пълно унищожение на човечеството. Само войната носела спокойствие. Ужасно наистина, но човечеството нямало избор.

Човек се пита как са стигнали мексиканците до подобна песимистична теория за света. Отговорът отчасти би могъл да бъде, че от най-древни времена в този край на земята небето се смята за зло и отмъстително. Никоя от тези култури не е родила мислител, достатъчно убедителен, за да смекчи тази представа. И все пак, както ще разберем по-нататък, съществувала легенда, че в стари времена един велик учител заявил, че небето не се нуждае от човешки жертви, макар накрая да престанали да вярват в учението му. С две думи, жителите на Централна Америка не били интелектуално дораснали до равнището на народите от Средиземноморието и другаде.

Умилостивяването на боговете с човешки жертви не се състояло, както бихме могли да си го представим от горния разказ, само в клането на пленени жертви. Около жертвоприношението се бил създал един много сложен ритуал. Така например денят и часът, в който всеки бог трябва да получи кръвното си дарение, били уточнени с най-големи подробности. Свещенослужителите в Централна Америка не са си направили труда да създадат календар, по-съвършен от всеки друг в Европа, само за да знаят точната дата. Те са го сторили, защото според тях било въпрос на живот и смърт да се доближиш до боговете в най-благоприятния момент. А връзката между боговете и календара се крие във вярването, че боговете (или поне някои от тях) са небесните тела, слънцето, луната, планетите и звездите. Те обхващали и други неща, като например вятъра и дъжда, но изявата им като астрономически феномени била много важна. Жертвоприношението трябвало да се съгласува с тяхното положение на небосвода. Астрономията не само давала тези познания, но във формата на астрология пък се използвала, за да се разберат намеренията на боговете и — ако са враждебни — да се вземат предпазни мерки срещу това. Един много подробен магически ритуал, който обгръщал акта на убийството на

жертвата, бил съставен на тази основа. Религията се превърнала в такъв оплетен възел от обреди и контраобреди, че дори мексиканците я разбирали трудно и сами не знаели как да стъпват в моменти на опасност.

По-нататък в нашия разказ ще имаме възможност да покажем как е действувала тази система на практика. Сега е достатъчно само да споменем, че Моктесума бил заобиколен с цяла свита от астролози, гадатели, магьосници и ясновидци; че се опитвал с всички средства на пророкуването — разчитане на знаци и символи, наблюдаване на знаменията, пресмятане на числата — да проникне в бъдещето и да попречи на окултните заплахи. Застрашаващите ги беди нямали край. Човечеството можело да загине не само когато боговете се разсърдят на самото него, но и когато боговете се сърдят един на друг. Науката казвала, че небесни войни са ставали и могат отново да станат на някои от злокобните дати, отбелязани в календара. В резултат на всичко това мексиканското правителство и неговите свещенослужители живеели в голямо напрежение. Техните теолози и учени били достигнали до ужасяващи заключения и не виждали никакъв друг начин да посрещнат въображаемите опасности, освен като хранят невидимите сили с все повече човешки сърца и използват магията, за да отблъснат тяхната злоба.

Сред многобройните божества имало две, по-значителни от останалите. Тескатлипока (Димящото огледало) бил царят на боговете и те го свързвали с нощното небе. Той имал и друг образ, когато мислели за него като за Уицилопочтли (Колибрите отляво). В този свой образ бил богът на войната, бог много по-ужасен, отколкото римският Марс, който изисквал хекатомби от човешки жертви, за да продължи да дарява победа. Този пръв бог в двете си изяви бил главният покровител на мексиканското племе. Той бдял над него от самото му зараждане и той го превърнал във велика нация. Мексиканският разцвет и бъдеще били неразривно свързани с него. Вторият по значение бог бил Кецалкоатъл (Пернатата змия). Той е същият бог, когото малко по-напред споменахме като великия пророк, обявил се срещу човешките жертви. Поверието казвало, че в далечното минало бил слязъл от небето и вземайки човешки образ на крал проповедник, се обявил против големия племенен бог. Ала Тескатлипока (Димящото огледало) успял да го пропъди. Тогава Кецалкоатъл се качил на един

вълшебен сал някъде край брега на Табаско и отпътувал на изток към неизвестна страна. Но преди да си отиде, изрекъл предсказанието: „Ще се върна през годината Една тръстика и ще възстановя царствуването си. Тогава ще настане време на големи изпитания за народа.“ Тези думи се тълкували така; когато се завърне, той щял да унищожи бога закрилник и да накаже хората, загдето са позволили да бъде изпъден. Годината, наречена Една тръстика, се случвала през неравни интервали. Годината 1363 била Една тръстика; такава била и 1467. Кецалкоатъл не се появил през нито една от тях. Следващата година Една тръстика била 1519, годината, до която стигаме сега в нашия разказ.

Моктесума и неговите съветници не знаели как точно ще се завърне Кецалкоатъл, но предполагали, че щом като е потеглил с вълшебния си сал от някакво пристанище в Мексиканския залив на изток, той ще се върне пак по същия начин и ще пристигне с някаква странна лодка от източна посока. Легендата описвала много ясно външния му вид. Имал бяла кожа и голяма черна брада, външност съвсем необикновена за този край. А колко ли страшно ще бъде завръщането му? Как да го посрещнат и какво да му кажат? Ако се върне, за да поеме управлението, ще трябва ли Моктесума да се оттегли, или ще трябва да му даде отпор с помощта на магията и на военната сила? И все пак да се опълчиш срещу един бог, и то втория от двамата най-големи, бог, комуто са посветени многобройни храмове и чийто празник е голямо тържество, ще бъде опасно.

Истинска дилема.

Много ли им е сърдит? Трудно било да се разбере, при все че не би могъл да ги обвини в немара, защото макар и пропъден, той бил боготворен. Наистина предпочитали небесното господство на Тескатлипока. Но празникът на Кецалкоатъл се чествувал тъй тържествено, както и на другия. Тържествата ставали в Чолула, отвъд вулканите, и търговците имали задължението да ги направят колкото е възможно по-пищни. В този град, който наистина не бил столица, но бил много богат, голямата площадка на храма се издигала над всичко друго, а цялата ѝ основа била украсена с пернати змии. Това била най-високата пирамида в държавата, над двеста и петдесет стъпки. Образът му стоял над олтара. Носел птича маска, знак, че е бог на вятъра, с червена човка, лицето оградено с гребен от пера, самото то жълто на

цвят, с изплезен език. На шията му имало скъпоценен камък във форма на пеперуда, обвит бил, в пелерина от червени, бели и черни пера. Чорапите златни, златни и сандалите върху тях. Четиридесет дни преди празника му търговците купували един роб, най-красивия младеж, който успявали да намерят, обличали го като Кецалкоатъл с пеперуденото украшение, перушинена пелерина и диадема на главата. Носели му цветя и най-вкусна храна. Той се разхождал из града, пеел и свирел. В продължение на четиридесет дни богът бил той и хората се тълпели да го славят. Девет дни преди края на четиридесетте двама стари жреци идвали при него, покланяли се и казвали: „Танците и песните си имат край. След девет дни от днес ти трябва да умреш.“ И ако той се натъжавал и танцувал без радост, давали му питие, приготвено от шоколад и човешка кръв, в което имало разтворен някакъв опиат — вероятно пейотъл — и от него той ставал безчувствен към скръбта, като омагьосан. Защото, бъдел ли тъжен, това щяло да намали силата на магическия ритуал. Четиридесетте дни свършвали, извеждали го среднощ и на най-горната площадка, пред образа на Кецалкоатъл, го слагали върху жертвения камък, разрязвали му гърдите и изтръгвали сърцето му. Сърцето поднасяли върху блюдо на божеството, което опръсквали с неговата кръв. Магическият ритуал превръщал плътта на жертвата в божествена плът и през тази нощ тя била изяждана от търговците — свещена закуска, която ги приобщавала с Кецалкоатъл. На разсъмване танцували и възпявали тайнството; убивайки Кецалкоатъл в лицето на неговия заместник, те му давали нов живот. Това било всъщност възкресение, той умираше и възкръсвал от мъртвите.

Ами ако този тъй много почитан бог се върне, както е дал дума, и поиска престола, възможно ли е да му се откаже? Но нали, от друга страна, върховният дълг на Моктесума е към стария бог — закрилник на племето? Ужасно затруднение!

На всичкото отгоре в загадката се криела друга загадка. Докато бил още на земята, Кецалкоатъл проповядвал срещу човешкото жертвоприношение; обаче в своето богослужение към него мексиканците използвали същото това жертвоприношение (не тъй често, разбира се!) и му предлагали за храна същото онова сърце, което той бил анатемосал. Как да обяснят, че според тях съществуват два аспекта на неговата божественост — зловещ и човеколюбив!

Моктесума бил почти уверен, че Кецалкоатъл ще се върне на следващата година Една тръстика (1519), защото предсказанията за предстоящи изпитания били многобройни. Известно време нощното небе се озарявало от северно сияние; вулканическа дейност развълнувала водите на езеро Мексико и те залели улиците на града: храмът на бога-слънце изгорял; някакъв дух с женски глас проплаквал нощем по улиците: „Деца мои, деца мои, очаква ни разруха.“ Той поискал от магьосниците да разгадаят тези знамения. Те не скрили, че значението им не е добро. Моктесума ги удушил, защото в областта на магията, като премахнеш вестителя на зла прокоба, омаломощаваш самата злина.

Прокоба следвала прокобата: появила се комета, станало земетресение. Моктесума усещал как губи контрол над нервите си. Вече не се съмнявал, че бедствието приближава. Сестра му Папанцин, след като прекарала четири дни в дълбоко безсъзнание — състояние, което сметнали за смърт, се събудила в гроба си и когато я отвели в двореца, разказала, че видяла непознати същества да нахлуват в страната и да я разрушават. Това го разтърсило дълбоко, но още по-дълбоко го смутило онова, което след няколко дни видял със собствените си очи. Седял на своята императорска рогозка в сградата, наречена Мрачния дом на въжето — манастирският университет в двора на големия храм на Колибрито, както се наричал военният образ на Димящото огледало. „Слънцето клоняло на залез, но още било светло“ — пише Саагун, францисканският монах, който няколко години по-късно записал случката от хора, които вероятно са били очевидци. Някакви селяни, които изкарвали прехраната си с лов на водни птици, уловили една птица, пепелявосива като жерав, и я донесли, да я покажат на Моктесума. „Като се втренчил в нея, той, изглежда, изпаднал в транс и видял на главата на птицата едно магическо огледало, в което се отразявало зловещо съзвездие. Това го уплашило и взирайки се по-внимателно в огледалото, се ужасил, защото «видял да настъпват тръстики, подобни на хора, въоръжени като за бой и възседнали на сърни». Сторило му се, че вижда завръщането на Кецалкоатъл.“

Разтърсен от видението, той наредил по бреговете на Мексиканския залив да се изпратят стражи, които да очакват завръщането на бога. През май 1518 година му изпратили вест, че при

Чампотон и Табаско са слезли някакви необикновени хора. През юни била забелязана флотата на Грихалва, малко преди да достигне до Реката на знамената. Към столицата забързал пратеник с новината. Той се изправил пред Моктесума и, според думите на летописеца Тесосомок, казал:

— Господарю и кралю, прости смелостта ми. Като вървах край брега, видях в морето да се движи нещо като хълм, какъвто ние, морските стражи, не сме виждали никога досега.

Моктесума наредил да убият пратеника и веднага изпратил хора на самия бряг да проверят съобщението. Те се върнали и разказали, че видели две кули да се носят из морето. Този път били изпратени потговорни разследвачи и техните обяснения звучали малко по-ясно:

— Не знаем какви са хората, слезли на брега. Видяхме ги да ловят риба от едно кану, а после да се връщат към две големи кули, на които се покачиха. Плътта им е по-бяла от нашата и имат дълги бради и коси.

Това потвърдило предчувствието на Моктесума. Но макар че бил безкрайно разтревожен, решил да влезе в по-близка връзка с брадатите бели същества и издал заповеди, от които последвало развяването на знамената към корабите на Грихалва. Посетителите трябвало да бъдат посрещнати любезно, да бъдат окадени и да получат всичко, каквото желаят. По време на шестдневния престой на Грихалва хората му били внимателно огледани от пратениците на Моктесума, които изпратили на господаря си подробно описание чрез мексиканското писмо — нещо като йероглифи от рисунки и идеографични знаци. На тръгване Грихалва успял да обясни, макар и да нямал мексикански преводач, че следващата година ще дойдат още повече испанци.

Когато Моктесума разучил внимателно образното писмо, което давало много по-ясна представа за вида на чужденците, отколкото би дало едно азбучно писмо, у него не останало никакво съмнение, че това са разузнавачите на Кецалкоатъл. Следващата година била злокобната Една тръстика (1519), когато, както те самите казали, щели отново да се върнат. Не са ни известни подробностите за онова, което е било съобщено на Моктесума. Грихалва не е имал коне, а може да не е имал и топове, но съобщението сигурно е съдържало описание на големината на корабите, далеч по-грамадни и по-съвършени и от най-голямото мексиканско кану, на оръжието, мускетите, арбалетите и

стоманените мечове, все новости от подобен род, каквито едва ли биха могли да съществуват в света на хората. За разлика от испанците, предвождани от Колумб, които потеглили на запад с надеждата да открият нови земи, ако Моктесума би имал възможност да отплува на изток, би очаквал да намери не нови земи, а източния рай, обитаван от Кецалкоатъл — тъй старите ирландци вярвали, че раят се намира някъде на запад, в Атлантическия океан. А това, че испанците пристигат от този рай, му се струвало единственото разумно обяснение.

Моктесума си блъскал главата над мрачното бъдеще и се питал как да избегне предопределението на съдбата. Къде би могъл да се скрие? Може би в някоя пещера? Но в която и пещера да отиде такъв велик владетел като него, веднага ще се разчуе. Посъветвал се с Върховния жрец и с обитателите на Мрачния дом. Някои от светите мъже, казали му те, биха могли да му обяснят как да стигне до едно от Четирите убежища: Миктлан — на север, където отивали мъртвите, Златния дом на слънцето — на изток, Обиталището на Слънчевия бог — на юг, и Двореца на Царевичната богиня — на запад. „Но — заявява Саагун, който е записал този странен разговор между монарха и духовните му съветници — Моктесума решил да не отива никъде, макар че светите мъже обещавали да го заведат. Решил да чака Кецалкоатъл. Окуражил се, овладял се. Да става каквото ще, той ще го посрещне смело.“

Ала въпреки това не се успокоил. Отдавал се на аскетизъм, с кактусови тръни дупчел до кръв меките части на ушите си и посипвал с кръвта изображенията на боговете. Със собствените си ръце принасял човешки жертви пред олтара на Кецалкоатъл, надявайки се, че богът ще изрече някоя окуражителна думичка чрез устата на изпадналите в транс медиуми, присъстващи наоколо. Издал заповед управителите на провинциите да му съобщават за всички необикновени сънища. Ония, чиито сънища били злокобни, осъждал на смърт. Може би всичко това е сън и по този начин ще може да го заличи. Или пък нареждал да му подадат мънистата, раздадени от Грихалва и донесени му от съгледвачите, и като ги опипвал, казвал:

— Тези сини камъни безкрайно ни учудват. Да бъдат пазени добре. Защото, ако някой от тях отскочи и побегне, земите ни и нашите бременни жени ще бъдат в голяма опасност.

Тъй благочестиво прекарвал той дните на очакването.

На стражите по брега наредили да удвоят бдителността си. И наистина, в годината Една тръстика страшните гости дошли. А което е още по-необикновено, Кортес акостирал в самия ден на същата тази година, в който бил очакван. Според магическо-астрологичните изчисления излизало, че Кецалкоатъл ще слезе на брега на собствения си имен ден, деня 9 Вятър. Кортес, който стигнал до Сан Хуан де Улуа на Велики четвъртък (21 април) 1519 година, слязъл на брега на другия ден, а това бил денят 9 Вятър. Външният му вид (бяла кожа, черна брада) бил очакваният. Нещо повече — той носел шапка, подобна на онази, с която ходел Кецалкоатъл, и бил облечен с черен костюм, защото било Велики петък — още едно съвпадение, тъй като според картините в магическите книги дрехите на Кецалкоатъл били черни.

[1] Членове на военен и монашески орден, основан в 1118 г, от девет френски рицари. Образували авангарда на християнските войски в Ориента. Станали много богати, тамплиерите се превърнали в банкери на папите и князете. Храмовете им били същински крепости. Орденът бил разтурен в 1312 г. от папа Климент Пети. — Б.пр. ↑

КОРТЕС-КЕЦАЛКОАТЪЛ ПРИСТИГА

Когато Кортес пуснал котва край брега в навечерието на Велики петък — годишнината от смъртта на втория член на християнската троица, той нямал представа за всичко онова, което се съдържа в последната глава на нашата книга, и не подозирал, че е бог в човешки облик, чието завръщане е предсказано за същия този ден. Най-много да е предполагал, че подобно на Грихалва, неговите кораби са забелязани няколко дни по-рано и да се е надявал местните жители да го посрещнат приятелски и да се съгласят да търгуват и с него, както с предшественика му. А че осъществява едно пророческо предсказание и че вече е хвърлил страната в нервни конвулсии, той ще научи едва когато този странен факт му се разкрие постепенно от поведението на мексиканците. Когато го научи, ще го изтълкува като небесно чудо, дошло да разчисти пътя на завоеванието — една цел тъй непостижима с малобройната му войска, щото и до този миг той все още не може да ся представи как ще я постигне. Както ще видим, Кортес не се осмелил да се престори на божество, защото вярвал, че мексиканските богове са същински дяволи. А дори и да е искал, той изобщо не познавал мексиканската митология и това би го затруднило. Но въпреки това Моктесума бил дълбоко убеден, че именно той е богът, и каквото и да казал и вършел Кортес, обяснявал си го с неговата въображаема божественост.

„Нямаше и половин час, след като хвърлихме котва — разказва Бернал, — и вече две големи канута, натоварени с мексиканци, се отправиха към нас. Като видяха грамадния кораб с разветите знамена, те разбраха, че трябва да тръгнат към него, ако искат да говорят с капитана; затова се насочиха направо към командирския кораб и като се качиха на борда, попитаха за Тлатоани (Говорителя).“ Доня Марина излязла напред и посочила Кортес. Мексиканците допрели показалци до земята, поднесли ги до устните си и след този обичаен поздрав му съобщили, че местният управител ги изпраща да попитат кой е той и да го снабдят с всичко, от което се нуждае. Кортес им поблагодарил и

им предложил вино — питие, непознато в Мексико, чийто вкус им харесал. После им раздал стъклени мъниста. Обяснил им, че е дошъл да търгува и затова да не се тревожат.

После мексиканците отишли да докладват на управителя. Онова, което видели, било много вълнуващо, макар Кортес с нищо да не дал да се разбере, че е Кецалкоатъл. И все пак корабът, оръжията, снаряжението, всичко на борда било необикновено. Положително бил божествена личност, макар че, изглежда, не се хранел със сърца. Но нали Кецалкоатъл почти не ядял сърца? Да, сигурно е този бог.

На Велики петък Кортес свалил хората, конете, кучетата и топовете на брега, който тук представлявал поредица от пясъчни дюни, и издигнал лагер. През следващите десетина дни между него и пратеници на Моктесума се състояли няколко разговора. Трудно е да се предадат разговорите в хронологическия им ред, затова ще разкажа същината на тези необикновени срещи. Разбрало се, че Моктесума бил научил за приближаването на испанците около две седмици преди тяхното пристигане в Сан Хуан де Улуа. Наистина град Мексико бил на двеста мили навътре в страната, и то по най-късия път, ала новините стигали дотам само за двадесет и четири часа с помощта на смени от бегачи. Когато Кортес хвърлил котва, първите пратеници на Моктесума вече били пристигнали на брега. Те водели със себе си някой си Китлалпиток (Кореместия), роб, и имали заповед да го принесат в жертва, ако Кортес пожелае да го изяде и да изпие неговата кръв. Носели освен това изобилие от обикновена храна, напръскана с човешка кръв. Било им наредено да се опитат да разберат дали Кортес наистина е Кецалкоатъл, или не. Тези хора дошли в лагера на Възкресение. Испанците нямали понятие, че Китлалпиток е предназначен за жертва. Изглеждал тъй сериозен и надут (били го охранили за жертвоприношението), че го взели за важна личност. А той бил сериозен, защото се страхувал; очаквала го ужасна смърт. Но нещата се развили другояче. Кортес прегърнал гостите си и в тяхно присъствие отец Бартоломе де Олмедо с хубавия си глас отслужил великденската литургия. После Кортес ги поканил на обяд, по време на който обяснил, че е изпратен от император Карл Пети да изкаже почитта му лично на Моктесума, чиято слава стигнала до ушите на императора и с когото той искал да се сприятели. (По това време и Кортес, и Моктесума били напълно неизвестни на Карл.) Понеже

станало ясно, че Кортес, поне на първо време, не желае да изяде Китлалпиток, мексиканците поднесли другата храна, изпратена от Моктесума. Саагун съобщава, че като видели ония ястия, които били поръсени с човешка кръв, испанците започнали да повръщат; кръвта миришела на сяра. Нещо дяволско витаело наоколо, което ги накарало да си спомнят за пушеците на пъкъла. Тази кървава храна, изглежда, била нещо като изпитание. Това, дето Кортес я отказал, било допълнително потвърждение, че наистина е Кецалкоатъл. Моктесума бил изпратил и златни украшения, бродирани мантии и перушинени наметала. Кортес пък се бил сетил да донесе освен стъклени мъниста и някои други подаръци и сега предал на пратениците за техния господар един стол, украсен с резба и инкрустации от сапфир, и една червена шапка със златен медал, който изобразявал свети Георги на кон. Освен това, за да им вземе ума, наредил да гръмнат с топ и накарал Педро де Алварадо да преведе конния отряд в галоп покрай брега. Мексиканците седели облещени, удивени и смирени и заповядали на секретарите си да си вземат подробни бележки на образното писмо. Преди да си тръгнат, Кортес отново им казал, че желае да отиде в Мексико на аудиенция.

Саагун е описал среднощната сцена в императорския дворец, когато пратениците се завърнали да докладват на Моктесума. За францискански монах от онова време интересът който Саагун проявява към мексиканския ритуал, е наистина изненадващ и той ни предава зловещите събития, без да се опитва да прави враждебен коментар. Но въпреки това, както в настоящия случай, понякога разказът му ни кара да настръхнем.

Пратениците, изминали дългия път в продължителни и уморителни преходи, пристигнали в столицата — казва Саагун — късно вечерта, ала те смятали работата си за толкова важна, че отишли направо в двореца и поискали аудиенция на часа. Моктесума, който очаквал завръщането им с огромно нетърпение, вече бил загубил надежда да си дойдат през този ден и си бил легнал на своята рогазка. Той обаче наредил да го събудят, ако хората пристигнат, и затова ги пуснали, превели ги през дългите каменни коридори и ги въвели в спалнята му. Било вече единайсет през нощта. Пристъпвайки с наведени очи, защото да се гледа направо към Първия говорител било забранено, те поискали позволение да говорят с него. Ала Моктесума

— уведомен вече, както изглежда, от друг вестител, че Кецалкоатъл наистина е пристигнал — не пожелал да разговаря с тях по такъв сериозен въпрос в подобна неподходяща обстановка. Съобщение, отнасящо се до появяването на един бог и свързано с най-ужасната криза в мексиканската история, трябвало да бъде предадено само при подходящ церемониал. И той наредил всички да отидат в една от главните зали. В двореца имало пленници в клетки, готови по всяко време на нощта и на деня да бъдат принесени в жертва. И понеже Моктесума сметнал за подходящо да открие разискванията с жертвоприношение, изпратил да доведат няколко от тези нещастници, а освен това наредил да ги боядисат с цвета на пръстта — важна подробност в този ритуал. След малко ги довели в залата. Там имало жертвен камък и те били положени един след друг на него от жреците — четирима ги държали за ръцете и краката, а пети изпъвал назад гърлото им с ремък. След това жертвоприносителят (в този случай вероятно самият Моктесума) извадил сърцата им и ги поднесъл към изображението на някакъв бог, но на кой точно, не става ясно. Кръвта пръскала от телата и с нея били залени пратениците. „Защото тъкмо те са били свидетели — обяснява Саагун — на знаменателното събитие и били видели и разговаряли с един бог и с неговите хора.“ Макар без съмнение церемонията да е изразявала ревностната почит и страха, с които се е упражнявал култът към божествата в Мексико, човек не може да не си помисли, че Моктесума е бил същинско чудовище, а жертвоприношението на пленниците — ритуално убийство.

Помазани със светената кръв, пратениците сега се смятали за пречистени и можели да говорят. Те поднесли образното писмо в подкрепа на думите си и започнали да разказват за чудните неща, които видели и чули. За топа, пише Саагун, казали: „Звукът на командата за подпалването му ни стресна. Гръмотевицата, последвала командата, ни оглуши. Светкавицата избухна от корема на топа с водопад от искри. Димът миришеше ужасно и ни замая. Когато гюлето удари едно дърво, дървото се превърна в прах.“ За самите испанци казали: „Облечени бяха в желязо, желязо имаха и на главите си. Когато се качиха на своите сърни, станаха високи колкото покрива. Виждаха се само лицата им, бели и много набраздени. Някои имаха черни коси, някои — жълти, а жълтокосите имаха жълти бради. Те не ядат човешки сърца. Кучетата им бяха много едри, с клепнали уши, големи увиснали

челюсти и огнени искрящи очи и хлътнали кореми. Езиците им бяха изплезени, непрекъснато пъхтяха и козината им беше петниста като на ягуар.“ Саагун добавя: „Когато Моктесума чул разказа им, затреперил от страх и едва не припаднал.“

Сега вече Моктесума бил напълно уверен, че Кецалкоатъл е пристигнал, а като чул, че богът иска да отиде в Мексико, обзел го благоговееен ужас. Като глава на мексиканската религия той бил длъжен да го приеме и да се преклони пред волята му, каквато и да е тя, и дори да му отстъпи престола си. Като водач на мексиканската държава дългът му бил към неговото отечество. Ако следователно не бива нито да се противопостави на бога, нито пък да предаде народа си, трябва да се потърси някакъв компромис. Дали не би могъл да увещае бога да се върне в своя рай? Това би могло да стане може би с много подаръци или с магия. Насилие не трябва да се използва за нищо на света. Но ако богът по мирен начин би могъл да се предума да промени намеренията си и да си отиде, тогава кризата ще се размине.

Решавайки да тръгне по тази линия, той намислил да признае Кортес за Кецалкоатъл, като му изпрати символите на бога, както и много други ценни подаръци. Пратениците трябвало да предадат най-дълбоките му уважения, но в същото време да загатнат, че и въпрос не може да става за посещение в град Мексико. С тях той щял да изпрати и най-святия от своите магьосници, който с помощта на всички познати средства — астрологически и магически, да се опита да отклони Кортес от желанието му за лично посещение.

Символите на Кецалкоатъл се състояли, между другото, и от една маска, изработена от тюркоазна мозайка, към която била прикрепена висока корона от дълги зелени пера (кецали). Чертите на маската се образували от извивките на една змия. Освен маската имало мантия и митра. Пратениците трябвало да облекат Кортес в тези неща. Трябвало да го дарят и със сто товара ценности. Най-значителните от тези ценности били два кръгли календара, всеки с големината на колело от каруца, единият от злато, другият от сребро изкусно гравирани с астрологически йероглифи. В допълнение били изпратени голямо количество златни орнаменти, някои във формата на гъски и кучета, ягуари и маймуни, а други изработени като яки, огърлици и скиптри. В прощалните си думи към пратениците Моктесума, според Саагун, бил казал: „Господарят Кецалкоатъл е пристигнал. Вървете и го

посрещнете. Вслушвайте се внимателно в думите му. Съкровищата, които ще му поднесете от моя страна, са всички до едно свещенически украси, които му принадлежат.“

С посланиците вървяла и група от — както Саагун ги нарича — „зловещи хора, магьосници, хора-кукумявки, вълшебници“, които имали нареждане да омая. Кортес, да го оплетат в магии и да го накарат да се върне. Сред тях се намирал и някакъв човек, чието име е стигнало до нас в испанското произношение Кинталбор. Той бил истински двойник на Кортес, чийто портрет бил изпратен в Мексико заедно с картините на неговите пушки, кучета и коне. Според мексиканската магия двойникът на един бог изпълнявал няколко роли. Знаменателно е, че същият този Кинталбор, както съобщава Бернал, по-късно се разболява. Неговата болест, ако е била предизвикана нарочно, сигурно е имала за цел да предизвика заболяването и на Кортес и да го принуди да се върне обратно.

Посланиците и магьосниците поели пътя към брега с най-голяма бързина — огромна група с всичките им носилки и носачи — най-важните от тях увити в бродирани наметала, а носачите голи, само с набедреници.

Междувременно Кортес и хората му все още се намирали на лагер сред пясъчните дюни. Било нетърпимо горещо, а и комарите не им давали мира. Мексиканците били оставили Китлалпиток да се грижи за гостите. Щастлив, че не са го принесли в жертва, той смирено се стараел да им угоди. Снабдявал ги с обилна храна, включително и с пуйки, непознати дотогава в Европа, и покрил колибите им с палмови листа срещу слънцето. Само за една седмица пратениците успели да отидат и да се върнат. Рано една сутрин те пристигнали с подаръците. Кортес ги посрещнал с горещи прегръдки, според своя очарователен обичай. Подаръците наредили върху рогозки и когато пресметнали огромната им стойност, испанците не скрили радостта си. Но съобщението, което ги придружавало, не им се харесало. Кортес бил учтиво уведомен, че желанието му да посети столицата е неизпълнимо, макар да му се разрешава да остане още известно време на брега. Пътешествието до град Мексико е дълго и трудно, обяснили посланиците, да се намери храна е мъчно, той няма защо да се мори. Моктесума не би желал да го безпокои дотолкова. Кортес ги уверил, че това няма да го безпокои, и ги помолил да отнесат съобщението, че ако

не успее да се срещне с Моктесума, след като е стигнал чак дотук, император Карл, чийто пратеник е той, ще бъде дълбоко разочарован.

Пратениците си тръгнали обратно, предупреждавайки Китлалпиток да не бъде чак толкова любезен. Изобилната храна само предразполагала испанците да останат. А най-важното било да ги накарат да си вървят. Доставките трябвало да се намалят. В това време магьосниците правели възможното, за да отпратят Кортес. Той естествено не подозирал за магиите им. Но вече бил разбрал, че го смятат за някакъв бог, който, както било предсказано, трябвало да пристигне от изтока. Чрез преводачите Марина и Агилар и с техните обяснения не е могъл да не разбере това, но не се и опитал да влезе в тази роля. Всъщност продължавал, както преди, да се представя за пратеник на Карл Пети и да ги кани да присъствуват на литургиите. Нито пък се опитвал да скрие отвращението си от тяхната религия. Длъжни сме да предположим, че изобщо не е приел сериозно грешката им по отношение на личността му. До този миг тази заблуда му била само от полза. Иначе не би могъл да слезе на брега, без да предизвика отпора на цялото население; а освен това получил бил и цяло състояние в злато. Но в бъдеще недоразумението би могло да се окаже вредно. Човек, който не бил посветен в помислите на Моктесума, трудно би могъл да разбере онова, което ставало. Мексиканците го наричали бог, но в същото време го подканяли да си върви. Е, добре — той пък нямал подобно намерение. По един или друг начин бил решен да стигне до столицата. Истината била, че вече нямало как да се върне в Куба и при Веласкес. Трябвало да измисли начин да върви напред. Тъй че, когато след седмица получил втори отказ от Моктесума, Кортес само отложил посещението си. „Един ден, с божията помощ ние ще отидем и ще го видим“ — казал той на войниците си.

КОРТЕС ИЗИГРАВА ВЕЛАСКЕС

Изминали три месеца, преди Кортес да тръгне към Мексико. През това време (от 15 май до 15 август 1519) той направил едно политическо откритие, което променило военното положение. В този период също така се извършило превращението на Кортес от водач на експедиция, изпратена от губернатора на Куба, в генерал-капитан^[1] на „най-великия и могъщ и най-католическия принц, най-непобедимия император, нашия господар“, както се обръща в писмата си Кортес до Карл Пети. А това, че Карл не бил и чувал за него, нямало никакво значение, както ще видим след малко.

В началото бяхме споменали, че Веласкес изпратил с експедицията някои от приятелите си, за да държат Кортес в правия път. Тези хора, заедно със своите войници, съставлявали доста голяма част от войската. До този миг Кортес все някак си съумявал да ги залъгва. Нека си припомним, че преди да напусне Куба, Веласкес се бе опитал да го арестува. Въпреки това приятелите на Веласкес останали в експедицията. Кортес успял да ги убеди, че Веласкес го подозира неоснователно. Освен това той се отнасял с тях много хитро, обсипвал ги с подкупи и щедри обещания. Те желали да продължават напред и вярвали, че могат да осигурят вярна служба към Веласкес. Но сега вече дошъл моментът, в който трябвало да се изпитат силите на двете групи. Кортес разбрал, че ако иска да поеме пътя към Мексико, трябва да бъде безусловен господар.

Ето как се стигнало до сблъсъка. Приятелите на Веласкес сметнали, че е дошъл часът да се връщат в Куба. Експедицията според тях била завършила много щастливо. По причини, не съвсем разбираеми, но очевидно свързани с неговата религия, Моктесума разрешил на експедицията да слезе на брега и им подарил голямо количество златни предмети. Но той отказал да се срещне с Кортес и ясно дал да се разбере — първо, като намалил храната, а после, като я спрял съвсем, — че очаква скоро да си тръгнат. Някъде наблизо във вътрешността имало струпани големи войски. Най-разумното било

веднага да заминат със съкровището и да докладват на Веласкес. Какво друго биха могли да сторят? Да останат вечно сред джуните, било немислимо. А да се придвижат в по-добра местност и да се установят там, би означавало цялата мексиканска войска да се втурне отгоре им. Що се отнася до поход към Мексико, това било направо налудничава идея. Досега всичко минало отлично, затуй по-добре да си тръгнат безболезнено, докато е все още възможно.

Такива били доводите, изтъкнати от приятелите на Веласкес. Но да се върне обратно, за Кортес било толкова катастрофално, колкото било и рисковано да продължи напред. Цялото злато трябвало да се предаде на Веласкес, който, след като задели кралската петина, щял да задържи всичко останало за себе си. Да го подели честно, било невероятно. А тъй като бил зле настроен към Кортес, възможно било да не му изплати дори и разноските. Веласкес можел да стори и нещо повече; въпреки голямата златна плячка можел да каже — както било в действителност, че Кортес е отплувал, нарушавайки нарежданията му, и да го обвини в бунтарство. В този случай Кортес не само щял да загуби всичко, каквото бил спечелил (и славата, и богатството), но щял да бъде депортиран в Испания, а именията му в Куба — конфискувани. Да се завърне в родината разорен и обеднял след петнадесетгодишен труд в Западна Индия, му се струвало по-страшно и от най-страшния риск при превземането на Мексико.

Какво да стори? Успее ли да се отърве от опозицията, ще има на свое разположение дружина от войници, малка, но единна, храбра и смела, която ще го следва навсякъде. Той вече бил стъпил здрав и читав по някаква чудесна случайност на мексиканска почва. Съвсем не било сигурно, че Моктесума се готви да го напада; спирането на храната все още не означавало нищо. (Както знаем, тази оценка на намеренията на Моктесума била съвсем вярна.) Правилният, единственият му избор бил да продължава да стои, да разузнава околността, да допълва информацията си и рано или късно щяла да му се представи някаква възможност да тръгне към столицата.

И тъй първата стъпка била да надхитри опозицията и да се освободи от контрола на Веласкес. Юридическият му опит в Куба му подсказал как да го стори. Това, че един от най-големите заговори в живота му е постигнат със законна шмекерия, ни подсказва колко необикновено надарен е бил Кортес в сравнение с другите хора на

действието. Освен способен военачалник, той бил и макиавелиански интригант.

Според испанския закон разрешавало се на група испанци, независимо дали се намират в Испания или в някои от доминионите ѝ, да основат селище и да изберат управляващо тяло, ако имат разрешение от краля. Управителите на това селище били пряко подчинени на короната и никой друг нямал право да им заповядва. Сега Кортес предложил на своите съмишленици — братята Алварадо, Сандовал, Пуертокареро, Ескаланте и останалите — да нарекат лагера град, а войниците — негови граждани. След като по този начин ръководството на експедицията престане да бъде в сила, той ще си подаде оставката като командир и ще предложи на градския съвет да го избере. Тогава те ще го направят главен съдия и командир на градските войски. Санкцията на Карл Пети не могла да бъде получена предварително, тъй като се намирали твърде далеч, но щели да го уведомят незабавно с писмо за основаването на този негов нов град, който кралят от своя страна щял да признае, ако му съобщят за това както подобава. Докато очакват пристигането на кралската санкция, законът разрешавал да се смята, че вече са отговорни само пред короната. Веласкес преставал да им е началник. Правото му върху златото отпадало, а привържениците му в лагера можели да бъдат усмирени, ако надигнели глас.

Такъв бил планът, който Кортес разкрил пред своите съюзници. Допълнил, че могат да го изведат докрай с всички необходими формалности, тъй като с тях имало и нотариус.

Алварадо и другите му приятели били във възторг. За да убедят войниците, позовали се на тяхната вяроност към краля. Обяснили им, че ако се върнат в Куба, негово величество ще загуби кралство Мексико, което Кортес възнамерявал да му спечели. А тъй като войниците вярвали, че Кортес може да покори Мексико, лесно било да ги накарат да видят в лицето на Веласкес човек, чиято недалновидност може да лиши краля от нови земи. Те били уверени освен това, че ако се върнат в Куба, златото няма да се подели с тях, докато, ако последват Кортес, ще забогатеят.

Два-три дни били достатъчни, за да се превърне армията в гражданство, чийто избран глава бил Кортес. Лагерът бил същият, войниците — същите, но все пак не били същите, както скоро

установили приятелите на Веласкес. Изненадани и негодуващи, те се възпротивили на промяната, ала незабавно били сложени в окови за неподчинение. Объркването от ареста, видът на документите и печатите, на позорния стълб и бесилката ги укротили. Кортес успял да ги придума и дори техният предводител Монтехо приел длъжността главен магистрат на поселището.

Сега трябвало да се напише писмото до Карл Пети. И съответно градските власти на Виля Рика де ла Вера Крус (Богатият град на честния кръст), както се зовял сега лагерът от колиби, писали на императора, запознавайки го с приключенията на експедицията и обяснявайки как, за още по-голяма слава на негово величество, са основали град в новата му империя. Умолявали го да признае извършеното от тях и за доказателство на своята преданост му изпратили цялото съкровище, дадено им от Моктесума, макар че, както сами изтъкнали, му дължали само кралската петина. Кортес сметнал тази жертва за извънредно необходима. Веласкес имал в двореца свои хора, които били готови да изразходват огромни суми. Но златото на Моктесума било по-примамливо от всичко друго. Тъй бедните войници не получили повече, отколкото би им дал Веласкес, но ги убедили да се съгласят, обещавайки им бъдеща плячка. Освен това Кортес изпратил на Карл писмо, първото от цяла поредица. Това писмо не е запазено. Капитан Пуертокареро бил натоварен с предаването на съкровището и на писмата. Той тръгнал за Испания с бързоходен кораб.

Интересно е да се знае, че някои от златните съкровища, изпратени в родината, предизвикали възхищение като произведения на изкуството. Разказва се, че Албрехт Дюрер високо оценил майсторската им изработка. Част от предметите по-късно стигнали до Британския музей. Смята се, че маската на Кецалкоатъл, която може да се види там и днес, е един от тези предмети.

Осигурил законното си положение с помощта на тази хитроумна комедия, Кортес сега направил онова политическо откритие, което променило военното положение и се оказало от основно значение за плановете му.

Пясъчните дюни срещу Сан Хуан де Улуа, където бил разположен лагерът, се намирили в страната на тотонаките, народ, различен от мексиканците, чиято култура, подобна на табасконската,

била много по-древна. Те са построили големия град Тахин, прочут с богато орнаментираните си здания. Били невероятно сръчни каменоделци. Мексиканците ги били покорили само няколко години преди това. До този момент испанците не били срещали нито един човек от този народ, тъй като при тях идвали само мексиканци. Но веднъж Бернал и един друг войник, докато били на пост сред пясъчните дюни, видели петима души да идват по брега. Те се приближили усмихнати и със знаци поискали да бъдат заведени в лагера. Повикали доня Марина и Агилар да превеждат, но те заявили, че хората говорят на някакъв друг език. Двама от тях обаче знаели науатъл (мексикански език), заговорили на него и съобщили, че управителят на Семпоала, голям тотонакски град на двадесетина мили в северозападна посока, ги е изпратил да разузнаят кои са чужденците и да им предложат услугите си. От думите им Кортес разбрал, че и Моктесума има врагове. Новината го зарадвала и след като поласкал и наградил двамата пратеници, помолил ги да съобщят на господаря си, че скоро ще го посети. Понеже тотонаките се държали дружелюбно, Кортес решил да се премести в тяхна територия. Там, където бил сега, храната била оскъдна; войниците се хранели само с уловената от тях риба. Една сутрин вдигнал лагера и войската тръгнала по брега, а корабите я последвали, докато стигнали Семпоала. Знатните граждани, понесли конусообразни букети, изплетени от рози, ги посрещнали на градската порта и ги поканили да влязат. Обяснили, че господарят им бил много едър и тежък мъж, затова не излязъл сам да ги посрещне. „Като навлязохме сред къщите и като видяхме колко голям е градът, по-голям от всички, видени от нас дотогава, обхванати бяхме от възторг — пише Бернал. — Приличаше на град-градина, а пък улиците бяха тъй претъпкани с мъже и жени, излезли да ни видят, че ние отдадохме благодарност на бога, задето ни помогна да открием тази страна.“ Скоро стигнали до голям площад, ограден с варосани къщи. Дебелият управител ги очаквал там. Кортес го прегърнал. Той наистина бил много дебел. След размяна на любезности ги поканил в едно голямо помещение, където ги оставил да се нахранят с пуйки, сладкиши и сливи.

След обяда той се появил отново, придружен от помощниците си, наметнати с пищни мантии. Кортес отново „го прегърнал с любов и

ласкателство“ и получил подаръци от злато, скъпоценности и дрехи. Управителят казал:

— Моля, приемете това с добро сърце. Да имах повече, бих ви го дал.

И той горчиво се оплакал от Моктесума и неговите управители, като обяснил, че Семпоала отскоро е паднала под мексиканско иго. Всичките ѝ златни скъпоценности били отнесени, а населението — тежко поробено. В тотонакската конфедерация имало тридесет града, обяснил управителят. Моктесума искал от тях не само тежки данъци, но и човешки жертви. Всяка година много от техните младежи и девойки трябвало да се изпращат в Мексико за жертвоприношения. Съпротива била немислима, защото мексиканската войска била огромна. Неведнъж, докато разказвал за нещастията на народа си, дебелият благородник се натъжавал и започвал да плаче. Бернал непрестанно го нарича „дебелият благородник“, защото очевидно е забравил името му.

Новината, че някои от поданиците на Моктесума негодуват, зарадвала Кортес. Очевидно тотонаките търсели неговото приятелство с надежда да си осигурят помощта му. А истината е, че вече били научили за поражението на табаските от испанците. Сега със собствените си очи видели топовете и конете. Били научили за пратениците на мексиканците и за това, че Кортес получил символите на Кецалкоатъл. Всички знаели за предсказанието, че този бог ще се завърне и ще победи. Ако им станел съюзник, освобождението им било осигурено.

Няколко дни по-късно се случило нещо, което разкрило колко страшно е наистина мексиканското робство. Управниците на тотонаките разговаряли с Кортес, когато забързани пратеници пристигнали да съобщят, че петима мексикански бирници приближават града. Управителят и съветниците му преbledнели. Едни изтичали навън да посрещнат посетителите, други отишли да им приготвят стая, украсили я с цветя и започнали да готвят обяд. Скоро пристигнали петима мексиканци, придружени от слуги, които размахвали метлички за пропъждане на мухите. Мантиите и набедрениците им били богато украсени, а косите — красиво нагласени. Всеки носел бастун и букет от рози. Те се направили, че не забелязват Кортес, и отминали по пътя си, нахално вдъхвайки аромата на розите. След като изяли обяда и

изпили своя шоколад (възбудително питие, по начина, по който го приготвяли в тези места), те строго смъмрили тотонаките, загдето са приели испанците, като казали, че Моктесума е забранил да им се дава храна. За наказание тотонаките трябвало веднага да дадат двайсет момчета и момичета за жертвоприношение.

Последствията илюстрират смелостта и оная изтънчена хитрост, привична на Кортес. Той решил да се възползува от случая, за да сложи здраво ръка върху тотонаките. Те трябвало да се разбунтуват веднага и впоследствие, застрашени от наказанието на Моктесума, да бъдат принудени да действуват в съгласие с неговите собствени планове, вместо Кортес да се съобразява с техните. Той пък от своя страна щял да подведе бунта им по такъв начин, че да спечели благоволенieto на Моктесума. Затова, когато дебелият управител го попитал как да постъпи, той го подтикнал да арестува бирниците.

— Не смея да сторя това — заекнал управителят.

— Аз ще те подкрепя с моите войници — отвърнал Кортес.

— Твоя милост сигурно е теотъл (бог) — извикал развълнувано управителят.

И макар че все още се колебаел, накрая го убедили да ги арестува.

Новината светкавично се разпространила из всички тотонакски градове и хвърлила населението в бурна радост. Кълнели се, че вече няма да плащат данъци. А дебелият управител заявил, че сега пък той ще принесе бирниците в жертва. (Религията на тотонаките била като мексиканската, макар жертвоприношенията да не били тъй многобройни.) Същата тази нощ Кортес уредил бягството на двама от мексиканците и те тайно били доведени при него.

— Свободни сте — им казал той. — Върнете се при Моктесума и му кажете, че аз съм ви спасил и ще спася тримата ви другари.

На другия ден обвинил дебелия благородник в небрежност, прибрал останалите трима бирници и ги прехвърлил на своите кораби.

Нагласеното бягство на двамата бирници ужасило тотонаките. Моктесума сега щял да научи всички подробности и да изпрати срещу тях наказателен отряд. Но Кортес ги успокоил.

— Всеки, който се осмели да ви закачи, ще бъде убит от нас — казал той с уверена усмивка.

От този миг нататък тотонаките станали негови покорни и верни слуги. Моктесума, макар и разгневен, решил да не ги наказва, докато испанците са там. Той все още хранел надежда, че те ще си отидат, макар магьосниците да му съобщили, че Кортес е недосегаем: за тяхното изкуство. Не знаем какви други мерки е предприел. Но би могло да се предположи, че всеки ден е принасял жертви и се е съветвал с оракулите. Вероятно е техните отговори да са му давали надежда, че Кортес скоро ще си тръгне. По същото това време Моктесума изпратил на брега двамата си племенника, да разберат какво става там. Те донесли още ценни подаръци. Кортес им предал останалите трима бирници, обяснил, че ги е спасил само от приятелски чувства към Моктесума. И му изпратил следното съобщение: „Аз и моите хора се готвим да те посетим.“

Тези думи, повторени от племенниците му, прозвучали на обезумелия монарх като гласа на самата съдба. Ако Кортес настъпи, ако настъпи нагоре неудържимо, както е предсказано, той ще трябва да го понесе. И все пак ще продължава да опитва с всякакви средства, освен с насилие, да избегне предопределението на съдбата. От всички странни факти в тази драма най-странният е, че само от Моктесума е зависело да унищожи Кортес и неговите петстотин войника, но нямал сили да си наложи да издаде това нареждане. Мексиканската наука и теология го карали да вярва, че Кортес е божествено превъплъщение. Гадателствата, поличбите, астрологическите изчисления, знаменията, предчувствията, календарът, историята — всичко предсказвало ужасното събитие. Дълбоко просветен и опитен в познанието на божественото, той бил убеден, че един бог е слязъл на земята, и то не за да му донесе просветление и спасение, а за да му отнеме кралството заради греховете на неговите праотци, които пропъдили същия този бог от страната. Да нападне бога, да го унищожи, би означавало може би унищожението на вятъра, една от изявите на този бог, самият дъх на живота, защото без него облаците няма да се събират, няма да има дъждове, нито растителност и всичко ще загине. Затуй той ще продължава да умилюва този превъплътен Кецалкоатъл и така може би ще спаси своята страна. Ако и най-страшното се случи, ако сам той трябва да умре и неговият народ бъде сполетян от беди, дори и тези беди няма да са тъй страшни в сравнение с опасността да разтърси космоса, като осъди един превъплътен бог на смърт. Не бива

да се забравя, че мексиканците са се плашели от смъртта на божеството повече от всичко друго.

Като отместим поглед от това обезумяло от суеверие същество и го спрем на Кортес, колко по-естествен и здрав ни се струва той. Блестящ ренесансов авантюрист, без всякакви задръжки и тайни страхове, той е търсел само богатство, слава и власт в рамките на Свещената Римска империя. Но все пак и той си има тъмните страни. Както в деянията си, тъй и в онова, което символизира, той излиза извън рамките на разумното; в деянията си — защото се е наел да извърши нещо, което никой разумен човек не би сторил: да покори цяла една империя само с 500 души; а в онова, което символизира — защото всъщност наистина е бил това, за което Моктесума го е вземал: не бог, преобразен в човешки образ, а човек, посредством когото един бог трябвало да се прояви. Христос пристъпвал след него или по-точно — проправял пътя му, както Кортес си е мислел. Това, че бил оръдие на едно божество, било според него едновременно проява на небесните сили и оправдание на всяка изява на тези сили. Ето защо е трудно да се каже кое от тези две действащи лица е било по-загадъчното: дали Моктесума, очакващ бога, или Кортес, пристъпващ с кръста в ръка. Никой от тях не е разбирал другия и все пак мислите им са били много подобни.

[1] Най-висш военен чин; командващ област. — Б.ред. ↑

КОРТЕС СЕ ПРИГОТВЯ

Дошло време Кортес да потегли. Вече бил успял да уреди законното си положение, тъй че ако сполучел да направи завоевание, то щяло да бъде изцяло негово, а не на Веласкес. Освен това успял да направи това завоевание много по-вероятно, защото, преди да бъде пълен господар, то наистина било невъзможно. Успял също тъй да разбере, че не само тотонаките копнеят да отхвърлят игото на Моктесума — между морето и столицата имало и други народи като тях. Насочи ли пътя си през техните територии, операцията щяла да се извърши по-безопасно. Но въпреки всичко, доколкото се простирали сведенията му, предприятието си оставало все така лудешки смело. Без никакъв запас от оръжия и муниции освен ония, които носел, без никакви провизии освен това, което би могъл да събере от околностите, без никаква надежда за испански подкрепления, които да заместят падналите в боя, той потеглял срещу една армия, стотици пъти по-могъща от неговата, въоръжена по същия начин както седем осми от неговата собствена армия, която нямала нито коне, нито мускети, нито пък арбалети. Наистина той се представял като мирен пратеник. Но достатъчно било Моктесума да се разгневи на безочиято, задето е тръгнал без разрешение, за да го обградят мексиканците някъде във вътрешността на своята родина и оставяйки го без храна, да нападнат лагера през някоя тъмна нощ и да сразят изтощените му войници. Вярно, че някои от поданиците на Моктесума били недоволни, но все пак безумие било да вярва в пълния успех. Общо взето обаче, ме може да се каже, че Кортес е действувал глупешки, прибързано. Тъкмо обратното: той е бил благоразумен и предпазлив, правел далечни предвиждания, известен бил със своята проникателност. И най-смелите му действия са внимателно пресметнати. Как тогава да си обясним решението му да стори онова, което никой благоразумен генерал не би дръзнал? Това решение не дошло внезапно; той го бил взел още там, в Куба. Хората му отдавна знаели за него и го одобрявали. Споделил го бил дори и с Карл Пети.

Това писмо се е загубило, но във второто си писмо до императора Кортес му припомня пасажа от първото: „Не съм забравил, че предложих да извърша невъзможното, защото дадох клетва пред ваше величество, че или ще взема Моктесума пленник, или ще го убия, или ще го превърна в поданик на кралската корона на ваше величество.“ Едва ли е вярвал, че като пратеник, комуто е отказана аудиенция, той е неприкосновен. Само един-единствен отговор може да обясни тази негова самоувереност. Вярата в своята мисия е характерна за великите личности. Кортес е вярвал, че е предопределен да покори Мексико. Той самият сигурно трудно би могъл да обясни защо вярва, че е избран за тази цел. Но, изглежда, никога не се е съмнявал, че е така. В това била и неговата сила. В това била и силата на неговите войници. Вдъхновени от неговата увереност, те били уверени като него.

Преди да потегли, на 15 август, Кортес извършил едно деяние, което вместо да го улесни, увеличило трудностите му. Съзнателно прекъснал връзката с външния свят. Корабите представлявали единствената му възможност да напусне Мексико, ако претърпи поражение. Довел ги до брега и напълно ги унищожил. Но за това естествено имало причини. Не виждал начин да контролира корабите, след като навлезе в страната. Моряците можели да отплуват назад към Куба, където щели да бъдат добре дошли за Веласкес. Сред хората му имало неколцина недоволници, които можели да дезертират и да се върнат с тях. Щом се приберели в Куба, тези хора щели да разкажат на Веласкес какво се е случило и дори да го подпомогнат в организирането на експедиция срещу разбунтувалия се негов подчинен. За разрушаването на корабите имало и психологическа причина: след като нямали начин за отстъпление, войниците щели да се бият отчаяно. Освен това стотина моряци били полезно подкрепление особено след като четиридесет от неговите петстотин войници починали от раните, получени при битката в Табаско. Но ни една от всички тия причини, нито пък всички, взети заедно, не биха могли да оправдаят един разумен командир за разрушаването на единствения му начин за отстъпление. Могло е корабите да се закотвят и на тях да се оставят само пазачи, компасите и платната им биха могли да се скрият, недоволниците да се сплашат и смирят. Само командир с мистична увереност в победата може да постъпи тъй, както постъпва Кортес.

Ала другата стъпка, която направил, е стъпка на предпазливост. Превърнал района на Семпоала в своя база, като построил върху едно плато, седем мили северно от този град, новата Виля Рика де ла Вера Крус, която до този миг съществувала само на хартия върху пясъчните дюни срещу Сан Хуан де Улуа. Дебелият управител помогнал с работна ръка и материал. Кортес дал пример, като пренасял камъни. Много скоро първият испански град в Мексико започнал да се материализира със свой пазарен площад, с църква, арсенал и укрепление. Разбрали се Хуан де Ескаланте да поеме управлението. Гарнизонът му щял да се състои предимно от испанци, които били твърде стари или твърде болни, за да участвуват в похода.

Новият град вдъхнал по-голяма твърдост на тотонаките срещу нападенията на Мексико. За да заздрави завинаги дружбата с испанците, дебелият управител довел осем момичета, дъщери на благородници, и пожелал да ги омъжат за капитаните. Бернал съобщава: „Облечени бяха в пищно бродирани национални костюми. Всяка носеше златна яка около шията, златни обеци и си имаше прислужница.“ Сред тях била и племенницата на богатия управител, който я бил довел лично за Кортес. За жалост тя била много грозна, казва Бернал. „Но Кортес я прие и се помъчи да изглежда доволен.“

Подаръкът от девойки дал очакваната от Кортес възможност да си поговори сериозно с тотонаките за тяхната религия. Заявил им, че капитаните ще приемат момичетата само ако всички се откажат от човешкото жертвоприношение. „Свидетели бяхме на безброй много жестокости и ужасии — пише Бернал. — Всеки ден пред очите ни се принасяха в жертва по трима, четирима или пет души, чиито сърца бяха поднасяни на изображенията на божествата, кръвта им се пръскаше по стените, а крайниците им се режеха и изяждаха.“ На това трябва да се сложи край, заявил им Кортес, ако наистина желаят приятелството и закрилата на императора.

Дебелият благородник дълбоко се смутил. Любимото божество на тотонаките била Царевичната богиня, макар също тъй да почитали Димящото огледало, най-главния бог. Царевичната била основната им храна и дебелият благородник изтъкнал, че да пренебрегнат Царевичната богиня, означавало да застрашат жътвата. А и другите богове не бивало да се предизвикват. Същинска лудост било да забранят човешките жертви.

Последвала бурна сцена. Кортес извикал, че ако откажат да изхвърлят боговете си от високата площадка на храма-пирамида, сам ще го стори. Дебелият благородник, обикновено дружелюбно настроен, избухнал в страшен гняв и дал знак на своите стрелци. Доня Марина, „тази чудесна жена“, както я нарича Бернал, на своя глава заявила:

— Ако стреляте, ще повикаме мексиканците!

Заплахата подействувала.

— Хвърлете ги тогава, щом трябва — примирено отвърнал дебелият благородник. — Ние не сме съгласни, но не можем да ви попречим.

Едва изрекъл тези думи, продължава Бернал, и „петдесет от нашите войници се покатериха на пирамидата и хвърлиха надолу статуите, които се затъркаляха по стъпалата и се разбиха на късове. Някои представляваха страховити дракони, огромни като телета, други бяха полухора, полукучета, отвратителни на вид. Благородниците и свещениците заплакаха и закриха очи. Започнаха да се молят за прошка, като повтаряха, че вината не е тяхна“.

Обезумели от тази гледка, стрелците се приготвили да стрелят. Но Кортес сграбчил дебелия благородник.

— Само една стрела — извикал той — и ще ти прережа гърлото.

Негово благородие не бил мъченик. Изкрещял на лъконосците да се разпръснат.

Когато мирът се възстановил, Кортес се обърнал към мнозинството и вложил цялото си очарование в думите:

— От днес нататък — казал той — вие сте мои братя. Разчитайте на цялата ми помощ срещу Мексико. Вече предупредих Моктесума да не ви закача, нито да се опитва да събира данъци. Скоро ще потеглим, за да го свалим от престола. А тъй като загубихте своите богове и това ви натъжава, ще оставя при вас една благородна дама, която ще ви пази.

И им обяснил коя е Дева Мария. Щял да я постави в храма на върха на пирамидата, но преди тя да се засели там, храмът трябвало да бъде почистен.

Сторили го на часа. Тотонаките, сега вече напълно омиротворени, изстъргали кръвта от стените на храма и го варосали. През следващите няколко дни вътре издигнали олтар, покрили го с

плащаница и го обкичили с рози. После поставили изображението на Светата дева и кръст. Звучи невероятно, но четирима от тотонаските свещеници се съгласили да станат черковни клисари. Те също трябвало да бъдат почистени. Бернал ни описва как са изглеждали преди и след това: „Носеха черни наметки, подобни на раса. Косите им бяха много дълги, омазани с кръв и тъй сплъстени, че бе невъзможно да се срещат. Ушите им висяха на парцали, разкъсани от пробожданията, за да принасят в жертва своята кръв. Воняха на сяра и на още нещо, подобно на разлагаща се мърша.“ След като ги измили, остригали косите им и ги облекли в бели раса.

Всичко било готово и на върха на пирамидата отслужили литургия. Олтарът се осветявал от осъдени свещи, приготвени от местен пчелен восък, нещо съвсем ново за тотонаките, които не се били сетили да използват восъка за осветление. Изображението на Девата било окадено с тамяна, използван досега за божествата. Присъствували най-видните благородници от Семпоалан и другите градове на конфедерацията. Довели осемте девойки, прочели им проповед и ги покръстили. Бракосъчетанията им с осмина от капитаните преминали доста тържествено. Кортес взел грозната племенница на дебелия управител. Около това време доня Марина също станала негова жена — Пуертокареро, комуто я бил дал в Табаско, вече пътувал за Испания с писмата и златните подаръци.

Бернал, единственият свидетел, записал тази сцена, я предава доста хумористично; той очевидно се е забавлявал от постъпките на дебелия управител, страхлив, но всъщност приятен човек. Ала суровата действителност била много по-различна от този фарс. Това е един от случаите в живота на Кортес, когато той предизвиква съдбата, макар че по характер не бил лекомислен. Унищожавайки божествата, рискувал да унищожи самия себе си. Единственият му начин да се добере до град Мексико бил да поддържа приятелство с тотонаките. До този миг той се отнасял с тях много тактично. Наказвал безпощадно войниците си за кражба и на най-дребен предмет. И после изведнъж, без да се замисли за последиците, ги разгневява до такава степен, че те се нахвърлят да го убият. Обяснението на Бернал е, че нито Кортес, нито който и да е от неговите хора са могли да понасят повече човешките жертвоприношения. Тъй били ужасени, че дори рискът да загубят всичко бил за предпочитане пред перспективата да търпят тези

страхотни деяния. Обяснението звучи убедително. На човек му се струва, че всеки на тяхно място или би сторил същото, или би се срамувал, че му е липсвала смелост да го извърши. Но въпреки всичко, както в случая с корабите, за всеки в деликатното положение на Кортес това е наистина много неблагоприятно. Ала щастието не го изоставяло. И той разчитал на това. Сякаш е вярвал, че никой не е в състояние да му попречи, преди да е изпълнил своята мисия.

Тотонаките се успокоили и продължили да бъдат приятелски настроени към испанците — съобщава Бернал. „От този ден нататък те непрестанно ни показваха своите добри чувства. Особено много се радваха, че Кортес прие дъщерите им и че ще ги вземем с нас, когато тръгнем на път.“ Ако не са били убедени, че Кортес е завърналият се бог, едва ли тъй безболезнено биха възприели неговата религия. Част от предсказанието гласяло: Кецалкоатъл ще замести другите божества; възраженията му срещу човешкото жертвоприношение били добре известни. Като са се поразмислили, вероятно са осъзнали, че изхвърлянето на идолите е тъкмо онова, което би трябвало да се очаква от Кортес. Светотатството ги възмутило в момента, но после затвърдило у тях увереността, че той наистина е Кецалкоатъл. Това, дето не ги накарал да боготворят него, а Дева Мария и кръста, било доста загадъчно, както били загадъчни и приказките му за някакъв далечен повелител, когото трябвало да признаят. Но не се замисляли по-дълбоко. На раздяла му обещали да се грижат за олтара и да не оставят свещите да угаснат. Нещо повече — готови били да помогнат на Хуан де Ескаланте, управителя на Вера Крус, с всичко, от което се нуждаел за дострояването на града. Освен това избрали четиридесет от своите най-почитани и интелигентни офицери и ги изпратили с експедицията да й покажат най-безопасния път до град Мексико и да й представят племената по пътя.

КОРТЕС ПОТЕГЛЯ КЪМ МЕКСИКО

Походът се състоял от преминаването на два прохода на височина десет хиляди стъпки и на едно пусто плато, покрито с вулканична пепел, широко около четиридесет мили. Целият път бил 250 мили. Освен заледените проходи и необитаваната пустиня войската преминала през тесни долини, каменисти клисури, буйни реки и вулкани. А пък самият град Мексико представлявал едно от най-здравите укрепления в света по онова време. Изграден сред голямо езеро, на височина от 7400 стъпки, в него можело да се проникне само по пътища, построени върху изкуствени насипи, дълги понякога по цели километри. Накъсо, Кортес бил предприел безкрайно опасен и труден поход, чиято военна цел се смятала за недостъпна.

Потеглили на 15 август 1519 година. Във второто си писмо до императора Кортес съобщава, че експедицията му се състои от 300 въоръжени войника и 15 конника и обяснява, че е оставил във Вера Крус 150 души. От Куба той бе тръгнал с 553 войника. Ако цифрите са верни, по един или друг начин трябва да е загубил около стотина души. Стоте моряка не са включени в тази сметка. Една част от тях заминала с Пуертокареро за Европа. Но може би трябва да прибавим 80 от тях към цифрата 300. Да предположим тогава, че е имал към 400 пехотинци. В такъв случай излиза, че ударната му сила е била дори помалка, отколкото сме предполагали. Тотонаките, освен споменатите четиридесет водачи или помощници, им дали носачи за четиринадесетте малки топа, амуницията и останалия необходим багаж. „Ние, бедните войници — обяснява Бернал, — не се нуждаехме от помощ, защото по това време не носехме друго освен оръжията си — пики, арбалети, мускети, щитове и тям подобни — с тях вървахме и спяхме.“ Можем да си представим Кортес и неговите капитани, облечени в стоманени ризници, конете също покрити с брони. По-голямата част от войниците носели ватирани памучни ризници и стоманени шлемове, а на краката си имали сандали местна изработка. Доня Марина и онези от жените, които тръгнали с тях — защото някои

останали, — трябвало да вървят пеша. Тримата свещеници също вървели. Трябва да прибавим и кучетата — хрътки, ловджийски и може би няколко булдога. Общото впечатление е — една решителна, смела, дисциплинирана и все пак демократична група от авантюристи. Такива били конкистадорите.

Пътят постепенно се въземал от топлия крайбрежен пояс към Халапа, на височина 4681 стъпки, на петдесетина мили от Вера Крус. Този град бил също в тотонакската конфедерация, тъй че испанците били посрещнати и нахранени добре. На 20 август те вече преминават първия проход. На двадесет и пет мили южно от тях се издигал огромният вулкан Орисаба (18 701 стъпки), наричан на езика науатъл Ситлалтепетъл (Звездния хълм). „Заваля град, а вятърът от снежните планини ни караше да треперим от студ“ — оплаква се Бернал, защото облеклата им били тънки. Като се спуснали от прохода, те прекосили пустинята, равна плоска земя, ненаселена, блатиста, песъчлива, покрита с пепел, без ни едно дръвче. „Нищичко нямахме за ядене и студът беше голям.“ На 24 август стигат до Хокотла (Богата на плодни дървета) много гладни и много изморени. Кортес обяснил появата си, като казал, че е посланик на път за столицата. Хокотла бил един от васалните на Моктесума градове. Жителите не били предупредени от Моктесума за никакви посланици и се държали враждебно. Испанците получили много оскъдна вечеря и при това тя им била дадена съвсем неохотно. След това един от управниците на града започнал да им разправя какъв чудесен и могъщ владетел бил Моктесума.

— Армията му е огромна — казал той. — Мексико е страхотно здраво укрепление. По насипните пътища през езерото има подвижни мостове. Вдигне ли се един от тях, невъзможно е да влезеш в града. Освен това езерото е пълно с бойни канута, чиито стрелци могат да нападнат войската, стъпила на насипа, и от двете страни. В кралската съкровищница има несметни количества злато.

Новините били тревожни, но Бернал добавя: „Колкото повече ни разправяше за голямото укрепление и за мостовете, толкова повече ни се приискваше да си опитаме щастието срещу тях, макар че начинанието ни изглеждаше безнадеждно.“ Забележката е типична за нашия Бернал. Той високо цени Кортес, по му се ще да напомни на читателя, че и войниците му са били хора на място.

Тотонакските офицери изслушали мълчаливо този разказ за величието на Моктесума и решили, че вече е време да изяснят на жителите на Хокотла, че Кортес е по-велик от него.

— Вие, изглежда, не разбирате — казали те, — че в лицето на Малинцин виждате олицетворението на един бог. (Наричали го вече с това име, съчетано от Малинали — името на Марина — с наставката „цин“ — господар.) Сам Моктесума — продължили те — го призна за божествен, дари го със символите на божеството и му поднесе ценни подаръци. Забелязваме, че вие не му направихте никакъв подарък; не му поднесохте дори прилична вечеря. Още не е късно да поправите грешката си. И право да си кажем, препоръчваме ви да го сторите.

Хокотлите се стреснали и побързали да му предложат златни украшения, яки, памучни мантии и робини. Попитали за конете:

— Опасни ли са?

— Много — отвърнал Кортес.

— А кучетата? (В Мексико имало само малки, безкосмени кучета.)

— По-страшни от ягуари.

— А в топовете има ли духове?

— Има. Ние само им подаваме по една топка. Останалото го правят те.

След този разговор хокотлите започнали да се отнасят с Кортес като с божество. Изглежда, живеейки във вътрешността на страната, те не знаели почти нищо за онова, което ставало на брега. Има сведения освен това, че Моктесума е заповядал на пратениците си да пазят всичко в тайна. Естествено той е знаел от ежедневните сведения, донасяни от съгледвачите му, че Кортес приближава. Увереността, че е наистина Кецалкоатъл, още повече се затвърдила. Дръзновеният му поход и настойчивостта, с която налагал новата религия, били допълнителни доказателства за неговата божественост. Ала мексиканската религия била тъй усложнена, че било много трудно да се знае какви мерки точно трябва да се предприемат.

Пътят, следван от Кортес, водел от Хокотла през територията Тласкала^[1] (Местността на изобилния хляб). Тотонаките му били съобщили, че тласкалите не са зависими от Моктесума. Те били единственото племе, говорещо езика науатъл, което той не бил покорил. Непрестанно ги нападал, но не бил завзел столицата им,

която лежала на половината път между Хокотла и Мексико. По-късно Моктесума обяснил на Кортес, че можел да ги покори, ако вземел решение да използва цялата си военна сила, но смятал за по-удобно само да взема пленници, за да храни с тях Колибрито отляво. И понеже тласкалите, съобщили тотонаките, са непримирими негови врагове, сигурно ще се притекат в помощ на испанците. Армията им била мощна и добре обучена и съюзът с тях щял да му бъде от голяма полза. И тъй след като напуснал Хокотла — страшно място, където се принасяли толкова много човешки жертви, та Бернал твърди, че е преброил над 100 000 черепа — Кортес изпратил напред към Тласкала тотонакски представители, които да предложат съюз, като им дал „писмо, макар и да знаехме, че не могат да го прочетат, и като подарък една мъхната червена фламандска шапка“. (Разбрали били, че мексиканците проявяват голям интерес към испанските шапки, защото някои от тях приличали на ритуалните шапки, носени от божествата.)

Подобно на хокотлите, тласкалите не знаели подробности за онова, което се случило на брега. Историята, разказана им от пратениците на Кортес за някакви си божества, които настъпват към тях, придружавани от тотонаки, поданици на Моктесума, и подкрепяни очевидно и от някои хокотли, им се сторила чиста мексиканска хитрост. Възможно било и сам Моктесума да я е съчинил, за да ги надвие този път с измама. Държавата била от вида на конфедерациите, управлявана от Съвета на четиримата, в който всеки един представлявал своя град. И тези Четирима сега решили да излязат срещу Кортес със своята шейсетхилядна армия. Пратениците не успели да ги разубедят и противно на дипломатическите правила били натикани в една клетка при другите пленници за жертвоприношение.

Когато пратениците му не се завърнали, Кортес, който бил спрял, да ги чака, продължил пътя си към Тласкала, уверяван от тотонаките, че всичко ще бъде наред. След време срещнал пратениците си по пътя. Те успели да избягат от клетката и сега му предали новините с разтреперани гласове.

Вестите били наистина много лоши и давали повод за сериозни размишления. Но нямало друг изход, освен да продължават напред. Сега вече испанците били невъзвратимо тласнати в авантюрата. Наистина Кортес бил победил табаските в бой и успял да наложи волята си над разгневените тотонаки. Но това били народи от

крайбрежието, далеч не тъй смели и войнствени като високопланинците от Тласкала, които благодарение на ежегодните набези на Моктесума били вечно на бойна нога. Вече споменахме, че испанците, като изключим техните ездаци, стрелци с арбалети, мускетари и няколкото топа, били въоръжени с оръжия, подобни на тия на своите противници. Вярно е, че стоманените им мечове били по-здрави от дървените и кристални остриета и могли да се използват за мушкане, докато оръжията на тласкалите ставали само за сечене. Имали и стоманени шлемове. Но тласкалите употребявали голям брой метателни оръжия, като прашки, копия и един вид голяма стрела, изпращана с особен лък, който стрелял точно и надалеч. А огромното им числено надмощие ги превръщало в страшни противници. Кортес и войниците му обаче имали предимства от не толкова материален характер, макар че било трудно да се предвиди дали това ще компенсира безкрайно малкия им брой. Конете им, топовете и т.н. били неща, невиждани досега и много по-ценни, отколкото подсказвала малката им численост. Във военната тактика, както ще се види, те имали превъзходство; по-сръчно си служели с оръжията. Като група били по-сплотени, по-образовани като личности, по-методични в своята дисциплина. Ръководел ги човек, който от нищо не се плашел, който изобщо не знаел какво е поражение и който, макар и винаги в центъра на битката, оставал спокоен и разумен. Голямото предимство на испанците бил самият Кортес, Бернал, без да се стреми да пее хвалебствени песни, го сравнява с Юлий Цезар. И наистина, той изпъква като най-способният командир на бойното поле. Ни един от мексиканските военачалници не можел да се сравнява с него. А въображаемата му божественост била още едно предимство. Макар тласкалите да не желаели да го признаят за Кецалкоатъл, те все пак не стигали дотам, че да отрекат неговата божественост. И за да открият кой е, решили да го нападнат. Ако бил наистина бог, скоро щяло да проличи, защото нямало да го надвият. В такъв случай щели да го накарат да им прости отпора, като измислят някакъв убедителен предлог и стоварят вината например върху непокорни войници. Ако ли пък не е бог, тогава ще го пленят, ще го принесат в жертва и ще го изядат.

Вече било 31 август. Испанците били на път цели две седмици. Изкачвали се нагоре от една долина, на двадесет и пет мили от

Тласкала, и изведнъж стигнали до каменна стена, която затваряла долината от единия до другия и край. В средата стената имала необикновена врата с тази форма:

На всяка от полукръглите стени имало парапет. Всеки, който влезел в тесния проход на вратата, можело да бъде нападнат и отгоре, и от двете страни. Но пазачи нямало. Докато я разглеждали, испанците се питали дали това не е хитрина, с която искат да ги натикат в капан, от който после ще бъде невъзможно да се измъкнат. Но все пак минали през вратата и продължили напред. Водачите им обяснили, че сега вече са на тласкалска територия. Границата не се охранявала, защото основният принцип на стратегията на племената от Централна Америка бил да примамят неприятеля навътре, а после да го пленят и да го принесат в жертва на боговете. Испанците естествено не знаели това.

Повървели още малко и попаднали на тласкалски разузнавачи. Изпратили няколко от ездачите да препуснат напред и да хванат пленник, за да го разпитат. Но разузнавачите оказали съпротива. Внезапно из засада изскочили три хиляди тласкалски войника. Цялата испанска войска се втурнала напред и мускетарите започнали да стрелят. Тласкалите се биели упорито, ала постепенно били отблъснати, оставяйки седемнадесет мъртви и много ранени. Испанците имали четирима ранени, единият — смъртоносно.

Стъмнило се и те си устроили лагер. Наоколо се виждали многобройни селски къщи и царевични ниви. Но жителите били избягали, отнасяйки със себе си всичката храна, включително и кучетата — малки безкосмени животинки, употребявани за храна. Но скоро глупавите кучета се върнали в дворовете и испанците ги изяли. Никой не ги нападнал през нощта.

На другата сутрин Кортес продължил да напредва. Пехотинците получили заповед — за нищо на света да не разкъсват редиците. Кавалеристите да нападнат на групи по трима, да се целят в лицето, да не се отлъчват надалеч и веднага да се връщат.

Скоро съзрели челните войски на тласкалите, сила от 6000 души. Офицерите носели на главите си украшения от пера или маски на животни и знамена, прикрепени на гърба. На униформите си имали знаци за чина и декорации за военни заслуги. Войниците били групирани на батальони, но не вървели в редици, а безразборно.

Барабани, тропети и свирки възвестявали атаката. Кортес бързо изпратил трима пленници да преговарят и да повторят, че той е само посланик и няма враждебни намерения. Но напразно. С пронизителни крясъци тласкалите се устремили срещу тях. Испанците се били наредили в четириъгълник, багажа поставили в средата, топовете сложили във фланговете, а конниците — на предната линия. Като започнал ръкопашният бой, на тласкалите им попречил навикът да взимат колкото се може повече пленници за жертвоприношение. Да се хване жив испански мечоносец била трудна работа. Защото в стремежа си да стори това, човек се излагал на опасността да бъде намушкан. Но въпреки това сблъсъците били отчаяни, тъй като теренът бил прекалено неравен за набезите на кавалерията и недостатъчно открит, за да се използва както трябва топът. С обмислено маневриране, пише Бернал, испанците успели да достигнат до по-равно място, където конете и артилерията могли да се проявят по-добре. „Но битката се разгаряше, врагът ни заобиколи от всички страни, тъй че не можехме да сторим почти нищо. Животът ни висеше на косъм, защото те бяха толкова многобройни, че ако се бяха сетили, можеха да ни ослепят дори с шепи пръст, хвърлена в очите ни.“ В този миг един от скъпоценните коне бил убит. „Отсякоха му главата с един-единствен удар на двуостър меч и тя увисна само на кожата.“ Тласкалите се въодушевили от този успех, понеже не вярвали, че конете могат да се убиват. По-късно Бернал научил, че поднесли подковите заедно с фламандската шапка на боговете.

Но испанските колони останали сплотени и скоро в стегнати групи тласкалите, загубили мнозина от висшите си офицери, се оттеглили и се присъединили към главните сили на своята армия. Испанците пък се промъкнали в близката група от пирамидални храмове, които се оказали добро укрепление. Общият брой на техните жертви бил изненадващо малък — само четиринадесет ранени и един убит. След като хапнали пуйки и кучета, събрани от околните селски дворове, те успели и да се наспят, защото и през тази нощ не ги обезпокоили с нападения. Военните правила на страната забранявали да се води бой след залез-слънце.

И все пак положението било твърде отчайващо. На следващия ден научили, че главните сили на тласкалската армия наброяват 50 000 души. Испанците, които едва се оправили в боя с шестте хиляди,

решили, че съдбата им е решена. „Като всички хора, ние се бояхме от смъртта и мнозина от нас — всъщност повечето — се изповядахме пред падре Де ла Мерсед и пред свещеника Хуан Диас, които прекараха цялата нощ да ни слушат как се разкайваме за греховете си“ — съобщава Бернал.

Кортес бил привърженик на офанзивите. Вместо да изчаква в своето храмово укрепление да бъде нападат, той настъпил след един-два дни и срещнал тласкалската армия на открито поле. Бернал описва сцената така: „Цялата равнина гъмжеше от бойци, а в средата им се намирахме ние — само четиристотин души. Сигурни бяхме, че този път нашият враг настъпва, решен да не остави ни един жив освен неколцина, които да бъдат принесени в жертва.“

Но и този път щастието не изоставя Кортес. Ако тласкалите били умело ръководени, нищо на света не можело да го спаси. Но, изглежда, в ръководството им имало разцепление. Съветът на четиримата, който възглавявал конфедерацията, не бил вече единомышлен. Неуспехът на засадата от 3000 души и на нападението с шестте хиляди срещу тази групичка от четиристотин войника накарала двама от Четиримата да заключат, че Кортес сигурно е богът, за какъвто някои го смятали. В такъв случай той не би могъл да бъде победен. Нещо повече — щом наистина е този бог, невъзможно е да бъде в съюз с Моктесума, тъй като е предсказано, че този бог ще унищожи Мексико. Той им предлагал приятелство. Най-добре било да го приемат. В резултат — цялата шейсетхилядна армия не атакувала съгласувано. Една част от нея, половината, а вероятно и повече, се въздържала. Въпреки това останалите се втурнали да сразят испанците. Но, изглежда, не са знаели как да разкъсат формацията им. Испанците се държали здраво, стреляли и мушкали. Конниците правели кратки набези и съумявали да се задържат на конете. Имало няколко много критични момента. За един от тях Бернал казва: „Сред нашите редици настана объркване. Командите на Кортес и на другите капитани не успяваха да накарат войниците да стегнат строя. Тъй много врагове се нахвърляха върху нас, че само по някакво чудо с помощта на мечовете успяхме да ги отблъснем и да се прегрупираме.“

Най-сетне тласкалите се обезкуражили; и след като един от висшите им военачалници паднал в боя, те отстъпили. Във второто си писмо до императора Кортес пише: „Макар че бяхме обградени от

такъв огромен брой войници, смели и изпечени в боя, въоръжени до зъби с метателни оръжия, ние се измъкнахме почти невредими, но изтощени от напрежението на борбата и от глад. Наистина сякаш сам бог се биеше с нас.“

Кортес отдавал успеха си на божествена помощ, тласкалите пък го обяснявали с божествеността на самия Кортес. Онези, които вярвали в това преди битката, затвърдили своята увереност. Другите, които все още не вярвали, започнали да го вярват. Послужили си с магико-астрологически способности. Нападнали Кортес от четирите посоки. Това, дето останал неуязвим при тия нападения, доказало, че силата му е от свръхестествен характер. В оригиналните текстове съществуват сведения, че са опитвали и други магии, за да го спрат и да изпитат силата му. Препречвали на пътя му конци с нанизани на тях хартийки, изписани с окултни формули. Това също не го спряло, следователно — наистина бил божество. И тъй, не било необходимо сам да се преструва на божество. Той не се страхувал от магията, по-силен бил от нея, а това било доказателство за божествеността му, по-убедително от всичко, което сам би могъл да измисли.

Последвала цяла седмица с нападения върху храмовото укрепление от страна на онези, които все още не вярвали, че Кортес е Кецалкоатъл и с опити за преговори от страна на останалите. Въпреки това той съумявал да се измъква нощно време, нападал околните села, нанасял тежки поражения, когато срещал отпор, и така се снабдявал с храна. Но всеки път давал по няколко души жертва и по още толкова бивали ранени. И тъй, макар непобедени, испанците започвали да се изтощават. Дните им били преброени, ако тласкалите не отстъпели.

Войниците започнали да нервничат. Питали се — какво става в Тласкала? Нищо не можело да се разбере. Описвайки на императора тези тежки дни, Кортес казва: „Сред нас нямаше човек да не е уплашен от това, че сме проникнали тъй навътре в тази гъсто населена страна. Отникъде не се надявахме на помощ.“

Една част от хората му настоявали за отстъпление. Най-правилното е, казвали те, да се върнем във Вера Крус, да получим подкрепления от Куба и след това да потеглим отново. „Подслушвах ги скришом — пише Кортес — и ги чувах да казват, че ако аз съм полудял и желая да вървя напред, докато стигна някъде, откъдето е невъзможно да се върна, те няма защо да вършат същото. Те щели да се върнат на

брега. Ако съм тръгнал с тях, толкова по-добре. Ако ли не, щели да тръгнат и без мен.“ Бернал, колкото и да е смел, признава, че и той бил разтревожен. „Една сутрин, когато се събудихме и видяхме колко много от нашите са ранени, някои дори на две или на три места, като почувствувахме колко сме изтощени, колко много болни имаме, колко сме окъсани и как четиридесет и пет души паднаха в боя или от болести, или от простуда, като си помислихме, че и самият ни капитан беше хванал треска, започнахме да се питаме докъде ще ни доведе всичко това. Как ще успеем да стигнем до столицата и да се опълчим срещу голямата армия на Моктесума, щом само войската на един-единствен провинциален град като Тласкала успя да ни причини такива беди?“

Единствената, продължава Бернал, която останала спокойна и уверена, била доня Марина. „Тя чуваше как тласкалите крецияха, че ще ни избият и изядат. Виждаше ни обградени в боя. Знаеше колко тежко ранени и колко болни сме. Но ни веднъж не съзрях и следа от страх по нейното лице. Обладаваше смелост, на каквато ни една жена не е била способна.“ Смелостта ѝ се подхранвала от хороскопа ѝ. Колкото повече битки имало, толкова повече щяла да се издига. В тласкалските рисунки, които са стигнали до нас, тя е изобразена с щит в боя.

След като подслушал тревогите на войниците си, Кортес ги събрал на приятелски разговор. Започнал с възхвали на изключителната им смелост. В целия свят няма други испански войници, които да се бият с такава жар, заявил им той. „Ако не бяхте се сражавали с такъв плам — казал Кортес, — отдавна да бяхме загинали. Като си спомня само как сме били обкръжавани от безбройните редици на враговете и как размахваха широките си мечове пред лицата ни, и сега се ужасявам, сякаш и сега виждам как убиха кобилата с един-единствен удар на меча. За миг да бяхте се поколебали и — край.“ Но те не се поколебали. Не бивало да се плашат и сега. „Ние сме в състояние да завземем най-великите кралства и доминиони в света.“ И той се позовал на тяхната вяроност към Карл Пети и към римската църква. Императорът щял да получи една нова империя, по-голяма и от тая, която притежавал в момента. А църквата щяла да покръсти повече хора, отколкото се помнело в нейната история.

И двата довода били много убедителни за слушателите му. Те тръгнали с експедицията преди всичко да забогатеят. Но се стремели и

към слава, славата на императорски рицари, на Христови кръстоносци.

За края Кортес оставил своя най-убедителен аргумент — самозащитата. „Господа — провикнал се той, — очевидно не трябва да отстъпваме ни крачка назад. Ако тези тласкали забележат, че се оттегляме, и скалите дори ще се вдигнат срещу нас. Ще разберат, че не сме божества и ще ни сметнат за страхливци. Дори приятелите ни тотонаки във Вера Крус ще ни изоставят. Както виждате, ако единият път е лош, другият е още по-страшен.“

В новото си писмо до императора той съобщава: „Те възвърнаха смелостта си и аз ги убедих в своята цел, накарах ги да последват желанието ми, което беше да доведе докрай онова, което бях започнал.“

Кортес е бил прав в схващането, че колкото по-смело се държи, толкова по-силно тласкалите ще повярват в неговата божественост, макар че те, от своя страна, се стряскали не от човешката смелост, а от смелостта, произтичаща от свръхестествени магически източници. И така най-сетне на 20 септември, след като прекарал в импровизираното си укрепление цели седемнадесет дни, снабдяван с храна от едното крило на неприятеля и нападан от другото, при Кортес се явила делегация с предложения за мир и приятелска покана да останат в Тласкала. Предвождана била от главнокомандувачия, облечен в пищна наметка, изпъстрена в червено и бяло. След почтителен поклон той заповядал да запалят тамян. С присъщата си сърдечност Кортес го сложил да седне до себе си.

— Идвам от името на Съвета на Тласкала — казал генералът. — Молим да ни простите нашите атаки. Истината е, че не знаехме кои сте. Моктесума е могъщ човек. Уверени бяхме, че си е послужил с вас, за да си пробие път тук и да завземе онова, което никой мексиканец никога не е успявал да вземе.

Генералът бил строен, широкоплещест и добре сложен. Лицето му било продълговато, кожата загрубяла. Бил около тридесет и пет годишен и се държал с голямо достойнство.

Кортес му напомнил, че неговите посланици са обяснили кой е той. Генералът отвърнал, че сега недоразумението било вече приключено. Цялото население на Тласкала с нетърпение очаквало пристигането му и щяло да посрещне войската му с овации.

Конфедерацията искала съюзник. Готови били да признаят господството на неговия император.

Но кой бил този странен далечен човек, те сигурно не са могли да си обяснят. Ако Кортес е Кецалкоатъл, то този император тогава трябва да е някое още по-висше божество. В митологията на страната боговете, включително и Тескатлипока, богът-крал, били подчинени на една още по-висша сила, наречена Ометекутли (Двамата), сякаш небето било някаква конфедерация със Съвет от двама. В магическата книга, наречена сега Codex Vindobonensis, има рисунка на Двамата, който удостоява Кецалкоатъл със символа на маската, раковинената свирка, полата, украсена с пера и с една шапка, която се смята за високата шапка, носена от Кортес при акостирането му. Същата рисунка показва Кецалкоатъл, който слиза на земята от небето по въжена стълба, подобна на стълбата, сънувана от Яков^[2]. Тази рисунка, позната на тласкалите в някоя от нейните форми, сигурно е била в съзнанието им, когато Кортес приказвал за Карл Пети посредством усложнения превод първо на Агилар и после на доня Марина.

Кортес приел поканата да отидат в Тласкала, отстоящ на десет мили по пътя за Мексико.

Приблизително по същото време пристигнали пратеници и на Моктесума. Той следял с тревога настъплението на испанците. Като научил, че тласкалите се събират да го отблъснат, повярвал, че ще успеят да го пропъдят. Ако правилно съм изтълкувал религиозното вярване, което е направлявало политиката му, той не е смее да се моли за физическото унищожение на испанците, но дълбокото му желание щяло да се изпълни, ако те по своя воля вземели решение да се върнат. Когато разбрал, че Кортес не се оттегля, проводил пратеници да разберат какво точно прави испанецът и да му поднесат нови щедри дарове, което — мислел си — можело да наклони везните и да го принуди да си върви. „Той прати дума — пише Кортес на Карл — да му съобщя колко ще искам да изплаща на ваше величество като годишен данък в злато, сребро, скъпоценни камъни, роби, памук, мантии и други приемливи неща. Готов бе да даде всичко каквото пожелае, само и само да не го посещавам в неговата столица.“ Моктесума бил страхотно богат, защото той и неговите предшественици били струпали в двореца огромно съкровище от данъците, плащани от подчинените градове. Този цитат обаче не бива да се схваща в смисъл

че Моктесума е бил готов да стане васал на Карл. Кортес просто така го е формулирал. Всъщност предлагал на самия Кортес да си избере каквато сума пожелае, стига да си отиде.

Кортес поблагодарил на пратениците за подаръците и за предложението, но казал, че ще забави отговора, докато уреди отношенията си с тласкалите. Мексиканските посланици останали в лагера да чакат благоволенieto му и присъствували на срещата с тласкалския генерал. „Подчинението на Тласкала — пише Бернал — беше страшен удар за тях, защото те ясно разбраха, че това не им носи нищо добро.“ Съюз с Тласкала означавал, че Кортес няма намерение да се връща назад.

Съобщили за това на Моктесума. Саагун ни описва ужаса, завладял жителите на столицата. Всички вече знаели за приближаването на Кортес, за това, че е Кецалкоатъл, и за промените, които възнамерявал да наложи. Сега, когато бил в Тласкала, той се намирал само на шейсет мили от тях или — по главния път през Чолула, на осемдесет. „Моктесума изпаднал в отчаяние — съобщава Саагун, — а хората били ужасени от онова, което щяло да сполети града. Събирали се на групички да разискват новините. Щурали се насам-нататък оклюмали и се поздравявали със сълзи на очи. Милвали главичките на децата си и проплаквали: «Как ще изтърпите страхотиите, които ни очакват?».“

Не бива да забравяме, че всички мексикански богове били жестоки същества, и макар да бил по-добродушен бог, както се знаело от предишното му идване, Кецалкоатъл също имал своя мрачна изява и една от титлите му е Господар на здрача. Ако нашите учени някой ден ни съобщят, че към нас идва комета, която ще ни унищожи, ние не бихме и оспорили техните познания за небесните явления. Тъй също и мексиканците, уверявани от Моктесума, който като върховен религиозен вожд бил най-големият жив познавач на магическите науки — материя, така трудна за разбиране, като нашата математика, — че настъпва катастрофа, възприемали за чиста истина онова, което им казал.

Интересно е да си помислим, че Кортес, в света на реалното, отговарял точно на представите на мексиканските магически науки. Той също е имал светла и мрачна страна. Носител бил на

просвещението, предвестник на безброй много нови идеи. Но в същото време бил носител на смърт и разруха.

[1] Главният град на племето тласкалтеки. — Б.ред. ↑

[2] Старият завет, Битие, 28, 12–17. — Б.пр. ↑

КОРТЕС В ТЛАСКАЛА

Няколко дни по-късно Кортес влязъл в Тласкала. Тотонакският град Семпоала бил учудващо красив, но Тласкала го изненадал още повече. „Тъй голям и прекрасен е — споделя той с императора, — щото дори да не кажа и половината от онова, което ми се ще, и малкото, което ще ви съобщя, е почти невероятно. Той е много по-голям от Гранада и много по-укрепен. Населението му е далеч по-многобройно и снабдяването по-изобилно. Огромен пазар, златарски магазини, грънци, хубави като испанските, бръснарници, аптеки и обществени бани. Ред и учтивост навред по улиците; хората интелигентни като мюсюлманите. Доколкото мога да съдя, управлението напомня това на Пиза или Венеция.“

В този огромен град, тъй объркващо подобен на европейските и всъщност, тъй различен, испанците влезли на 23 септември. Населението ги посрещнало като божествени същества. Въплътеният бог прилича на човек. Но тези хора не били разколебани от човешкия облик на конкистадорите, защото вече били сигурни, че са богове. Освен групата управници, която ги чакала пред градската степа, голям брой жреци пристъпили напред и ги окадили с тамян, разпален в глинени кадилници. Ушите на жреците кървели, понеже в същия този ден принасяли кръвта си на боговете, предполагам, за да ги умилостивят в един такъв знаменателен момент. „Те склониха глави в знак на покорство, когато ни видяха“ — разказва Бернал. Улиците и плоските покриви на къщите били претъпкани с хора, всички с радостни лица. Мъже и жени се тълпели да им поднасят рози. Жилища за гостите били приготвени в едно здание с голям двор. За всеки войник имало легло от рогозка и одеяла. „Удивени бяхме от любезността и вниманието, с които ни приеха. През двадесетте дни на нашия престой винаги имахме изобилна храна.“

Старейшината на Съвета на четиримата бил сляп. Той помолил да го отведат до Кортес, опипал го по лицето, главата и тялото и казал:

— Малинцин, имам една красива неомъжена дъщеря и бих искал да ти я дам за жена.

Понеже имал вече две жени — доня Марина и грозната племенница на дебелия благородник от Семпоала, макар тя да останала там — Кортес отстъпил момичето на Педро де Алварадо, като обяснил, че му е брат. Когато била покръстена, което станало наскоро, нарекли я с името доня Луиса. Бернал съобщава, че родила дъщеря от Алварадо, която се омъжила за един братовчед на Албукерския херцог. Тласкалите като мексиканците били племе от северноамерикански индианци, емигрирали в Централна Америка преди два-три века. Това, че дъщерите им сега били в състояние да се свържат с най-отбраното испанско общество, говори за високото равнище на цивилизовани обноски, достигнати от племето. Случката осветлява и още нещо. Испанците не са страдали от расови предразсъдъци. Към една дама, при условие че е покръстена, се отнасяли като към истинска дама; цветът на кожата ѝ не бил от значение.

Кортес, който дълбоко ненавиждал човешките жертвоприношения, отначало искал да принуди тласкалите, както бил принудил тотонаките, да се откажат от кръвожадните си божества. Но приближените му заявили, че това ще бъде проява на най-голямо нахалство. Изхвърлянето на идолите по стъпалата на Семпоала — заявили те — едва не ни струва живота, а тук ще е равно на самоубийство.

— Много по-добре ще бъде, ваша светлост — обадил се падре Де ла Мерсед, — постепенно да покажем на тези хора превъзходството на нашата религия.

Кортес се отказал от намерението си, но получил разрешение да постави изображение на Девата и кръст в един нов пирамидален храм, който бил наблизо. Там именно след литургията били покръстени доня Луиса и още няколко девойки, дадени на испанските капитани.

Сега вече Кортес отделил цялото си внимание да научи колкото е възможно повече за мексиканците. Съветът на четиримата го уведомил, че Моктесума може да събере 150 000 войска. Но някои от войниците му били събрани от подчинените градове, затова не се биели кой знае колко смело и обикновено предупреждавали за замислените нападения. Четиримата показали бойни сцени,

нарисувани на платно, от които личало как точно воюват мексиканците. Също така те описали местоположението на столицата, дълбочината на езерото, широчината на насипните пътища, броя на мостовете, на каналите, водоснабдяването и главните укрепления.

Кортес трябвало да обмисли следващия си ход. Искал да потегли към столицата — но как и кога? Сега вече съюзът му с тласкалите коренно изменял нещата. Те били независима военна сила в самото сърце на мексиканската империя. Ако потеглят с него, изгледите му за победа щели да бъдат много по-големи. По всичко личало, че много искат да тръгнат с него.

Но положението било по-сложно. Кортес не знаел, че Моктесума по магически съображения бил решен изобщо да не използва войските си. Единственото, което знаел, било, че до този момент Моктесума не ги бил нападнал. Възможно било ролята му на въображаем пратеник да го е опазила. По пътя си от брега дотук те не срещнали ни един мексикански войник. Макар че в Хокотла имало постоянен малък гарнизон, той не дал признак на враждебност, нито пък получил подкрепления. Но дали това е вярното обяснение? Настъпвал противно на желанието на Моктесума и свитата му съвсем не приличала на посланическа. А дали Моктесума не се страхува от него? Обаче тласкалите не се уплашили да излязат насреща му. Или това е измама? А може би Моктесума го подмамва по-навътре, та да може по-лесно да го срази? Но и това не звучало убедително. Пропускайки го да навлезе навътре, Моктесума не намалил, а засилил мощта му, оставил го да се съюзи с единствените опасни врагове на Мексико. Не. Ако Моктесума е искал да го унищожи, щял е да го нападне с огромна войска преди Хокотла, когато се измъквали от пустинята, изтощени и гладни. Единственото обяснение било, че макар и да не го искал в града, той все пак щял да му позволи да влезе. Моктесума не искал Кортес да напусне и брега, но когато го напуснал, не се възпротивил. И този път щял да отстъпи. Но за Кортес не било възможно да бъде съвсем сигурен, преди да знае какво точно мисли Моктесума. Затова не му оставало друго, освен да отиде и сам да се увери. Ала, ако се запъти към столицата с военни намерения, това щяло да означава да се лиши от вероятността Моктесума да го посрещне като посланик, за какъвто сам се представял. Мексиканските пратеници все още чакали отговора му. И той решил да отговори

дипломатично. Да повтори отново онова, което бил казал в началото: че е посланик на Карл Пети и че носи вест; че е дошъл с мирни намерения; че ще раздава облаги. За Моктесума този отговор бил неясен като всички останали. Знаел, че Кортес не е никакъв пратеник; знаел, че е бог, дошъл да си отмъщава.

В писмото си до Карл Кортес съобщава, че сега мексиканските пратеници му предложили да го заведат на двайсет мили надолу по пътя, в Чолула, един от градовете, васални на Моктесума, където щяло да им бъде по-лесно да разискват въпроса за отиването в столицата, на около шейсет мили по-далеч. Той се съгласил и изпратил да повикат управниците на Чолула. Когато пристигнали, напуснал Тласкала. Много трудно било сега да се отърват от тласкалите, които настоявали да изпратят цялата си армия с него. Ала да пристигне в Чолула^[1] обкръжен от войнство въоръжени тласкали, противоречало на твърденията му, че идва с мирни намерения. Въпреки това принуден бил да потегли с армията. Като стигнал на шест мили от Чолула, накарал армията да се върне и оставил само 6000 души, които продължили с него до предградията и там им наредил да останат и да не влизат в града. Тласкалите го предупредили да внимава; да влезе в Чолула с малобройната си войска, означавало да се натика в ръцете на Моктесума. Те подозирали заговор; Моктесума го примамвал тук с лоши намерения. Те естествено имали сериозни причини да разколебаят желанието му да се споразумее с техния заклет враг.

Кортес се разтревожил от техните предупреждения. А може пък наистина това да е заговор. Влязъл в града целият нащрек, макар че населението го посрещнало много приятелски. Плановете му се съдържат в простичките думи на Бернал: „Решили бяхме да останем там, докато измислим как да се доберем до Мексико, без да се бием за него, защото голямата сила на мексиканците беше нещо ужасно.“

[1] Главният град на племето чолултеки. — Б.ред. ↑

КОРТЕС В ЧОЛУЛА

Чолула, подвластен на Моктесума, но със самостоятелно управление, бил голям пазарен град, по-голям и от Тласкала. Според Кортес имал 20 000 къщи и също толкова големи предградия. Дори и да не приемем тази цифра, става ясно, че населението му очевидно е било многобройно. Тук Моктесума не поддържал гарнизон, тъй като имал войски в един съседен град, дванадесет мили по на юг. Над града се издигали стотици пирамидални храмове, а над всички — огромният храм на Кецалкоатъл, по-внушителен и от Голямата египетска пирамида^[1]. Славата му на свещен град и присъствието на мексикански войски в околността го пазели от войнствения му съсед Тласкала.

Наистина управниците поканили Кортес да влезе в Чолула, но това, дето главните сили на Тласкала го били придружили почти до града, а шест хиляди техни войници чакали пред самите стени, ги смутило. Като предпазна мярка те веднага повикали мексиканските войски да се придвижат от своя гарнизон и да заемат позиция на запад от града. Освен това затворили някои улици, изкопали скрити окопи с набучени в тях копия, а на стратегически места по плоските покриви струпали камари от камъни. Жените и децата били изведени от града.

Тези предпазни мерки събудили подозрението на Кортес. Дали наистина се вземали срещу неочаквано нападение на тласкалите, или чолулите се приготвяли да се нахвърлят върху него по нареждане на Мексико? Много трудно било да се разбере. „Доста бях объркан“ — пише той по-късно на императора. Не виждал причина чолулите изведнъж да се настроят от приятелство към враждебност, освен ако, както твърдели тласкалите, им е било заръчано да се държат дружелюбно, за да подмамят испанците да излязат от Тласкала и тъй да паднат в ръцете на Моктесума. На пръв поглед това изглеждало възможно, но все пак съмнително, като се имало предвид досегашното му поведение. Човек отново си задавал въпроса — какво всъщност мисли Моктесума? Благодарение на Саагун естеството на мислите му е

поне отчасти обяснено и читателят успя вече да го научи. Но Кортес не е притежавал този ключ, не го е знаел и никой от спътниците му, оставил ни писмени бележки. Саагун, който е проучил основно мексиканските източници веднага след завоюването, твърди, че заговор не е съществувал, тъй като Моктесума и тогава, а и по-късно не е имал намерение да използва насилие, за да предотврати посещението, от което толкова много се плашел. Пък и чолулите не са имали армия, достатъчно силна за подобна цел.

Ала испанците ставали все по-подозрителни и си мислели, че животът им е в опасност. Тревожни слухове стигнали до ушите им. Тотонакските им помощници, за които почти не споменахме, откакто експедицията потегли, но които им служили вярно по време на целия път, подшушнали на Кортес, че чолулите принесли човешки жертви с ритуала, определен за започване на битка. Доня Марина също разправила как жената на един висш чолулски офицер тайно я предупредила, че я грози опасност, и ѝ предложила убежище. Сведенията, потвърдени и от вярната му Марина, убедили Кортес. Той изведнъж се уплашил и решил да предотврати замисления заговор, като сам вземе драстични мерки. Представял си е, изглежда, че чолулите ще го нападнат още там, в града, и ще повикат мексиканците на помощ, или пък, като потегли към Мексико, мексиканците ще го очакват в някое от дефилетата. Очевидно някои са му подшушнали първия, а други — втория слух.

Решил да удари, преди да са го ударили — неизменната му тактика в случаи на опасност. Първата стъпка на Кортес била да свика управниците под предлог, че иска да обсъди предстоящото си заминаване. Всички до един дошли. Фактът, че са се отзовали, е довод в полза на невинността им; ако действително са заговорничели, едва ли биха могли тъй непредпазливо сами да се натикат в ръцете му. Без да им даде възможност да кажат нито дума, той ги хванал, вързал ги и ги затворил. В Семпоала Кортес бе заплашил, че ще убие дебелия благородник, ако не нареди на стрелците си да се оттеглят. В настоящия случай не се и постарал да принуди арестуваните управители да оттеглят войските, които — както предполагал — били струпани срещу него. Намерението му било да всее страх и ужас. По предварително уговорен знак войниците му се нахвърлили върху тълпата от носачи, водачи, почитатели и тям подобни (въоръжени, или

не, не е известно), който се разтакавали из двора и се подсмивали, както му се сторило, доста подозрително. След като ги избили, испанците се втурнали из улиците и като повикали шестте хиляди тласкали, които чакали пред стените, „обърнахме града наопаки“, както сам Кортес казва на императора, „в продължение на цели пет часа, докато човек не остана в него. Действувахме тъй безжалостно, че повече от три хиляди души загинаха.“ Тъкмо на това разчитали тласкалите. Те се прибрали по домовете си, натоварени с плячка.

Историците са на противоположни мнения по тази случка. Някои вярват, че действително е съществувало споразумение между Моктесума и васалите му от Чолула да се изтребят испанците. Щом разкрил това, единствената надежда на Кортес да спаси хората си от унищожение била да съсипе града. Други историци не намират достатъчно доказателства за подобен заговор и смятат за доста вероятно тласкалите, които копнеели да ограбят Чолула, да са излъгали Кортес, като са му подхвърлили лъжливи слухове чрез хора, на които е вярвал; с една дума, че това е бил не чолулски, а тласкалски заговор. Според трети пък Кортес и неговите хора се били заблудили. Нервите им вече били много изострени. Не знаели какво мисли за тях Моктесума. На пръв поглед изглеждал дружелюбен, но нима не било възможно всеки миг да промени решението си? Бернал, който е много почтен хроникьор и предава събитията такива, каквито ги е видял, смята, че Моктесума е променил решението си. Той описва как някакви чолулски жреци съобщили, че се бил съветвал с Колибрито и с Димящото огледало и те му наредили да си послужи с насилие. Но пак Бернал признава, че дори по онова време въпросът за съществуването на заговор останал неизяснен и по-късно бил разследван.

За нас е невъзможно да отсъдим правилно за едно събитие, което още навремето си е оставено неизяснено. Аз възприех обяснението, което приляга най-добре към цялото положение на нещата. Предохранителните мерки, взети (и то съвсем основателно) от чолулите срещу враговете им, тласкалите, са били неправилно изтълкувани от Кортес. Той се показал откъм зловецата си страна и пожелал жертви, за да може да продължи да живее и да изпълни своята историческа мисия.

В една предишна глава описах големия празник на Кецалкоатъл, на който един младеж се принасял в жертва, за да може самият бог да

живее. Читателят може би не си спомня, че тъкмо Чолула е градът, в който са ставали празненствата. Чолула бил градът на Кецалкоатъл. Той бил божественият му покровител. В легендарното минало, когато бил приел човешки образ, богът живеел там и оттам бил прогонен от разгневеното Димящо огледало. Освен младежа, който ежегодно го олицетворявал, принасяли му жертви и в случаите, когато от астрологическо-магическа гледна точка позицията му отслабвала. Смятали, че кръв му е необходима, за да продължава да покровителствува града, макар че той сам се бил обявил против човешките жертви. Сега богът се появявал за втори път в образа на Кортес. Кортес също искал жертви. Жителите веднага съпоставили клането с жертвоприношенията. Те знаели, всички знаели, че Моктесума е посрещнал Кортес като завръщащия се бог. Видели го да се появява със странните си оръжия, със странните животни, самият той блед и с брада като в легендата. Какво ще стори сега в този град, в своя град? През октомври 1519 г. Кецалкоатъл не бил астрологическо-магически слаб, но се явявал в зловещия си аспект като звезда Вечерница. Затова, когато Кортес ги изклял, те не се изненадали. След клането арестуваните управници били освободени и повикали жителите да се завърнат в своя град. Те се върнали веднага и кротко продължили да си гледат работата на пазара, щастливи, че богът вече не им е сърдит.

Кортес започнал да проповядва новата религия. Хората не я разбирали. Виждала им се много различна от старата и без всякаква връзка с култа им към Кецалкоатъл. Дори името на този бог не се споменавало. (Истината е, че Кортес изобщо не знаел неговото име, нито пък че го отъждествяват с този бог, макар от Бернал да разбираме, че всички те са знаели за големия храм на Кецалкоатъл и за особената почит, с която се отнасяли към него.) Когато Кортес им наредил да разрушат изображенията на всички богове, чолулите обещали да го сторят, но го помолили да почака. Междувременно почистили един от храмовете и сложили в него кръст. Съгласили се също така да отворят клетките, в които много мъже и жени били угоявани за жертвоприношение, и да ги пуснат да си вървят. Трудно и мъчително им било да се подчиняват, но тъй като Кортес бил бог, страхували се от него и изпълнявали нарежданията му. И през ум не им минавало, че се плашат от смъртен като самите тях.

Да предпологаме, че по това време Моктесума все още се е двоумял, ще значи да не разбираме основанията за вярата му в идентичността на Кортес с Кецалкоатъл. Това, че първо го е признал за бог и безпрепятствено му е разрешил да навлезе в страната, а след това е решил да му устрои клопка и да го залови, е несъвместимо с естеството на предсказанието, според което Кецалкоатъл отново ще се появи. Предсказанието било астрологическо изчисление, преведено на митологически език. В своята астрологическа форма то гласяло само, че на 22 април през годината 1519 от изток ще се появи едно същество, което ще разруши старите институции и ще завладее страната. В митологическата си форма съществото се превръща в Кецалкоатъл. Астрологическото предсказание се оказало вярно. Съществото Кортес акостирало през същата година, на същия този ден, със същите намерения и седмици наред го виждали да привежда в изпълнение тези свои намерения. Митологическата страна на предсказанието било обяснението на тези факти по начин, който съвпадал с мексиканския начин на мислене. Да приеме астрологическото предсказание, а пък да отхвърли неговото митологическо тълкувание, би означавало за Моктесума да пренебрегне науката — такава, каквато я разбирали в неговия свят. Повярвал веднъж в истината на астрологическото предсказание от очевидния факт на появяването на Кортес в определеното време, той не би могъл да не отъждестви испанеца с Кецалкоатъл. Невъзможно било да отрече, че Кортес е Кецалкоатъл, както не можел да отрече факта, че Кортес е пристигнал. Затова, да предпологаме, че по това време е променил намеренията си и че все още се е съмнявал в божествеността на Кортес, ще значи да предпологаме невъзможното. Или — да си послужим с обратното сравнение: не би могъл да приеме появата на Кортес като нещо реално обяснимо, така както един днешен астроном не би изтъквал слънчевото затъмнение, което отдавна е предрекъл, като нещо свръхестествено.

До този момент за нас Моктесума бе неясен образ, скрит зад кулисите на сцената. Нарекох го обезумяло от суеверие същество; нарекох го чудовище, макар религиозно чудовище да е още по-вярно определение. Възможно ли е да се каже и за Кортес „религиозно чудовище“, след като го видяхме да слага под нож три хиляди души, за да спаси мисията си от провал? В началото той ни се струваше ведър

авантюрист от Ренесанса, чиято единствена амбиция е да си спечели безсмъртно име. Но той започна да става все по-загадъчен, все по-чудовищен, все по-тайнствен. И тъй, след малко тези две чудовища ще се срещнат. В следващата глава те се виждат очи в очи. Прогизнал от кръвта на своите жертвоприношения, Моктесума ще излезе от двореца си и ще се упъти — придружен от мъдреците и принцовете — в ритуална процесия към мястото на срещата. Ние ще видим дрехата му, ще видим лицето му, ще чуем неговия глас, когато с възвишени слова ще приветствува своя покрит с ризница посетител, също тъй прогизнал от кръвта на жертвите, умъртвени, за да се отвори път на кръста.

[1] Хеопсовата пирамида. — Б.пр. ↑

СРЕЩАТА НА КОРТЕС И МОКТЕСУМА

Във всяка нормална държава натрапникът, който нахлуе и почне да коли нейните жители, ще бъде връхлетян от войските на владетеля, особено пък когато местните войски имат предимството да познават терена и са по-многочислени, а освен това са съставени от смели бойци, както е в настоящия случай. Но в невероятния свят на Мексико това не се случва. Макар че клането в Чолула било най-грозно предизвикателство, Моктесума не се засяга, нито пък го смята за несъвместимо с тълкуванието, което е дал на появяването на Кортес. Той не променя намеренията си и не напада агресора. За него Кортес продължава да е настъпващият бог. В Чолула той е бил разгневен. Жителите, въпреки че им било казано да го посрещнат любезно и да го нахранят, възбудили неговото недоволство. И съответно си получили наказанието. За да възвърне доброто му настроение, Моктесума изпратил ново посланичество.

Бернал описва как се е появило. Състояло се от шестима благородници, които носели подаръци от злато и скъпоценни камъни на стойност шестнадесет хиляди реала, както и няколко товара с много скъпи наметки. Заставайки пред Кортес, предводителят, след като докоснал земята и допрял прахта до устните си, казал:

— Господарят ни, великият Моктесума, ти изпраща тези подаръци, Малинцин, с най-дълбоко уважение. Той много съжалява, че чолулите са те разгневили. Те са досаден народ и ти не си ги наказал достатъчно. Разчитай на приятелството му. Той те кани в столицата. Ела, когато поискаш, а той ще стори всичко по силите си да те посрещне както трябва. Наредено ми е да те преведа през най-краткия път. Храна и напитки ще получаваш на всяка спирка.

Когато всичко това било съответно преведено с помощта на доня Марина и Агилар — който, съобщава Бернал, по това време вече бил станал специалист в превеждането — Кортес прегърнал пратениците. Вестта изглеждала прекалено добра, за да бъде истинска. Най-после

получил поканата. Нямало да става нужда да се мъчи сам да си пробива пътя дотам.

Но разрешението на Моктесума, както ще видим след малко, било маневра, с която искал да оплете Кортес в една магическа клопка. Влязъл веднъж навътре в равнината, Кортес щял да бъде напълно подвластен на подобни влияния.

Кортес, макар и да не подозирал истинските причини за поканата, не изключил напълно възможността за някаква военна хитрост. Започнали да се носят странни слухове, пускани вероятно от тласкалите, които искали да поуплашат Кортес, та да вземе и тях със себе си. Мексиканците ги нападали от сто години насам, каква великолепна възможност сега да им го върнат! Най-тревожният слух бил, че Моктесума се е затворил с главните си жреци и цели два дни се съветвал с бога на войната, Колибрито. Съветът, който получил посредством медиумите и поличбите, бил да вмъкне испанците в своята подобна на паякова мрежа крепост, да вдигне мостовете на насипите, тъй че да не могат да избягат, да ги остави да гладуват и след това да ги плени с многобройната си войска. И понеже това не било невъзможно, цялата история ставала още по-напрегната.

— Не тръгвай без нас! — умолявали го тласкалите. — С радост ще ти дадем десет хиляди от най-добрите си войници.

Но Кортес, който до неотдавна бил тъй убеден във вероломството на Моктесума, че не се поколебал да избие три хиляди чолули, отказал да приеме предложението на тласкалите.

— Ще взема само хиляда от вашите носачи и работници и ни един повече — отвърнал той.

Тласкалите били потресени. Нима е променил мнението си за коварните замисли на Моктесума? Испанците никога не ще се измъкнат живи от Мексико. След като Моктесума ги надвие, ще изтръгнат сърцата им и ще ги поднесат на Колибрито в куаухикали (Орловия поднос).

Кортес пак не се уплашил. Изпратил, както го нарича Бернал, „прочувствен отговор“ на Моктесума и му съобщил, че тръгва веднага. Тласкалите се примирили. Само един бог можел да се осмели на подобна постъпка, а Кортес бил бог. Може би всичко щяло да мине безболезнено. Ала не бивало да забравя: ще трябва да се разправя не само с великия Моктесума, но и със своя стар враг, Димящото

огледало, който бил изпъдил Кецалкоатъл при последното му посещение в страната. Това щяло да бъде война между богове. И то било самата истина.

Командир, който отказва подкрепление от 10 000 войника в подобно положение на опасност и несигурност, във всички случаи би бил сметнат за луд. Ала решението на Кортес било в съответствие с досегашната му политика. Той никога не бил замислял да нападне Мексико. През цялото време се опитвал да влезе там с хитрост. Макар че истинските му намерения не били миролюбиви, непрестанно ги представял за такива. Не било възможно следователно да тръгне към Мексико начело на една десетхилядна войска, при това от враждебно настроени тласкали, без да хвърли тази си маска. Очевидно все още си мислел, че ще е по-лесно да влезе в столицата с измама, отколкото със сила. Но влязъл веднъж там, какво щял да стори? Не притежавал акредитиви от Карл Пети. А изискванията му били твърде странни за един посланик — васалство и смяна на религията. Развоят на събитията ще покаже, че Кортес все пак измислил какво да стори, макар това да било тъй безумно смело и необикновено, щото човек не може да предположи, че го е намислил предварително.

Когато тотонаките, които го придружавали по целия път от брега догоре, научили за решението му, те се уплашили. Не се осмелявали да влязат в Мексико, та макар и придружавани от един истински бог. „Щом сте с нас, няма от какво да се боите“ — успокоявал ги Кортес. Но въпреки че „доня Марина им обясни това по най-убедителен начин“ — пише Бернал, те продължавали да се дърпат. Рискът бил прекалено голям, особено за тях — поданици на Моктесума, които били отказали да си плащат данъците. Когато си тръгнали, Кортес щедро ги надарил и ги помолил да предадат два товара богато украсени мантии на дебелия благородник от Семпоала, който сега му се падал нещо като тъст. Изпратил също така писмо до Хуан де Ескаланте, в което го подканял по-бързо да завърши строежа на Вера Крус и да поддържа добри отношения с местното население. Ни един от конкистадорите не пожелал да се върне с тотонаките — останали дори и ония, които доскоро се колебаели. „Напред към Мексико!“ — такъв бил призивът. И ни един не се съмнявал, че Кортес ще го постигне.

Потеглили на 1 ноември. Напред вървели ездачите разузнавачи, след тях топовете, а отзад останалите ездачи и главните сили и всеки

бил нащрек — *la barba sobre el ombro* — с брада на рамо, както е изобразил сцената за нашите очи самият Бернал. За да достигнат Мексико, трябвало да преминат един проход на височина 12 000 стъпки, между вулканите Попокатепетъл (Планината, която дими) и Истаксиуатъл (Бялата жена) — изгаснал вулкан, и двата заснежени върхове, високи над 17 000 стъпки, на около двадесет мили западно от Чолула. Попокатепетъл се бил събудил след дългогодишен сън малко преди пристигането на испанците — допълнителен признак за приближаващо бедствие според тълкуването на мексиканците. „Огромна димна стълба изригваше от него денонощно и се забиваше чак в облаците, прав като стрела“ — пише Кортес. Като го приближили, чули го как бучи. Със снежната си шапка вулканът представлявал фантастична гледка. През тази нощ устроили лагер на около шест мили от самия проход. Когато на следния ден стигнали върха, на 5000 стъпки под краката си съгледали града на своите мечти. Намирали се на двадесетина мили от южния бряг на езерото, което по онова време заливало по-голямата част от долината. Близко до средата му бил островът, на който се издигал самият град Мексико. Тъй като били на повече от 45 мили от града, насипните пътища, свързващи го със сушата, едва се забелязвали. Езерото, дълго петдесет мили, се състояло от шест части, всяка от които се отваряла към следващата. Околовърст по брега имало шест големи града и двадесет по-малки. Тази усамотена долина на края на света, заобиколена от всички страни с високи хребети, била гъсто населена. Но макар че всички жители говорели на езика науатъл, не всички били мексиканци. Само населението на град Мексико било от това племе. Останалите били потомци на няколко различни северноамерикански племена, заселили се в долината, както обясних в началото, преди пристигането на мексиканците. Ала сега всички те били поданици на Моктесума, а управителите на градовете били негови роднини.

Бернал разказва, че на върха на прохода завалял сняг, закрил гледката и продължил да вали, докато слизали надолу. Кратерът на Попокатепетъл, вляво, близо до тях, бълвал пушек и пламъци. Леден вятър проплаквал в боровите гори. Диво и самотно място. Изведнъж почувствували колко далеч от дома се намират. Внезапно осъзнали в каква безнадеждна авантюра са се впуснали. Страхът ги карал да се опасяват от засада и на някакво разклонение, където мексиканските

пратеници поискали да ги поведат по единия път, те настояли да продължат по другия. По здрач стигнали до няколко странноприемници, нещо като пощенски спирки за пътуващи търговци. „Нахраниха ни добре, но студът беше голям“ — пише Бернал, макар Кортес да съобщава, че въз всяка стая имало запален огън. Всички тези приготовления били направени от мексиканците за тяхно удобство. Да ги подозират все още в измама, започнало да се струва на испанците прекалено. Но въпреки това Кортес не престанал да взима предпазни мерки. Невъзможно било да е напълно сигурен в изхода на цялата история.

На другата сутрин, 3 ноември, продължили да слизат по склона. Минали, без да бързат, през Амекамека и други малки градчета и стигнали южния бряг на езерото при Айотсинко чак на 6 ноември. Хората се трупали да ги оглеждат и където спирали, на всички била предлагана изобилна храна.

По време на пътя им към езерото — на 7400 стъпки височина, Кортес бил пресрещнат от три различни пратеничества на Моктесума. Първото имало магическа цел. Историците не са единодушни за неговия истински смисъл. Групата се водела от една личност, която много приличала на Моктесума и се представила като Първия говорител. Читателят не е забравил, че една делегация, водена от мексиканец, напълно приличен на Кортес, бе пристигнала още докато испанците бяха на брега. Настоящият случай е тъкмо обратният, но намерението да се въздействува с магия е същото. Ако Кортес-Кецалкоатъл бъде подмамен да приеме двойника на Моктесума за самия Моктесума и започне с него разговор, чиито думи създават магия, по-късно няма да съумее, по силата на тази магия, да разпознае истинския Моктесума. И все пак ние не познаваме тънкостите на мексиканската магия и не знаем точните им намерения. Ала каквото и да са целели, опитът пропаднал напълно, защото Кортес открил преправянето и отказал да приеме пратеника.

Когато хитростта с двойника не успяла, Моктесума изпратил обикновените си магьосници. Онова, което им се случило, било извънредно странно; то е описано в една от най-любопитните сцени на любопитната книга на Саагун. Походът на конкистадорите сам по себе си е всъщност съвсем необикновено събитие. Но въздействието му като реална случка се подсилва още повече от едни нереални

подробности, които го приближават до голямата поетическа драма на древността и го превръщат в универсален символ. Такова е естеството на сцената, описана от Саагун. Когато магьосниците преминали една част от своя път, видели, че отгоре по хълма към тях приближава някакъв селянин с набедреник и с тревно въже, увито осем пъти около тялото. Той спрял пред тях и им препречил пътя. Приличал на пиан; а дали пък не бил пиан от гняв? Той сякаш се подигнал от земята и проговорил със страшен глас:

— Аха, пак идвате, така ли? Сега пък за какво? Какво си е намислил Моктесума? Нима едва сега се освести? Грешките, престъпленията и греховете му вече нямат чет. Той хвърли хората си в ръцете на смъртта. Уви ги в погребален саван.

Магьосниците изтръпнали от това обвинение. Обхванати от ужас, те разбрали, че пред тях стои не някакъв пиан селянин, а Тескатлипока, Димящото огледало. В магическите книги било записано, че той и преди се бил явявал в този вид и предсказал гибелта на толтеките, управляващата нация, която предшествувала мексиканците. Като се проснали на земята, те започнали пламенно да се молят, докато той продължавал да ги обсипва с обвинения. Магьосниците набързо струпали купчина пръст, покрили върха ѝ с трева и го помолили да седне там, за да му поднесат кръвта си. Но той не ги и поглеждал. Разтворило широко уста, привидението изкрещяло:

— Каква полза от идването ви тук? Всичко е свършено. Някогашното Мексико вече го няма и никога няма да го има. Късно е! Късно е! Вижте какво става там!

И посочило към града. Магьосниците погледнали назад и видели, че всички храмове горят и всички домове на жреците, и всички къщи на Мексико. И сякаш там се водела жестока битка. Те се объркали и почти обезумели. А оня, който им говорил, бил изчезнал.

Зашеметени от ужас, те забързали да съобщят случката на своя господар. Смисълът на тяхното видение бил ясен. Най-главният бог, оня, който в древни времена пропъдил Кецалкоатъл от страната, бил разгневен на Моктесума, загдето го е оставил да се върне. Полудял от гняв, Тескатлипока изоставял Мексико на неговата участ.

Когато Моктесума чул тази вест, обхванала го дълбока скръб. Предизвикал бил онова, от което най-много се страхувал — конфликт между свръхестествените сили. Отказвайки да се противопостави на

Кецалкоатъл, той предизвикал ревността на Димящото огледало. Ако Димящото огледало, главният пазител на града, оттеглел своето покровителство, космическото равновесие щяло да се наруши и резултатите от това щели да бъдат страховити. Той изпаднал в тежко, отчаяно мълчание.

Когато най-сетне се съвзел, казал:

— Глътнахме отровата. И все пак могат да се измислят средства.

Но какви средства? Отново щял да опита със злато, повече злато, по-голям подарък. Превъплътеният бог бил дал ясно да се разбере, че предпочита златото пред всички други подаръци. Ако му се предложело достатъчно злато, дори и сега, колкото и да било късно, възможно било да извърне лице към дома си. А Димящото огледало щяло да потисне своя гняв.

Изпратена била нова делегация. Пратениците искрено умолявали Кортес да не приближава, предложили му само за него, ако си отиде, четири товара злато (което прави сто килограма) и на всеки от капитаните — по двадесет и пет килограма. Но Кортес отвърнал, че трябва да се види и да говори с Моктесума, за да му обясни защо е дошъл. След като го сторел, щял да си отиде, ако Моктесума не го искал да остане.

Това обещание съдържало поне капчица надежда. Ако богът жelaел да му направи само едно кратко посещение, не било чак толкова тревожно. Все някак си щели да умирят Димящото огледало. Моктесума имал чувството, че е спечелил една точка. Сега оставало само да посрещне бога както подобава. Не можел да стори нищо повече. Третото пратеничество дошло в резултат на това решение.

Посланиците пристигнали рано сутринта на седми, когато испанците били в Айотсинко, на южния бряг на езерото. Предвождал ги Какамацин (Господарят Царевичен кочан), племенник на Моктесума и управител на Тескоко, най-големия езерен град след Мексико. Всички предишни пратеници били все благородници, но рангът на Какамацин бил най-висок. Макар и съвсем млад, само двацет и пет годишен, той бил видна личност в долината. Церемониалът, с който приближил, дълбоко смаял испанците. „Пътуваше в носилка, богато украсена със зелени пера, с много сребърни обковки и скъпи камъни, монтирани в розетки от най-чисто злато“ — е отбелязал Бернал. Осмина благородници носели носилката. Когато Какамацин слязъл, те

„пометоха земята и отстраниха сламките там, откъдето щеше да мине той“.

Тогава Какамацин тържествено приветствувал Кортес и му предложил да го въведе в града. Дори се извинил, че сам Моктесума не е дошъл да го посрещне. Кортес го прегърнал и му дал стъклен мъниста.

Тръгнали всички заедно. Мексико, все още отдалечен на двадесет мили, не се виждал; скрит бил зад един нос, който — както личи от картата — точно там се вдава в езерото. Но и тук имало много неща за гледане. Вървели покрай брега, докато стигнали до един от първите пътища, издигнати върху насипи, широко шосе, което прекосявало водата и отвеждало до носа. Това не бил главният път за града, а само една връзка в пътната система. Върху острова от другата страна се намирал град Ситлауак (Местността на звънтящата вода), „най-красивият, който бяхме виждали дотогава — пише Кортес на императора, — и то не само заради чудесно украсените си къщи и кули, но и заради удивителното устройство на техните основи във водата“. Поглеждайки на запад, те видели Хочимилко (Цветното поле), остров, прочут с ботаническите си градини. След като се наобяждали богато в Ситлауак, продължили по насипния път към носа и поели към Истапалапа (Върху водата с цвят на сол). Той се намирал на края на носа и точно срещу Мексико; когато стигнали до него, само на пет мили пред тях се открили, издигащи се от водата на езерото в края на един от главните насипни пътища, белите храмове и дворци на столицата. Видът ѝ ги накарал да си спомнят за приказните градове от старите испански легенди. „Някои от нашите войници попитаха дали онова, което виждаме, не е сън. Аз сам не зная как да го опиша, защото пред нас се намираше нещо, за което никога не бяхме чували, нито дори мечтали“ — пише Бернал.

В Истапалапа ги настанили в дворец, „просторен и добре построен, стените му облечени в благоуханно дърво, с големи стаи и дворове, покрити с навеси от памучно платно“. Било по-разкошно от всичко, видяно в родината. Наблизо имало градина с пътеки, цветни лехи и плувни басейни, а самите алеи били украсени с релефни дърворезби. „Никое бъдещо откритие няма да бъде тъй прекрасно. Уви! Днес всичко е порутено и запустяло, нищо не е останало от него“ — въздиша Бернал. Тази въздишка, откъснала се от един стар

конкистадор, е много показателна. Като човек, той дълбоко съжалявал за пораженията, нанесени от неговите съотечественици. Спомняйки си за Истапалапа и за изгледа на Мексико, кацнал сред водите, Бернал за миг забравя, че тази хубост е само една от страните на мексиканския живот. Градини, езера, в които плуват лилии, плувни басейни и изсечени тераси мексиканците са имали наистина, но по стъпалата на белите високи пирамиди, които изглеждали тъй красиви отдалеч, се стичали, погледнато отблизо, потоци от кръв.

Настъпил 8 ноември, оня паметен, злополучен, епохален ден, в който испанците влезли в Мексико, или както тогава го наричали Теноутитлан (Основата на каменния кактусов плод). Сега вече водач им бил не само Какамацин, племенникът на Моктесума, но и брат му Ситлауак, управител на малкия крайпътен градец със същото име и на Истапалапа. Плътна тълпа ограждала пътя и се взираше в необикновените странници с удивление и страх, но и с вълнение. Саагун има няколко реда, които описват сцената през техните очи: „Начело на колоната яздеха четирима конници, които въртяха очи на всички посоки, страхувайки се от ненадейно нападение. Кучетата тичаха пред тях и душеха земята. Следваше знаменосецът, който развяваше знамето и го въртеше над главата си. Подире му вървяха въоръжени войници, мечовете им святаха, а щитовете си носеха на раменете. Зад тях идваше редица от конници с копия, мечовете им висяха на бедрото, а на юздите им подрънкваха звънчета. Конете цвилят запотени, с разпенени уста, копитата им чаткат по настилката. После идваха лъконосците с арбалети на рамо и колчани, натъпкани със стрели, облечени в брони, с пера на шлемовете. И пак конници, после мускетарите.“

Тъй преминали те по високия път, който извивал на запад и се сливал със страничния път от града Койоакан (Местността на безбройните мършави койоти), а после продължавал на север направо към Мексико. Бернал казва, че като се видели обградени от тълпата, струпана от двете страни на пътя и в канута по езерото (да не говорим пък за ескорта им — въоръжените войници на принцовете Какамацин и Ситлауак), обзел ги страх, защото си припомнили предупреждението на тласкалите: да внимават, когато влизат в Мексико. Но нямало нищо обезпокояващо; по всички лица се четяло страхопочитание и уважение.

Все повече и повече благородници идвали да ги приветствуват и да целунат земята.

И ето приближил она велик миг, когато щели да се срещнат лице с лице с Моктесума. Вече преминали край пътното укрепление Холук, когато се чула дума, че той е тръгнал да ги посрещне. Какамацин и Ситлауак избързали напред. Моктесума бил излязъл от града и приближавал началото на насипното шосе. Когато принцовете го посрещнали, той слязъл от носилката. Вдигнали балдахин от пера и бродирана тъкан и под него императорът се отправил към испанците, прихванат от двамата принцове. Наметката му била разкошна, сандалите — златни. Пред него вървели други благородници, метели земята и постилали тъкана пътека, за да стъпва по нея. Всички благородници били боси и с изключение на двамината, които го подкрепяли, всички почтително свеждали очи.

„Като се приближихме един към друг — пише Кортес, — аз слязох от коня и вече се готвех да го прегърна, но двамата принцове край него ме спряха с ръце да не го докосвам.“

Според Бернал принцовете предотвратили прегръдката, защото ѝ смятали за обидна. Ала тъй като Моктесума го мислел за божествено превъплъщение и сам бил пристъпил да го посрещне, забраната на прегръдката не би могла да се дължи на това, че са я взели за проява на безочие. Трудно е да разберем защо са се възпротивили, но можем да предполагаме, че то е било по-скоро плод на страх. Откакто чул за пристигането на Кортес, Моктесума треперел при мисълта за предстоящата среща. Сигурно и през ум не му е минало, че божеството веднага ще поиска да го прегърне. Двамата принцове вероятно са подозрели в жеста на Кортес скрити магически намерения. Но във всеки случай и двамата бързо се съвзели от уплахата и не се възпротивили, когато Кортес снел от врата си огърлица от разноцветни мъниста, нанизани на златна верижка и ароматизирани с мускус, и я окачил на шията на Моктесума.

Тогава Моктесума тържествено приветствувал Кортес. Саагун е записал неговите красиви слова и ние можем да вярваме, че те съвсем точно предават същината на думите, чути от мексиканците, събрани там през този ден. Няколко фрази от казаното се срещат и у Бернал, защото той е позабравил превода на доня Марина.

Саагун пише: „Моктесума се изправи в пълен ръст и като застана пред самия Кортес, заговори тъй:

— О, Господарю, Господарю наш, през какви мъки, през каква умора премина ти по пътя си до нас, пристигна в тази страна, в своята страна, в своя собствен град Мексико, за да седнеш на своята рогозка, на своя стол, които аз пазех за теб досега. Васалите ти, старите крале, моите праотци, ни напуснаха, след като и те пазеха рогозката за теб. О, да можеше някой от тях да възкръсне от мъртвите и удивен да види онова, което виждат сега моите очи, защото в ни една мечта аз не успях да видя лицето ти. Ах, през тези дни, през тези пет, десет, през този низ от дни аз бях нащрек, очаквах те, надявах се да видя как се появяваш от далечното си жилище сред облаците и мъглите. Защото кралете, моите праотци, казваха, че ти ще се явиш, че ще се върнеш, за да седнеш на своята рогозка, на своя стол. Сега то стана, ти се върна. С мъка, с умора, ти най-сетне стигна до нас. Добре дошъл в тази страна. Почивай си сега. Ти си уморен. Почини си малко. Почини си в своя дворец. Заедно с твоите другари, благородници, почини си.“

Кой би могъл да ни каже как са превели доня Марина и Агилар тези поетични думи, трептящи от прикрит страх, изпълнени със смирение и обожание? Можем да вярваме, че до Кортес не е достигнало нищо от техния патос и себеотрицание. Дори и сега ни е трудно да проникнем в скритото им значение. Колко жалко наистина, че в тази най-странна от всички записани речи все още не успяваме да разгадаем истинския смисъл на казаното. Не знаем в какви консултации, политически и жречески, е прекарал Моктесума предишния си ден. Но очевидно не е съумял да намери начин да избегне съдбата. Трябвало да се покори, каквото и да следвало от това.

Кортес отвърнал учтиво. Не се показал изненадан, че му предлагат престола. Вероятно просто не е повярвал на тези думи. А Моктесума наистина му предложил своя престол; или поне това било признание за правото на Кортес над престола. Не трябва да се забравя, че Кецалкоатъл не бил само бог, но че през последното си появяване бил и крал на толтеките. Кортес следователно бил не само завръщащ се бог, но и завръщащ се крал. Според мексиканците един завръщащ се толтекски крал стоял по-високо от един управляващ мексикански крал. Сега Кортес повторил същото, което казвал неизменно: идвал с мир, да

не се плашат от него, бил копнял да види Моктесума, много имал да му говори.

Моктесума съобщил, че сам ще придружи испанците до жилището, отредено за тях. Образувала се процесия, начело вървял Моктесума да показва пътя. Тръгнали нагоре по широка улица и влезли в сърцето на града, наблюдавани от огромна тълпа. След малко до тях се приближил човек с вързоп в ръка. Във вързоба имало огърлица от златни скариди, която Моктесума пратил да донесат и която сега окачил на шията на Кортес. Ако, както се предполага, тази огърлица е била част от символите на Кецалкоатъл, тогава подаръкът показва, че нищо във вида и думите на Кортес не е противоречало на тяхната представа за истинския бог.

Като стигнали центъра на града, приближили до няколко великолепни сгради. Вдясно от тях се простирал огромният дворец на Моктесума, а наблизо, отсреща, се намирало оградено място, сред което се издигал грамадният пирамидален храм на Колибрито. Малко по-нататък, до една зоологическа градина, бил дворецът на покойния баща на Моктесума Ахаякацин (Господаря Водно лице), предишния Пръв говорител. В него щели да отседнат испанците. Моктесума ги отвел в просторна зала и като хванал Кортес за ръката, накарал го да застане на една платформа. Скоро щели да донесат обета, обяснил Моктесума. Нека се чувствуват като у дома си. Веднага, щом се нахранят и си починат, той пак ще дойде. С тези думи ги оставил и отишъл в собствения си дворец.

„Поднесоха ни чудесен обет — пише Бернал — и ние веднага се нахранихме. Такова беше нашето щастливо и смело навлизане във великия град Мексико на 8 ноември 1519 година. Да благодарим на нашия бог Исус Христос за всичко това.“

МОКТЕСУМА РАЗГОВАРЯ С КОРТЕС

Съвсем не беше лесно да се даде логично обяснение на необикновените обстоятелства, които са помогнали на Кортес да стигне до Мексико. Онова, което следва по-нататък, е още по-необикновено и следователно още по-трудно за изясняване. Но все пак то произтича от казаното досега. Затова нека отново си припомним главните фактори такива, каквито ги виждал Моктесума. Преди всичко той е бил убеден — тъй както един съвременен астроном знае за повторното появяване на някоя известна комета, — че, както било предсказано, Кецалкоатъл наистина се е върнал. Кецалкоатъл бил древен бог и съставна част в процесите на вселената. Да се опълчат срещу него, означавало да застрашат живота на самата вселена. Следователно трябвало да му се предложи управлението на кралството. Последствията сигурно щели да бъдат ужасни, но те просто трябвало да ги понесат. Другите богове вероятно щели да се разгневят — Димящото огледало вече бил дал изблик на своето недоволство. Но щели да се опитат да ги умилостивят. Кецалкоатъл, надявали се мексиканците, ще се отнесе внимателно с тях. Защото една война между боговете ще означава пълна разруха. А може би все лак ще убедят Кецалкоатъл да си отиде. Та нали и сам богът намекнал, че идва просто да ги посети? Това, разбира се, е твърде лекомислено отношение към едно изпълнено със заплахи бъдеще. Старото предупреждение на Кецалкоатъл, че ще се завърне, съчетано с неотдавнашните застрашителни поличби — всичко подсказвало за края на стария ред и следователно за разрухата на мексиканците. Но докато все още мъждукала искрица надежда, Моктесума отказвал да повярва в страшната орис.

Не бива също така да забравяме гледната точка на Кортес. Над всичко била амбицията му да покори Мексико и да стане вицекрал под егидата на Карл Пети. Подобно завоевание щяло да му донесе огромна слава, несметни богатства и голяма власт — три неща, които желаел повече от всичко на света. И упорито напредвал към целта си. Като се

възползувал от испанския закон за основаване на градове, съумял да се отърве от своя началник Веласкес, да се превърне във водач на експедиция, тръгнала да завладява за Карл Пети територии, отдадени на Испания от папата. И веднага назовал Мексико Нова Испания. От това следвало, че и религията там не можела да бъде друга освен католическа. Дори да би била някоя умерена и мъдра вяра като будизма, мексиканската религия пак трябвало да бъде унищожена. А това, че дълбоко се отвращавал от човешките жертвоприношения, било допълнителна подбуда да я премахне, но съвсем не е основната причина. До този миг той не бил получил благословията на Карл Пети, ала бил спокоен за своето законно положение. Макар да бил уверен, че това е краят на мексиканската независимост и цивилизация, Моктесума го посрещнал добре и му заявил, че предава страната в негови ръце. И все пак Кортес не бил покорил страната. Тревожната истина била, че Кортес се намирал вътре в една крепост, в средата на едно езеро, в центъра на едно отдалечено кралство само с шепа войници, без никаква здрава връзка с външния свят. Зависел изцяло от благоволението на онези, чиято гибел била неговата единствена цел. Ако се опитали да го изиграят или пък променели намеренията си, бил загубен. Как би трябвало да постъпи човек, изпаднал в положение тъй парадоксално, че няма равно на себе си в световната история? В областта на разума за този въпрос отговор няма. Но Кортес не се объркал. Способен, методичен, предпазлив, той бил, както вече казах, и човек с мистична увереност в своята съдба. Предопределен бил за победа; той бил ръката на божественото провидение. До този миг се запазил непокътнат; някак си щял да издържи до самия край. Единствено подобна върховна увереност би могла да му вдъхне смелост за онази удивителна постъпка, която ще опишем в следващата глава.

А сега нека се огледаме наоколо, както са сторили испанците. Дворецът, в който ги настанили, се състоял от няколко каменни сгради, облицовани в блестящо полиран варовик. Стаите били многобройни и просторни, стените им покрити с рисуван памучен плат и извънредно чисти. Имало дворове, бани, фонтани, градини. Отвъд двореца градът се простирал във всички посоки. Те успели да го разгледат на идване; къщите от вулканичен камък, с плоски покриви; улиците като на Амстердам или Венеция — полуулици, полуканали; мостове

навсякъде; дворци и пирамидални храмове, където и да погледнеш. Това бил всъщност един от най-големите и най-хубави градове в света. Дълъг бил около три мили, широк — две трети от дължината си. Въздухът действувал ободрително, защото градът се намирал на 7400 стъпки над морското равнище. Испанците усетили прилив на сили. След годините, прекарани на островите, и след престоя в топлия крайбрежен пояс, промяната ги освежила, почувствували се готови на всичко.

Както обещал, Моктесума се върнал скоро след вечерята. „Пристигна при нас много тържествено — обяснява Бернал, — придружен от голяма свита благородници, все негови роднини.“ Изглеждал около четиридесетгодишен, макар че бил на петдесет и две. „Беше висок и добре сложен, строен и слаб, кожата му беше мургава като на неговите поданици. Косата си не носеше дълга, а подстригана малко под ушите. Черната му брада беше рядка и добре оформена. Въпреки че лицето му бе издължено, то имаше приветливо изражение; очите му бяха добри и от него се излъчваше нежност и тъга. Беше много спретнат и чист.“

Съвсем не е без значение да се знае, че на всичкото отгоре в цялото това невероятно объркано положение на нещата, испанците дълбоко се възхищавали от Моктесума и много го обикнали. Макар че бил ритуален убиец от голям мащаб и човекоядец, Бернал останал с впечатлението, че императорът е много благочестив. Той го нарича непрекъснато Великия Моктесума и неведнъж повтаря, че държането и постъпките му били на един истински принц, израз, който навремето имал съвсем определено значение. Вроденото простодушие позволило на Бернал да почувствува, че Моктесума е герой в една страхотна драма, но колкото и да се опитвал, не успял да проникне в неговите мисли. Бернал постоянно се извинява за това, че е нескопосан като писател, защото чувствува, че темата е изключителна, а способностите му — много ограничени.

Кортес пристъпил да посрещне Моктесума. Здрависали се. Донесли столове и двамата започнали да разговарят. Моктесума подел парливия въпрос — за личността на Кортес. Заявил му съвсем ясно, че го смята за отдавна очакваното същество, което „ще дойде от изгрева и ще управлява страната“. Сякаш му се искало Кортес да затвърди тази негова увереност. Очевидно това бил началният ход в един разговор,

насочен към разкриване намеренията на Кортес. Кортес му се сторил далеч по-добросърдечен, отколкото се надявал. Възможно било все пак нещата да не вземат очаквания страшен край.

Кортес отвърнал, че наистина идва от изгрева. Не потвърдил да е божеството, за което Моктесума го вземал, но и не отрекъл това. Повторил обяснението за появяването си, което давал още от самото начало. Бил поданик на един велик император, наречен Карл Пети. Карл чул за Моктесума. Той, Кортес, бил изпратен да помоли Моктесума да приеме християнството. А какво точно означавало това и как би могло да се осъществи, щял да каже по-късно. Това обяснение било измислено. Не бил изпратен от никого. Ала се надявал, че в края на краищата нещата ще се развият приблизително в този смисъл. По това време Карл Пети вече бил получил писмата от Вера Крус. Кралското позволение за присъединяването и покръстването на Мексико се очаквало всеки момент.

Но какво е разбрал Моктесума от изявлението, че Кецалкоатъл е пратеник на някакъв император? Въпрос, труден за отговор. И все пак би трябвало да отговорим, ако искаме последвалите събития да добият някакъв смисъл. По всяка вероятност отначало Моктесума не си е представял Карл Пети като земен император. Ако беше така, би поискал от Кортес писмени акредитиви или поне някакво доказателство, че наистина е пратеник на Карл. И би настоял да му се обясни къде се намира Испания и каква страна е тя. Ала той не задал ни един от тези въпроси. В една от предишните глави засегнах този проблем и казах, че тласкалите, когато чули за Карл Пети, вероятно са го свързали с върховния бог, наречен Двамата. Моктесума навярно вече е бил чул за историята, разказана в тази предишна глава, за Кецалкоатъл, който получил нареждания от Двамата, преди да слезе на земята. Възможно е обаче да не е разтълкувал по същия начин думите на Кортес. Съществуват и други вероятни тълкувания. Карл Пети може би му се е представил просто като един втори аспект на Кецалкоатъл. Също както в християнството съществува представата за Троицата, Трима в един, тъй и в мексиканската митология не било трудно да се образува представата за Двамата — Кортес и Карл Пети, като едно цяло, Кецалкоатъл. Макар да не сме съвсем сигурни за точната божествена категория, в която Моктесума е наредил Карл, бихме могли да предположим, че след като всички негови науки му сочели Кортес

за божествено превъплъщение, той си е представил Карл преди всичко като нещо много повече от обикновен земен владетел. Затова, когато в отговора си съобщил, че е готов да признае Карл за свой върховен господар, думите му трябва да се тълкуват в горния смисъл. За новата религия не продумал ни дума. Тази трудност, изглежда, смятал за непреодолима. Да пренебрегне боговете на Мексико, означавало да предизвика космическа катастрофа.

Бернал ни обяснява, че учтивостта не позволявала дълги и изморителни разговори още при първата среща. След като Моктесума раздал подаръци от злато, скъпоценности и наметки на всички испанци, като издал нареждания ежедневно да ги задоволяват с храна и фураж и след като им изпратил и жени да мелят необходимата им царевица, той се сбогувал.

Преди да си легне, Кортес заповядал да наредят топовете на определени места край високата стена, заобикаляща двореца, и поставил стража. Не искал да рискува. Не знаел какво може да се случи. Любезното посрещане можело да е и уловка, както вече го предупредили съюзниците му тласкали. Или пък Моктесума би могъл да се отметне. Или пък управителите на другите градове, почти тъй големи като Мексико, можели да не споделят възгледите на своя господар.

Нощта преминала спокойно. На разсъмване в големия храм срещу жилищата на испанците жреците подхванали ежедневното жертвоприношение на мъжки пѣдпѣдъци, без чиято кръв богът на слънцето Тонатиу не би имал сили да изгрее. Мексиканският мъжки пѣдпѣдък бил черна птица, напрѣскана с бяло — символ на звездната нощ. Смъртта на пѣдпѣдъка магически подпомагала умирането на нощта и изгрева на слънцето. В този час се извършвали и човешки жертвоприношения. От мястото, където били испанците, се виждало как кръвта шурти по стѣпалата на пирамидата. Те чували и рева на лешоядите в близката зоологическа градина, угоявани с телата на принесените на боговете — защото само крайниците на жертвите се сварявали и поднасяли на трапезата. Дворецът на Господаря Водно лице, разположен между храма и зоологическата градина, бил страхотно място за хора със слаби нерви.

Веднага щом станал от сън, Кортес изпратил вест на Моктесума, че идва да върне посещението. Тръгнал след малко, придружен от

Алварадо, Сандовал и двама други капитани, както и от стража от петима войници, сред които бил Бернал. Моктесума ги приел в частните си апартаменти, в един огромен салон с таван от дърворезба; стените били украсени с яспис и порфир и драпирани с бродерии и украшения от пера. Разговорът бързо се пренесъл към въпроса за религията. Кортес обичал да говори направо. Много важно било, казал той, Моктесума да разбере, че декларацията му за готовност да признае Карл Пети за свой политически господар го задължава също тъй да го приеме и за духовен водач. Да нарича себе си васал и приятел на Негово най-християнско величество, а да не прегърне християнството, било фатално противоречие. Сегашната му религия представлявала ужасна заблуда. На това Моктесума отвърнал, че мексиканското обяснение на вселената било древно и практиката показвала, че е правилно. За доказателство изтъкнал, че Кортес (един от техните богове) се появил в годината и в деня, в които, според изчисленията на тяхната божествена наука, трябвало да се яви.

Разговорът завършил в задънена улица. Очевидно било, че Моктесума не е склонен да разговаря по религиозни въпроси. „Не си прави труда да приказваш с мен повече по тоя въпрос, поне засега“ — заключил той, според Бернал. И за да не изглежда нахален, Кортес станал да се сбогува с думите, че не иска да бави обеда на Моктесума, защото минавало пладне. Преди да си отидат, Моктесума отново раздал на испанците подаръци от злато, скъпоценности и наметки. С това спечелил сърцата им. На връщане те с възхищение говорили за неговата щедрост. „Трябва винаги да сваляме шапки пред него“ — казали те.

През следващите два дни Кортес не излязъл от жилището си в двореца на Господаря Водно лице. Положението му било извънредно странно — тъй странно, че едва ли би могло да се опише с обикновени думи. Основният факт бил съвсем ясен. Моктесума, макар и да бил много по-могъщ и блестящ монарх, отколкото му разказали крайбрежните народи, заявил, че е готов да му отстъпи управлението. Настанил го във великолепен дворец и го засипвал с подаръци. Но не тъй ясно било какви са по-нататъшните му намерения. Как възнамерявал да приведе в действие изявленията си? До този миг не бил направил още нищо. Той, Кортес, не бил друго освен един почетен гост. Как на практика да вземе в ръце онова, което уж му се давало?

Опитал се да провери искреността на Моктесума, като му предложил да промени религията си, и срещнал неговия отпор. Истината била, че бил безсилен. Но дали било така? Дали той не държи Моктесума? Нима предсказанието не било достатъчно, за да се сложи ръка върху него? Отказът на Моктесума да разговаря за религията доказвал, че не е така. Обаче всичко друго подсказвало, че е така. Кортес си припомнил как отначало Моктесума не му позволявал да дойде в Мексико и как после се съгласил по необясними причини. Въпреки всички опасности струвало си да дойдат дотук. Струвало си и сега да настоява за някои от своите основни искания. Смяната на религията — най-сигурният начин за събарянето на мексиканското правителство, което било от рода на теокрациите — може да се извърши постепенно, съветвали го испанските духовници, тъй както бил сторил това по пътя от брега, когато в едни от храмовете на Тласкала поставили образа на Светата дева. Такова щяло да бъде първото му искане, а после, при случай, можело да му хрумне и нещо друго. Ако тези искания бъдат приети, щял да има основания да повярва, че фантастичната декларация на Моктесума е искрена и постепенно да съумее да вземе власт над страната. Ако ли пък не, от начина, по който се отнасяли към тях, било ясно, че поне ще могат да напуснат Мексико, натоварени със злато. Ала преди всичко — да разучи града.

И тъй, на 12 ноември, четири дни след пристигането си, Кортес изпратил вест на Моктесума, че желае да посети Тлателолко (Овалния насип), както се наричал северният квартал на града, и да разгледа двете му забележителности — пазара и големия пирамидален храм, малко по-висок от храма срещу двореца, в който живеел. Моктесума се съгласил и група испанци, в пълно бойно снаряжение, потеглили нататък, водени от благородниците, изпратени да ги придружават.

Големината на пазара ги удивила. Хиляди хора купували и продавали. Редът се пазел от полиция. В единия край видели търговци на скъпоценности и скъпи метали. На друго място се продавали роби. Отсам били търговците на платове, оттатък — на разни други стоки. Човек можел да си купи шоколад, сандали, въжета, кожи. По сергиите имало изобилна храна: зеленчуци, пуйки, зайци, кучета. И грънци в хиляди различни форми — от огромни делви за вода до малки бърдучета. Списъкът на Бернал заема цели страници. Но от всичко

най-много го удивили обществените клозети, защото по онова време в Испания за подобно нещо не били и чували.

Като напуснали пазара, испанците влезли в района на храма, посветен едновременно и на Колибрито, и на Димящото огледало, т.е. на върховното божество и на неговия образ като бог на войната. Дворът пред храма, разправя Бернал, бил по-голям от площада на Саламанка, където Кортес учил правните науки. Сам Моктесума ги очаквал на върха на пирамидата — дошъл бил преди тях да убие няколко момчета, та с това да успокои двете божества. Като видял, че Кортес е долу, изпратил двама от жреците да му помогнат да изкачи сто и четиринадесетте стръмни стъпала, но Кортес не позволил на злокобните същества да го докоснат и сам изминал пътя до платформата на върха, голяма колкото едно площадче, както ни я описва Бернал. Там се издигали сградите, които подслонявали боговете. Самите божества били скрити зад завеси. Пред тях имало жертвени камъни, облени в човешка кръв.

Моктесума ги посрещнал в чудесно настроение; хванал Кортес за ръката и го поканил да се наслади на гледката. Целият град се простирал под тях. „Този огромен и проклет храм се издигаше тъй нависоко — пише Бернал, — че виждахме насипните пътища, които пресичаха езерото, както и пътя от Истапалапа, през където дойдохме, северния път към Тенеака и пътя към Такуба, по който щяхме да бягаме в нощта на нашето поражение.“ До тях ясно долитали гласовете на хората от пазара. Езерото чак до градовете по неговите брегове било пълно с канута. Испанците видели и акведуктите, по които водата за града идвала отвъд езерото от Чапултепек (Хълма на скакалеца).

После Кортес пожелал да разгледа вътрешността на сградите върху площадката. Моктесума се поколебал, но след като се посъветвал с жреците, позволил на испанците да влязат в светилищата на страховитата двоица. И двете изображения били чудовищни, имали ужасни очи, целите били покрити с мозайка от скъпоценни камъни, обкичени със змии и носели огърлици от сребърни сърца. Под тях имало човешки сърца, току-що изтръгнати от живите жертви. „Стените на светилището бяха толкова измазани и изплескани с кръв, че чак бяха почернели, а и подът беше същият. Мястото вонеше тъй отвратително, че едва дочакахме да излезем.“

Когато се измъкнали на чист въздух, Кортес, макар че бил ужасен като всички останали, уж небрежно, за да не обиди Моктесума, казал:

— Не мога да проумея как един тъй велик и мъдър принц, какъвто си ти, може да вярва в зловещи същества като тези богове.

И поискал разрешение да постави кръста и образа на Светата дева. Когато чули превода на думите му, жреците много се разгневили, а Моктесума направо се разярил. Как? Да поставят женски образ в храма на военния бог!

— Да бях знаел, че ще кажеш подобно нещо — казал той, също тъй уж небрежно като Кортес, — нямаше да ви разведа из храмовете.

И накратко обяснил, че боговете са природните сили и ако искат естеството да продължава своето съществуване, боговете трябва да получават обичайната си храна.

Кортес прекъснал спора. Променил темата, като засмяно казал, че вече е време да се прибират. Моктесума се съгласил, но заявил, че той лично е задължен да остане и да принесе в жертва още няколко души, за да успокои Димящото огледало след нанесената му обида.

Испанците слезли от пирамидата, ала докато излязат от долния двор, видели още ужасии. Показали им стаите, в които се нарязвали мъртвите тела на жертвите, изтърколени по стълбите на пирамидата след изваждането на сърцата, и където се сварявали крайниците, отделени за жреците. Показали им и рафтовете за черепите — нещо като склад, в който се пазели почистените черепи на всички хора, принесени в жертва. „Подредени бяха в правилни редици — ужасено съобщава Бернал, — но да се преброят, беше невъзможно, защото нямаха чет.“ С лице към площада имало две академии за момчета и момичета. Странно било да построиш висше училище на подобно място. Както им се сторило, учебните занимания се водели на високо равнище.

Разходката била достатъчна за този ден. Испанците се прибрали, потресени от видяното, ужасени и удивени.

КОРТЕС ЗАТВАРЯ МОКТЕСУМА

Луд ли е бил Моктесума? — това е един от въпросите, поставени пред нас от този разказ. Не съществува ни най-малкото доказателство, че испанците са го смятали за луд. Изглеждал заблуден, както мислели някои от тях, и то заблуден от самия дявол, който навремето се смятал за действително свръхестествено същество, победено, но все още достатъчно силно, за да се противопоставя на бога. Но да се съгласува схващането, че Моктесума е заблуден от дявола и че цялата мексиканска религия е дяволска измислица, с благоприятното предсказание за испанското нашествие, съвсем не било лесна работа. От къде на къде дяволът ще изрича предсказание, чиято последица е да подпомогне онези, които искат да унищожат господството му в Мексико? Без съмнение, испанците са имали отговор на тази загадка, като например че бог е принудил дявола да изрече това самоунищожително предсказание, също тъй както демоните в обладани от зли духове хора, според Библията, свидетелствуват за съществуването на християнската божественост. Онези, които приемали подобно обяснение, виждали в предсказанието първата стъпка от божествения план да им се даде господството над страната. А тъй като Кортес вярвал, че сам той е оръдието на този божествен план, сега ще разкажем и останалите подробности от него. Тази увереност, плод на личните му амбиции, оформени от религиозните представи на неговото време, го окуражила да предприеме рискове, каквито нормалното благоразумие не би позволило на никого. И той, и Моктесума, всеки от своя страна, били задвижвани от предсказанието.

Ако на кой от испанците не му е минавало през ума, че Моктесума е луд, имаме ли основания ние да го смятаме за такъв? Правилно ли ще бъде да го мислим за психопат? Дали трябва да се обърнем за помощ към психиатрите? Не, той не е бил по-луд от своите предшественици. Да вземем непосредствения му предшественик Ауицоцин (Господаря Воден опосум). Тридесет и две години преди това този мексикански владетел осветил храма на Колибрито, който се

намирал срещу жилището на испанците и приличал на храма, посетен от тях в северната част на града. Един от най-достоверните факти от мексиканската история е, че 20 000 пленници са били принесени в жертва по случай освещаването. Не всички били убити в този храм. Това не било възможно. Двадесетте хиляди са били разпределени вероятно между двата храма на Колибрито в столицата. В продължение на двадесет дни дълги редици от пленници чакали под пирамидите да им изтръгнат сърцата. Жреците секли до пълно изтощение. Станали големи народни гощавки с човешки крака и ръце. Лешоядите в зоологическите градини се преситили на човешки трупове. Тази кошмарна оргия е по-луда от всичко, извършено от Моктесума.

Психиатрите вероятно ще ни заявят, че всички мексиканци са страдали от умствено разстройство. Наследили една религия на страха от по-ранните цивилизации, вместо да се откажат от нея, те я усложнявали и все повече и повече се страхували от нея. Сякаш съвсем забравили какво е смях и състрадание. Нагърбили се с тежката отговорност да поддържат космическия кръговрат. Управляващата каста се била посветила на тази свръхчовешка задача и заливала олтарите с кръв в стремежа си да я изпълнява както трябва. Испанците били допуснати в страната само благодарение на факта, че Кортес се смятал за астрологическо-магическа сила. И всеки ход в драмата е подчинен на влиянието на тази измислица. Дотогава, докато вярвали, че е божество, а не предводител на завоевателна войска от някаква непозната задморска страна, той бил в безопасност и облагите, които се надявал да получи, щели да зависят само от това, доколко успешно ще използва тази щастлива възможност. Но от мига, в който астрромагическата му самоличност събудела подозрение, щял да се намери в опасност; ако пък съмнението обхванело всички, щял да изпадне в положението на най-обикновен нашественик.

Кортес не познавал мексиканските вярвания и нямало начин да ги проумее — едно, защото нямало кой да му ги обясни и, второ, защото дори и да бяха му ги обяснили, не би успял да ги проумее. Затова съвсем не бил сигурен, че ще бъде в безопасност дотогава, докато подхранва илюзията, която го предпазвала. Въпреки изявленията на Моктесума, смятал, че се намира в опасност. Не му били дали никаква изпълнителска длъжност, нито пък ставало дума за нещо подобно. Твърде вероятно е Моктесума, като казвал, че е готов да

му предостави управлението на страната, да не е придавал на това изявление обикновения, ежедневен смисъл; сигурно е смятал да си управлява, а пък властта на Кортес да се ограничи само в астрوماгическия смисъл на думата. Това обяснение обаче изобщо не минавало през ума на Кортес. Единственото, което виждал, било, че въпреки признанието на властта му, не изпълнявал никаква длъжност. Опитал да се наложи в областта на религията, но получил отказ. И все пак нещо трябвало да се направи; да продължава все тъй, без да върши нищо, не било възможно. И съответно решил да нанесе удар, който, макар и безопасен — поне доколкото се простирали неговите сведения, — криел опасности. Кортес намислил да арестува Моктесума. На пръв поглед подобно действие, извършено от човек в неговото положение, би трябвало да хвърли мексиканците в луд гняв. Но испанецът решил за възможно да го стори, отчасти защото обяснявал приема си с предположението, че мексиканците вярвали да притежава сила, на която не биха могли или не би трябвало да противостоят; и отчасти, както вече обясних, защото за него предсказанието било гаранция за успех, тъй като било внушено от господата.

Преди да приведе плана си в действие, случили се две важни събития. Дворецът на Господаря Водно лице, където живеели испанците, обикновено се използвал за съкровищница и там били събрани огромни данъци: злато, скъпоценности, мантии и тям подобни. Сред лабиринта от стаи имало една, която Моктесума бил запечатал. Испанците подочули за това и един ден, като търсели място, подходящо за издигане на олтар, забелязали следи, които подсказвали, че там има тайна врата. Откъртвайки мазилката, те намерили входа към съкровищницата. Първи влезли Кортес и неколцина от капитаните. „Пред очите им се разкри — пише Бернал — такова изобилие от скъпоценности и кюлчета, и плочи от злато и нефрит, и други големи богатства, че те занемяха.“ Позволили на всички войници да надникнат вътре. „Никога през живота си не бях виждал подобно богатство — продължава Бернал — и бях сигурен, че никъде по света не може да има толкова скъпоценности.“ Кортес не взел нищо и наредил отново да замажат вратата. Но решил, че съкровището ще стане негово. Видът на златото силно развълнувал хората му. Те ще бъдат готови на всичко, казал си той, дори и да арестуват Моктесума, щом ще могат да получат златото и да го отнесат със себе си.

Второто значително събитие е от друг характер, но също разкрива намеренията му. Нека си припомним, че Хуан де Ескаланте остана на гарнизон във Вера Крус, в страната на тотонаките. Сега дошло съобщение, че той и неколцина от неговите хора са убити. Фактите били следните. Мексиканците имали свой гарнизон на брега на залива, около сто и петдесет мили северозападно от Вера Крус. Наскоро след като испанците потеглили към Мексико, мексиканският управител, някой си Куаупопока (Димящия орел), съобщил на тотонаките, че вече трябва да си платят данъците. Те отказали и се обърнали за помощ към Ескаланте. Той имал само четиридесет войника, годни за бои, два топа и два мускета, годни за стрелба. Но въпреки това излязъл срещу Куаупопока, подкрепян от войска на тотонаките. Мексиканците, които наброявали четири хиляди души, ги разбили. Ескаланте успял да се върне във Вера Крус, но починал от раните си. В резултат — тотонаките се подчинили на мексиканците. Гарнизонът във Вера Крус бил обсаден и се намирал в голяма опасност.

Като научил за това, Кортес предположил, че Куаупопока е действувал по заповед на Моктесума. Ако сме отсъдили правилно, това едва ли е вярно; ако ли пък наистина е наредил на Куаупопока да събере данъците, Моктесума не си е представял, че испанците ще се опълчат и ще се бият. Съществуват доказателства, че му е била нужна главата на испанец за някакви магически цели, по и това не означава промяна на отношението му към испанците изобщо. Ако следователно Моктесума бил виновен в смисъла, в който Кортес си е представял това и действително се опълчвал срещу тях, то опитът да бъде арестуван веднага щял да предизвика, нападение, което испанецът трудно можел да отблъсне, тъй като сам бил всъщност арестант. Но по причините, които вече изложих, а и защото му се струвало, че положението би могло да се оправи само с една отчаяна постъпка, той упорствувал в намерението си да плени Моктесума. От разказа на Бернал долавяме, че испанците, след петте дни, прекарани в този зловещ и странен град, заобиколени от войските на мексиканците, започнали да нервничат. Вестите от Вера Крус ги уплашили още повече. Така намеренията на Кортес, замислени в началото като първа стъпка към практическото заграбване на властта, се превърнали в опит да се предотврати едно предполагаемо нападение срещу самия него.

Осъществяването на самото пленяване е разказано от Бернал, който присъствувал, от самия Кортес и много по-накратко от един войник на име Андрес де Тапиа, също очевидец. Но онова, което се случило, било в същността си необяснимо за тях самите. Ни един не се е опитал да свърже поведението на Моктесума в дадения случай с предположението им, че той е причина за нападението над испанците във Вера Крус.

Заранта на 14 ноември Кортес изпратил да съобщят на Моктесума, че желае да разговаря с него за онова, което се случило във Вера Крус. Моктесума отговорил, че с удоволствие ще го приеме. Нека си припомним: дворецът на Моктесума се намирал само на няколко десетки метра надолу по същата улица. Кортес, след като наредил на войниците си да бъдат готови в своите помещения и поставил няколко поста по ъглите на близките улици, за да осигури безопасното си завръщане, отишъл в двореца с петима от капитаните си, сред които били Алварадо и Сандовал, и с един отряд войници в пълно бойно снаряжение. Завели го при Моктесума. Свитата на владетеля и многобройните му телохранители били край него или някъде наблизо.

След обичайната размяна на любезности Кортес намръщил лице и обвинил Моктесума, че коварно се е нахвърлил на хората му във Вера Крус, докато се преструвал уж на приятелски настроен към него в Мексико. Моктесума сякаш се уплашил от начина, по който богът му заговорил. Веднага заявил, че не бил нареждал на Куаупопока да напада испанците. Щял да проведе разследване, щял да призове Куаупопока, виновните щели да бъдат наказани. И като извикал пратеници, дал им своя печат и заповядал веднага да тръгнат за брега. Кортес му поблагодарил и след това зачекнал най-важния въпрос. Докато се изяснят нещата, казал той, бих желал да се преместиш оттатък, в двореца на Господаря Водно лице.

Искането силно стреснало Моктесума. Той се опасявал, че го очакват неприятности, но да бъде взет пленник, било за него страшно унижение.

— Ти предлагаш да ме задържиш, така ли? — попитал той.

— Нищо подобно — успокоил го Кортес. — Аз само предлагам ти, жените ти, децата ти, целият ти двор да се премести да живее при мене. Ще имаш пълната свобода да си отидеш, щом пожелаеш. Можеш да доведеш цялата си свита, да си свикваш съвета, да си вършиш

държавната работа както обикновено, да се забавляваш и да се храниш с каквото искаш. Стайте, които си избереш, ще ти бъдат отстъпени веднага.

Моктесума отвърнал, че това е сериозна обида и че неговите помощници никога няма да се съгласят.

— Никой не е смятал да те обижда — казал Кортес. — Там ще се чувствуваш точно толкова добре, колкото и тук. Моите хора, които дълбоко ти се възхищават, ще се отнасят към теб с най-голямо уважение. Ти и аз ще можем да разговаряме много по-лесно, отколкото досега. Аз съм намислил как да те подкрепя. Намерението ми е да те подпомогна срещу враговете ти и да те направя още по-могъщ владетел. С моя помощ ти ще разшириш границите си.

— Но какво ще каже моят народ! — повтарял Моктесума.

— Трябва да кажеш на своя народ — казал Кортес, — че идваш по своя воля. Кажи, че боговете са ти наредили. Това ще предизвика всеобща радост и ще предотврати нарушаването на мира.

Моктесума продължавал да се колебае, ала дълбоко в себе си знаел, че трябва да се подчини. Та нали не друг, а един бог му заповядвал. Унижението трябвало да се понесе. Не съществували магически възражения за преместването му, като например онова неизпълнимо желание на Кортес да постави образа на Девата в пирамидата, което го бе разгневило тъй страшно. Но колко трудно му било да се подчини! Да го изхвърлят от собствения му дворец, където живеел вече седемнадесет години! И все пак трябвало да се признае, че истинският император е не той, а Кецалкоатъл. Моктесума замълчал.

Бернал описва как в този момент на капитаните се сторило, че Моктесума се готви да нареди на телохранителите си да ги избият, и креснали:

— Намушкой го, ако извика!

Ала това било истинско недоразумение. Моктесума изобщо нямал подобно намерение. След като помолил Кортес да вземе сина и двете му дъщери за зложници вместо него самия и след като получил отказ, най-сетне се съгласил да отиде. Обяснил на придворните и на офицерите от дворцовата стража, че върши това по свое желание и те трябва да уважат желанието му, защото то е за негово добро. Придворните слушали занемели. Обхванати от скръб, приближените

му, боси и с наведени очи, донесли носилката на императора и разплакани го положили на нея сред гробно мълчание, „Така отидохме в моето жилище — пише Кортес на Карл, — без да причиним вълнения в града, и всичко мина тихо и мирно, сякаш нищо не се бе случило.“ А Бернал обобщава: „И Кортес, пък и всички ние се стараехме да го обкръжим с най-голямо внимание и да го забавляваме колкото можем. Никак не ограничавахме свободата му и скоро всички видни мексикански благородници и неговите племенници дойдоха да разговарят с него и да научат причините за задържането му и дали иска да ни нападнат. Моктесума им отговори, че с удоволствие ще прекара няколко дни сред нас. Каза им да не тревожат нито себе си, нито града, нито пък да се притесняват, защото случилото се е по желание на боговете.“

Като жрец-император Моктесума знаел най-добре какво се харесва на боговете. Не се съмнявам, че той постоянно е разисквал завръщането на Кецалкоатъл с върховния жрец и с другите двама, членове на Съвета на тримата — управителя на града и главнокомандуващия. Подобно на всички мексикански благородници последните двама навремето също били жреци и били изтъкнати познавачи на свещените науки. Следователно всяка негова постъпка се съгласувала с тях. Били единомисленици с него по тълкуването на магическите книги и като него не виждали друг изход, освен да се подчини на участта, предсказана за страната. Сродниците му, управители на езерните градове, не били достатъчно учени, за да му противоречат. Доброволното му отказване от властта им се струвало ужасно, но не им оставало друго, освен да склонят. И въпреки това, както ще видим по-нататък, намерили се благородници, които се опълчили срещу това.

След около седмица Куаупопока и трима от офицерите му били доведени от крайбрежието. Кортес наредил да ги заведат първо в покоите на Моктесума. Какво се е казало на тази среща, не знаем, но Моктесума ги изпратил на Кортес да ги съди. На въпроса дали Моктесума му е наредил да убие испанците, Куаупопока отвърнал, че подобна заповед не е получавал. По мое мнение наистина е било така; просто, като имал предвид общите нареждания за службата си, той сметнал, че да избие испанците, е в реда на нещата предвид създаденото положение. Кортес осъдил него и капитаните му на смърт

чрез изгаряне. Присъдата изпълнили на площада пред двореца на Моктесума, а за гориво им послужили купища дървени оръжия, събрани из дворците.

С това зловещо и жестоко деяние Кортес показал на народа, че вече започва да изпълнява наказателни функции. А за да изтъкне властта си, наредил за всеки случай по време на изгарянето да оковат Моктесума във вериги. Сега вече знаел къде е стъпил. Изпитал на дело властта си и разбрал, че наистина я притежава. Какво от това, че не съумял да проумее мотивите на Моктесума и неговата трагична дилема? Нали разбирал достатъчно, за да знае, че е в безопасност? От този миг нататък той започнал да обиква Моктесума.

МОКТЕСУМА СЕ ПРЕКЛАНЯ ПРЕД СЪДБАТА

Сега, когато монархът и придворните му живеели у Господаря Водно лице, испанците можели отблизо да наблюдават разкоша, с който бил заобиколен. Моктесума се хранел много разточително. На всяко хранене му поднасяли тридесет ястия. Подносите се поддържали топли върху глинени мангали на една странична маса. Бернал, като знаел, че Моктесума понякога яде месото на млади момчета, си поставил за цел да наблюдава ястията, за да види дали би могъл да различи някой крак или ръка, но така и не успял, защото храната изобилствувала с пуйки, фазани, пъдпъдъци, яребици, гъски, глигани и зайци. Моктесума седял на нисък мек стол пред маса, покрита с бяла покривка. Винаги употребявал салфетка и когато започвал да се храни, ограждали го с параван, за да не го гледат други освен жените, които му прислужвали, и някои стари благородници, изправени зад стола му. С тях той разговарял и от време на време им подавал по един залък от своята чиния. Пиел шоколад, който се приготвял като възбудително питие. След ядене обикновено обичал да погледа танцовачки или акробати, да изпуши по една лула или пура, да подремне. Харемът му бил голям, жените — красиво облечени. Кортес го насърчавал да прилага пълните церемонии при аудиенциите. Дори най-видните благородници не се допущали пред него, докато не наметнели върху бродираните си памучни мантии груби наметки, изтъкани от кактусови листа. Те влизали боси и не смеели да вдигнат очи; отивали си заднишком и непрестанно се покланяли. „Когато и да минехме край него — обяснява Бернал, — винаги сваляхме шлемовете си. Ласкателството и вниманието, с които го обграждахме, и разговорите, които водеше с нас, постепенно го успокоиха.“ Защото целта на Кортес била да го превърне в марионетен монарх — покрит с кралски блясък, но готов да стори каквото му кажат.

С течение на времето готовността на Моктесума да служи като помощник на Кортес била подложена на голямо изпитание. Нека си

припомним, че най-изтъкнатият човек сред придворните бил Какамацин (Господаря Царевичен кочан), управител на Тескоко, град на източния бряг на езерото. Жителите на Тескоко не били мексиканци, а друго племе от същата езикова група. Били се заселили край езерото по-рано от мексиканците и се смятали за по-напреднали от тях, макар че от един век били техни васали. Следователно Господаря Царевичен кочан, макар и син на сестрата на Моктесума, оглавявал население, което невинаги било единодушно с мексиканците. Тескоките имали свои религиозни училища и свое собствено тълкуване на магическите книги. Подбуден без съмнение от своето духовенство, благородният Царевичен кочан не бил съвсем убеден, че опълчването срещу Кортес ще се окаже съдбоносно. Съществуват доказателства, че съветвал Моктесума да го нападне по време на влизането на испанците в града. Освен това, както ще стане ясно по-нататък, приближавал един период от осем дни, в който според астремагическите аспекти било много подходящо да се направи опит за изпъждане на Кортес-Кецалкоатъл от страната. Нищо чудно тогава, че Какамацин, за разлика от мнозинството други благородници, смятал, че задържането на Моктесума не е никакво предопределение, а произвол. И все пак, понеже бил много амбициозен, решил, че сега, след като е свален Първия говорител, той сам би могъл да заеме тази длъжност и по този начин да възвърне на Тескоко предишната слава на пръв град в долината. И тъй, Какамацин организирал заговор с управителите на четири от главните езерни града и тайно събрал голяма войска. Моктесума научил за това от своите съгледвачи и незабавно съобщил на Кортес. Веднага намислили как да противодействуват. Благородният Царевичен кочан бил подмамен в някаква къща в Тескоко, построена над самото езеро. Под прозореца на стаята, в която бил свикал тайния съвет, се скрили канута с въоръжени хора. Завлекли го в една от лодките и преплували петнадесетте мили, които ги делели от Мексико. Там го сложили в носилка и го отнесли в двореца Господаря Водно лице. Кортес не го убил, но го затворил. Поискали от Вера Крус една от тежките корабни вериги и мушналия главата му в една от халките. Съзаклятниците му, управителите на четирите езерни града, също били задържани и техните шици били също тъй оковани във веригата. Години по-късно, когато станал маркиз и трябвало да си измисли герб, Кортес изрисувал за рамка верига, в

която били вмъкнати главите на провинилите се управници. Задържането им било важна стъпка към завладяването на страната, защото на тяхно място поставил марионетни управители. Човекът, назначен в Тескоко, се наричал Господаря Лястовичка; той приел християнството и името дои Карлос.

Сега разказваме за събитията, станали в град Мексико между ареста на Моктесума на 14 ноември 1519 и заминаването на Кортес от града в края на април 1520 година. Не сме съвсем добре запознати с хронологичния им ред, но, изглежда, че скоро след провала на заговора, което помогнало на Кортес да сложи здраво ръка над администрацията, той решил да поиска от Моктесума да положи клетва за вярност към Карл Пети. Знаел, че ако това се извърши официално, в присъствието на нотариус, неговото собствено законно положение ще се затвърди. Все още нямал вест от императора. Безкръвното покоряване на Мексико, което бил извършил в качеството на военен командир на Вера Крус, още не било санкционирано. Ала щом веднъж Моктесума положел клетвата за вярност с всичките необходими формалности, щяло да бъде невъзможно за Карл да откаже да признае Кортес и завоеванието.

В една по-предишна глава се запитахме какво е разбрал Моктесума, когато е чул за Карл Пети, и се опитахме да дадем няколко вероятни отговора. Сега, когато Моктесума живеел в двореца на Кортес, двамата разговаряли всеки ден. Понякога играели на хазартни игри; друг път Кортес му обяснявал християнството; неведнъж му разказвал за величието на Карл. Бихме могли да си представим как Моктесума постепенно е осъзнавал, че този император не е второто аз на Кортес, а съвсем определена личност, реалният монарх на една реална държава и по всяка вероятност обикновен смъртен. Ако действително е стигнал до това заключение — а аз съм принуден да мисля, че наистина е така, — то пред нас отново се изправя затруднението да разберем как си е обяснил факта, че Кортес, за когото бил уверен, че е Кецалкоатъл, се обявява за поданик на един земен владетел. Колкото и да е объркващ този въпрос, отговор може да му се намери. По време на предишното си превъплъщение Кецалкоатъл е описан като учител при един от толтекските крале, когото по-късно наследил. Следователно Моктесума имал основания да повярва, че той и сега живее под властта на някакъв земен монарх. Съвсем вероятно

звучи обяснението, че Карл, след като се възползувал от религиозните му проповеди и научил от него за страните в далечния запад, където Кецалкоатъл вече бил проповядвал, е решил да го изпрати там отново, за да разпространи своята вяра. Погледнато така, Карл се превръщал в покровител на едно предопределение, което по предсказание трябвало за втори път да сполети Централна Америка. В качеството си на такъв той бил достоен за най-дълбоко уважение.

Моктесума свикал съветниците си и поискал съгласието им да изпълни волята на Кортес. Може да изглежда странно, че съветници, които веднъж са приели ареста на Моктесума от Кортес, се разтревожават сега от откритото приемане на васалство към Карл Пети. Но отговорът е, че първия път Моктесума склонил глава пред повелите на един бог, докато тук вече от него се искало да се подчини на един смъртен. В техните очи Карл бил много по-незначителен от Кортес.

Благородниците изпаднали в отчаяние, но не им било възможно да противоречат на Моктесума. „Отговориха, че ще постъпят както той им нареди“ — казва Бернал, макар че не можели да скрият дълбоката си скръб. Церемонията била определена за следния ден. Секретарят на Кортес изпълнявал длъжността на нотариус. Предаването на независимостта на страната било за мексиканците тежък удар. „Всички те бяха много развълнувани в този момент, а Моктесума не успя да скрие сълзите си. Толкова го обичахме и тъй ни домъчня, като го видяхме да плаче, че и нашите очи се просълзиха. Един войник се разрида заедно с Моктесума, тъй ни беше мил този човек.“

Тази сърцераздирателна сцена е всъщност комична. От мига, в който испанците влезли в града, само една думичка на Моктесума стигала, за да бъдат разбити. Но той не изрекъл тази дума и сега вместо да я каже, се подчинявал на съдбата, която му се струвала неизбежна, макар това да било чиста измислица. Една тъй странна сцена крие в себе си извънредно много подробности, без които е невъзможно да я разберем. Взираме се в образите, но вековете ги размазват пред погледа ни. И колкото да напругахме очи, все нещо ни убягва.

СЪКРОВИЩЕТО НА МОКТЕСУМА

Докато отгръщаме страниците на увлекателния и простодушен разказ, написан от Бернал в дълбоката му старост, когато си е припомнял за невероятните приключения в своите младини, пред нас изпъква странният факт, че той изпитва по-топли чувства към Моктесума, отколкото към Кортес. И той, и приятелите му наистина обичали загадъчния крал на мексиканците. Много били причините да го харесват, но безкрайната му щедрост спечелила техните сърца. „Не мина ден да не ни даде подаръци от злато или плат“ — казва Бернал. Играел на някаква игра със златни топчета и „разпределяше печалбите си сред нас, войниците на стража“. Кортес наредил един паж испанец да му прислужва, някакво умно момче на име Ортегиля, което понаучило достатъчно науатъл, за да може да разговаря. Един ден Бернал казал на Ортегиля „да помоли Моктесума, ако може да ми даде някоя хубава млада жена. Моктесума прати да ме повикат и каза: «Научих, че имаш нужда от дрехи и злато и освен това искаш момиче. Ще им наредя днес да ти пратят жена. Бъди добър към нея. Родителите ѝ са от благородно семейство. Те ще ти дадат дрехи и злато.» Отвърнах му с дълбоко уважение, че му целувам ръка за голямата чест и дано господ, нашият бог, му дари щастие. Той запита Ортегиля какво съм казал. Като чу превода, рече: «Бернал, изглежда, е благородник.» И заповяда в допълнение да ми дадат три малки кюлчета злато и два товара наметки. Момичето беше от благороден произход. Държането ѝ го разкриваше. Нарекоха я доня Франсиска.“ Оттук нататък Бернал вече не споменава за нея.

Кортес наредил да направят две едномачтови платноходки и ги пуснал в езерото. Взел тази предпазна мярка, в случай че някой ден му препречат насипните пътища и бъде откъснат от сушата. Освен весла тези лодки имали и платна, каквито нямало на мексиканските канута. Като чул това, Моктесума помолил Кортес да му позволи да отиде на разходка с тях до един остров, който бил кралски ловен резерват. Кортес се съгласил, но разпоредил да го придружава стража.

Моктесума поканил голяма група от придворни и взел и ловците си. Самият той с няколко от тях се качил на по-бързоходната лодка и седнал под балдахина. „Духаше силен бриз и моряците искаха да развлекат Моктесума. Те тъй добре управляваха платната, че просто хвърчаха, и канутата с ловците и другите придворни останаха далеч назад, макар да имаха много гребци. Моктесума беше очарован и каза, че било голямо изкуство да се съчетаят гребци и платна.“ Скоро стигнали на острова и ловът минал успешно. Като се върнали, Моктесума не пропуснал да даде почерпка на испанците. „Беше истински принц, много искрен и добър“ — възхищава се Бернал.

Но Моктесума тепърва щял да покаже своята замайваща щедрост. Един ден заявил на Кортес, че е решил да даде на Карл Пети съкровището, скрито в запечатаната стая. „Зная, че си отворил вратата и си го видял — казал той. — Ето сега искам цялото да го подаря на твоя велик крал.“

Макар че отдавна били решили да обсебят съкровището, испанците дълбоко се развълнували от предложението. „Кортес и всички ние стояхме замаяни от голямата добрина и щедрост на Великия Моктесума. С голяма почит свалихме шлемове и му благодарихме. С думи на искрена любов Кортес обеща да пише на негово величество за смайващата щедрост.“

Както знаем, правилото гласяло, че императорът има право на една пета от съкровищата, данъците, приходите и тъй нататък, получавани от неговите представители в Америка. Но макар Моктесума да казал, че цялото съкровище е за него, испанците съвсем не възнамерявали да го послушат. Наистина изпратили му били всичко от Вера Крус, но за това имало специални причини. Поне на първо време било невъзможно да се изпрати в Испания каквото и да е, защото Кортес нямал кораб. И все пак кралската петина почтено била отделена настрана. После започнали разправии за дяловете. Кортес, като представител на Карл — по правни функции, ако не в действителност — искал една пета само за себе си; освен това изисквал и дяла за капитан-генерал; искал още да му се заплатят и разходите, направени от самото начало за екипиране на експедицията в Куба и всички разходи и загуби оттогава насам. Капитаните и тримата духовници също предявили големи искания. Когато заделили това, за простите войници останали предмети на стойност не повече от сто златни

монета на човек. И тъй като общата стойност на съкровището се оценявала на около един милион златни монети, войниците останали дълбоко измамани. Въпреки подаръците мнозинството от тях били задължнели. До този мит не били получили заплата, само голи обещания. Представяли си, че съкровището на Моктесума ще ги направи богаташи. Начинът, по който Кортес извършил подялбата, изглеждал скъпернически, сравнен с благородната щедрост на Моктесума; и нечестен, добавя Бернал. Безнадеждно е да се опитваме да оправяме сметки, които самите засегнати не са успели да оправят помежду си преди цели четиристотин години. Но случката оставила горчив вкус в устата на Бернал и добавила нови основания да заобича Моктесума. Тъй или инак, в края на краищата подялбата останала без значение, защото съкровището било изгубено.

Макар че испанците харесвали Моктесума, другата изява на характера му ги отблъсквала от него — чудовищната му изява, религиозната, когато като жрец-крал отнемал живота на хора, за да живеят боговете. През тези месеци — от ноември 1519 до април 1520 — имало няколко важни мексикански празника: големият празник на Колибрито — на 22 ноември; празникът на бога на дъждовете Тлалок — на 12 декември; денят на Иламатекутли (Старата дама) — на 1 януари; и на бога на огъня — Хиутекутли (Тюркоазния благородник) — на 21 януари. Моктесума, въпреки че живеел при Кортес, продължавал да изпълнява религиозните си задължения както обикновено. „Не минаваше ден да не извърши жертвоприношение, при което се убиваха човешки същества“, казва Бернал. В своя дворец, както знаем, имал клетки с пленници и личен жертвен камък. Трудно е да се повярва, че заедно с вещите си, пренесени в Господаря Водно лице, е взел и тях, защото Кортес му забранил да принася човешки жертви. И все пак, изглежда, съумявал да го прави. Може да е прескачал тайно до своя дворец, който бил само на една крачка. И това сигурно не е било трудно, тъй като бил в отлични отношения с испанците. Истината е, че просто не смеел да пренебрегне религиозните си задължения. Бил много по-дълбоко убеден в нуждата от магическите ритуали, отколкото Кортес — в ползата от литургията. Литургията осигурявала лично спасение след смъртта; неговите ритуали осигурявали живот на цялото човечество.

Кортес правел всичко възможно да го покръсти в Христовата вяра. Човек се чуди как ли е звучал разказът му за Евангелието чрез превода на доня Марина. Какво ли е разбирал Моктесума, какво ли би могъл да разбере? Мислел е сигурно, че християнството не е нищо друго освен религията, която Кецалкоатъл е проповядвал по време на предишното си слизание на земята. След като не съществува начин да се отблъсне Кецалкоатъл, няма ли как да се отблъсне поне неговата религия? Този труден въпрос, който виси над нас от дълго време и повече не бива да бъде избягван, още веднъж ни илюстрира мъчителната дилема на Моктесума. През миналото си посещение Кецалкоатъл проповядвал срещу старите богове и жертвените им ритуали. И какво станало накрая? Старите богове се разгневили. Димящото огледало, предводителят им, победил. Кецалкоатъл бил принуден да си отиде. Но това не било всичко. Боговете, раздразнени от опита да бъдат изместени, наказали управляващото племе, което, както вече казахме, било толтеките. Врълхлетели го бедствия; изчезнало от лицето на земята. Този път сблъсъкът с древните богове трябвало да се избегне, ако искали мексиките (Народа на Столетниковия заек) да оцелеят. Единственият начин да се избегне конфликтът бил: приемайки новата религия, да запазят и старата. Да издигнат храмове на новата религия, но да запазят и храмовете на старата. Моктесума измислил план. Култът към Кецалкоатъл и без туй съществувал в Чолула. Богослуженията щели да се осъвременят, щели да построят и нови храмове. Просто щели да продължат ритуала, без да обиждат излишно древните божества. И вместо испанците да покръстват Мексико, мексиканците щели да вплетат християнството в своята собствена система на мислене.

Но Моктесума бил тревожно уверен, че да се поеме такъв един курс е извънредно трудно. Боговете вече се гневели за станалото досега. Той добре си спомнял ужасната поява на Димящото огледало пред жреците. Всеки миг можел да получи вест от Колибрито или от другите, изречена с устата на жреците-медиуми по време на жертвоприношение, че Кецалкоатъл трябва да се пропъди. Тогава свръхестествената схватка, която тъй много се стараел да предотврати, щяла да стане неизбежна и кой знае какви беди щели да сполетят народа. Правилният, единственият път за него бил да умилостивява

боговете с жертвите, които искат, и в същото време да бди над Кортес с всички средства на своята власт.

Благодарение на Бернал, който е записал почти всичко, което е видял, макар че невинаги разбира скрития му смисъл, до нас е достигнало едно описание на Моктесума, когато посетил големия храм срещу двореца Господаря Водно лице, вероятно за да присъствува на празненствата на бога на дъжда Тлалок, чието светилище било съседно на Колибрито, на върха на пирамидата. Бил поискал позволение от Кортес, защото желяел да се яви с целия си царствен блясък и тържественост и с това да докаже на своя народ, че не пренебрегва боговете. Кортес дал съгласие, при условие че няма да се принасят човешки жертви.

Моктесума „потегли в разкошната си носилка, придружаван от своята свита. Пред него в носилки пътуваха съветниците му. Следваше го взвод от испанци“. Падре Де ла Мерсед, един от испанските духовници, бил сред тях. Влезли в обширния двор на храма през Змийската стена. Първото, което видели, било игрището за тлачтли — оная игра, чиито топки, както споменах, се приготвяли от каучук, произвеждан от тотонаките. Тя се играела не за удоволствие, а с магически цели; не била спорт, а ритуал. Така например на празника на Колибрито (22 ноември) един жрец, облечен като Пратеника на Смъртта, слизал от върха на пирамидата до игрището и там убивал четирима пленници. Вляво от игрището имало тъмница и в нея държали пленници за това жертвоприношение. Вляво бил малкият храм на Хипе, бог на растителността, чийто магически ритуал се състоял от ужасяващия обичай жертвите да се одират, след като им се извадят сърцата, а кожата им в продължение на двадесет дни да се носят от танцьори — докато се разложат върху тях. (Заслужава да се отбележи, че този ритуал е вдъхновил едни от най-големите мексикански скулптори, като например майстора на каменната маска в Британския музей, която представлява кожата на лицето на една убита жертва, творба, в която ужасът се разлива в красота — необяснимо за нас, но не и за твореца, за когото жертвоприношението криело магическа красота.)

Следвайки процесията на Моктесума, испанците продължили пътя си навътре, край един склад за черепи, подобен на другия, видян от тях, който съдържал 100 000 черепа. Сега вляво се издигал

Калмекагъл (Дома на въжето), нещо като религиозна академия, а вдясно бил Темалакагъл (Каменния кръг), малка кръгла платформа, на която бъдещите жертви на Хипе били завързвани за единия край и въоръжени с дървени мечове, покрити с перушина вместо с обсидианови остриета, трябвало да се бият с четирима напълно въоръжени войници — нещо като състезанието, провеждано от римляните в най-позорния им период, по време на гладиаторските борби; за разлика от тях в Мексико това не било жестока игра, а част от магическия ритуал, с който се подканяли царевичните посеви да покълнат от зърното.

Най-сетне процесията стигнала до откритото пространство пред големия пирамидален храм, който се издигал стръмно нагоре към площадката на върха, а до нея водела широка стълба с повече от сто стъпала. На площадката били светилищата на Колибрито и на Тлалок, бог на дъжда, а пред всяко от тях имало жертвен камък.

И ето Бернал разказва какво се е случило. „Още щом стигнахме до портата на този проклет храм, Моктесума заповяда да го свалят от носилката и благородниците го отнесоха на раменете си до подножието на стълбата. Там множество жреци чакаха да го подхванат под ръка и да му помогнат при изкачването. През нощта бяха успели да принесат четири човешки жертви. Въпреки забраната на Кортес и въпреки предупредителните думи на падре Де ла Мерсед той не се стресна, а започна да убива момчета и мъже, за да извърши жертвоприношението. Не можехме да сторим друго, освен да се престорим, че не забелязваме. Като свърши с жертвоприношението — а то не му отне кой знае колко време, върнахме се с него в нашето жилище. Той беше много весел и раздаде златни украшения на нас, войниците, които го придружавахме.“

Преди да свърша с тази глава, трябва да отговоря на два въпроса. Защо Моктесума е раздавал толкова много подаръци на испанците и какво щеше да стане, ако Кортес беше успял да го покръсти в Христовата вяра. Отговорите ще помогнат да се изясни сложното положение на нещата.

Моктесума е имал няколко причини да раздава подаръци. Най-очевидната е, че се е надявал с това да поддържа благоразположението на испанците и тъй да се предпази от излишни унижения. Щом им плаща, значи ги държи в ръце. Но кои точно са те, той не знаел. В

началото смятал, че щом са другари на Кортес, и те са свръхестествени същества. Бернал често обяснява, че открито ги наричали *teules*, както той произнася думата на езика науатъл *teotl*, бог. Когато обаче Моктесума осъзнал, че Кортес-Кецалкоатъл не идва направо от някакъв източен рай, а от страна, управлявана от един велик крал, решил, че испанците са всъщност слуги на този крал. Следователно били човешки същества, ала като помощници на едно божествено превъплъщение притежавали магически способности. Подходящо било, значи, да им се поднасят дарове. Защото дори и на най-незначителните божества се поднасяли дарове. Това схващане на подаръците като дарове се отнасяло естествено преди всичко към онова, което давал на Кортес. Подаряването на съкровището било в неговите очи жертвоприношение. Точно тъй, както поднасял на другите божества сърца — нещо, от което те се нуждаели в състоянието си на небесни духове, така давал на Кортес-Кецалкоатъл злато, защото тъкмо това искал той като превъплътен бог. А след като принасял на невидимите божества всички сърца, с които разполагал или успявал да си достави, трябвало да даде на видимия бог всичкото злато, с което разполагал или успявал да намери.

В допълнение към това върховно основание имал и друга една причина да даде съкровището. Нека си припомним, че той дълбоко се надявал Кортес да не се застои дълго. Макар по времето на своето идване да се представил само като пратеник, дошъл да предаде послание, който ще се върне там, откъдето идва, без ненужно забавяне, сега Кортес с нищо не показвал, че смята да си върви. Но, размишлявал Моктесума, ако му дам всичкото злато, с което разполагам, може би ще си отиде, защото, след като търси злато, му давам достатъчно, за да задоволи всичките си изисквания, както сърцата, които давам на другите богове, задоволяват техните изисквания. Освен това всяка година ще му изпращам златото, което получа. Ако го накарам да си отиде, преди другите богове да са се разгневили, ще успее да спася страната си. Отдаването на всичкото ми злато не е кой знае колко висока цена... Тъй се успокоявал Моктесума, макар че предсказанието не оставяло място за надежди.

А сега нека обсъдим втория въпрос. Какво щеше да се случи, ако Кортес бе убедил Моктесума да приеме християнството? Тук се сблъскваме с един удивителен парадокс, който окончателно ни доказва,

че Кортес не е съумял да проникне в същността на нещата такива, каквито ги разбирал Моктесума. Ако Моктесума беше повярвал в християнството, щеше да престане да вярва в Кецалкоатъл. Нахлуването на Кортес щеше да му се разкрие в истинската си светлина. Щеше да види Кортес такъв, какъвто е бил в действителност — нашественик, чиято цел е да събори законното управление на Мексико и да завладее страната. Дълг на Моктесума като християнски монарх щеше да бъде да се опълчи срещу Кортес, да го пропъди или пък да го плени или убие. Нищо в християнската религия — както се е тълкувала по онова време в Европа — не би позволило на Кортес или на Карл Пети да останат в Мексико, ако неговият монарх би бил католик. Парадоксът следователно се крие в това: Кортес правел всичко по силите си, за да разруши заблудата, която била единствената му гаранция за сигурност. Но така или иначе не успял да я разруши. След като веднъж влязъл в мексиканската астремагическа представа за света и след като му било намерено обяснение от тяхна гледна точка, за него било толкова невъзможно да им се представи в друга светлина, колкото и на Моктесума да обясни, че той съвсем не е човек, заблуден от самия Дявол.

ХРАМ ЗА БОЖИЯТА МАЙКА

Преди да предаде съкровището на Кортес, Моктесума му разрешил, някъде около това време, да изпрати испанци из цяло Мексико, за да разгледат златните мини и да оценят добива от тях. Освен това предложил да му дава онази част от данъците, която била плащана в злато от 371 васални града. По всичко изглеждало, че на Кортес му върви. Когато този голям и редовен доход започнал да тече, положението му щяло да се закрепил много здраво. Щял да има достатъчно злато, за да посрещне всички разноски, които предвиждал за в бъдеще. Щял да може да плаща на войниците си с очакваната щедрост; щял да извика още испанци от Западна Индия; щял да залее Карл и неговите съветници с потоци от злато и с това да пресече опозицията от тяхна страна; и да му остане достатъчно, ако се наложи, за да оправи нещата със своя началник Диего Веласкес, който, макар че не се бил обадил, откакто го изиграли тъй хитро в това начинание, все още бил в състояние да им попречи. Златото, с една дума, давало отговор на всички въпроси.

Но сега приливът започнал да се оттегля. Трудно било за Кортес да разбере дали да понасили нещата, или да ги забави. Макар Моктесума да го бил приел за управител на Мексико поради няколко странни причини, едни от които обясними, а други — не, кой би могъл да каже дали общественото мнение ще остане докрай благосклонно? До този миг, с изключение на Господаря Царевичен кочан и неговите съучастници, народът, общо взето, одобрявал постъпките на своя монарх. И все пак шиите на бъдещите вероятни опоненти стояли далеч от веригата на Кортес. Можело да се появи нов водач и да свали Моктесума. А щом Моктесума загубел своята власт, и властта на Кортес се изпарявала. Той щял да стане отново онова, което бил в началото — командир на неколкостотин души, затворени в центъра на едно езеро, заобиколени от войски, които ги надвишавали хилядократно.

Средата, от която според него било най-вероятно да се породи опозиция, било мексиканското жречество, изчадието на Дявола. Изображенията на божествата, макар и дело на човешката ръка, били обладани от зли духове и излъчвали зли сили също тъй, както от образа на Девата се излъчвали добри сили. Когато пет дни след пристигането си Кортес посетил храма Тлателолко в северната част на града, той, както ни съобщава Бернал, казал на Моктесума: „Тези твои идоли не са богове, а зли изчадия, които се наричат дяволи. Направи ми тази услуга, съгласи се да поставим един кръст ей тук, на върха на пирамидата, а в някой от тези храмове ми позволи да поставим образа на Светата дева. По страха, който тези идоли ще изпитват от нея, ще разбереш, че те мамят.“ Моктесума отказал и сега Кортес решил да го притисне отново. Изображението на Девата, поставено в големия храм срещу двореца на испанците, щяло да излъчва свещено сияние, достатъчно могъщо да противостои на магическите сили, отправяни срещу им от Дявола чрез неговите собствени изображения, които подмамените от него мексиканци били изваяли. Тук трябва да допълним, че Кортес освен дете бил ужасен (както бихме се ужасили и ние) от гледката на човешкото жертвоприношение, тъй също, за разлика от нас, се плашел от жертвоприношенията, защото с тях се призовавал Дяволът. Извън причините, изтъквани от католическото духовенство по онова време, испанците имали и съвсем определени основания да вярват, че мексиканските богове са възплъщения на дявола. Както е известно, когато жреците изпадали в транс пред идолите, чували се гласове — сякаш чуруликане на птици, същите звуци, каквито издават медиумите по време на сеанси навсякъде. Ако присъствието на Светата дева стреснело Дявола и неговите зли духове в идолите, те нямало да смеят да говорят и по този начин най-опасният подбудител на недоволството щял да бъде усмирен.

Според някои историци Кортес е гледал на идолите много по-реалистично. Но аз не съм съгласен. За него магическите ритуали на мексиканското жречество били проява на магьосничество — зловещото умение да се призовава Дяволът.

Образът на Девата можел да се постави в големия храм само със съгласието на Моктесума, защото единствено той бил в състояние да възпре негодуванието на жреците, възбудено от подобно действие. Ала тъй като вече веднъж отказал да позволи, Кортес не го помолил

направо, а използвал хитрината да поиска повече, отколкото му е нужно, та това, което наистина иска, да изглежда скромно в сравнение с другото. Придружен от група свои хора, той отишъл при Моктесума и му заявил: ние сме убедени, че един храм трябва да се изпразни от идолите и там да се постави кръстът и образът на Девата; и понеже ти ни отказа разрешение, решили сме да вземем нещата в свои ръце. Може да се стигне дотам, че идолите да бъдат хвърлени по стъпалата. Жалко, ако стане сбиване, защото сигурно ще има убити жреци. Докато Кортес изричал тези думи, хората му смръзили лица, както било уговорено от по-рано.

Моктесума се ужасявал от мига, в който Кортес отново ще повдигне този въпрос. Авторитетът му пред жреците и народа и без туй вече висял на косъм след всичко, сторено от него досега. Много трудно щяло да бъде да ги склони на повече. Но все пак, колкото и опасно да било общественото негодувание, гневът на боговете бил много по-страшен. Първият му импулс бил да спечели време. Според Бернал той казал на Кортес: „О, Малинцин, защо искаш да разрушиш напълно този град! Боговете са ни страшно сърдити. Не знам дали не ще убият и вас. Моля те, потърпи още малко. Ще свикам жреците и ще чуя какво ще ме посъветват.“

Тогава Кортес заповядал на своите хора да се оттеглят и казал на Моктесума, че иска да си поговорят насаме. Когато останали двамата, съобщил, че ще възпре войниците си, ако Моктесума нареди да се почисти един храм. Тогава кръстът и Светата дева щели да бъдат поставени мирно, без да се стига до унищожаване на идолите и убийство на жреци. Моктесума бил все още отчаян, но обещал, че ще се помъчи да убеди жреците. Повикал ги и след дълги преговори ги накарал да отстъпят на испанците един храм за християнска църква.

Онова, което е станало след това, не е съвсем изяснено. В едно писмо до Карл Пети Кортес се хвали, че бил свалил някоя и друга статуя от техните поставки и ги бил запратил надолу по стъпалата на пирамидата. Но във всичките си писма до Негово най-християнско величество Кортес заема позата, която той предполага, че най ще се хареса на неговия господар. Бернал не споменава нищо за подобни произволи. Другият очевидец Андрес де Тапиа обаче съобщава, че видял Кортес да удря един идол с някаква тояга и да събаря златната му маска. Ние, струва ми се, трябва да приемем, че испанците,

раздразнени от мудността, с която жреците почивали обещания храм, са се разгневили и са започнали да чупят статуите. Имало един момент, в който жреците били готови да ги нападнат. Но Кортес, изглежда, съумял да възстанови спокойствието. Храмът бил почистен от кръвта, кръстът и Девата заели местата си и литургията се отслужила по всички правила на канона.

ДИМЯЩОТО ОГЛЕДАЛО ПОВЕЛЯВА СМЪРТТА НА КОРТЕС

Логично е да се предположи, че като е поразмислил, Кортес е изпитал угризения на съвестта за неблагоприятното си държане в храма. То се оказало много по-обидно, отколкото си мислел отначало. С тази постъпка обидил жречеството и съответно разклатил авторитета на Моктесума, чието опазване било от огромно значение. Но Кортес, изглежда, не осъзнал, че е прекалил. Доволен бил, че кръстът и Светата дева, поставени сега над дяволските превъплъщения, ще ги анатемосват и ще обезсилват злото им въздействие.

Ако наистина е мислил така, той се е заблуждавал. Бернал пише как скоро след това жреците съобщили на Моктесума, че Димящото огледало е заповядал всички испанци да бъдат избити. Ако заповедта му не бѣдела изпълнена, щял да се отрече от града.

Когато получил това съобщение, предадено му вероятно от върховния жрец — втория член на съвета, който досега го поддържал, Моктесума се изправил вече лице в лице със своята дилема. Ако не се подчинял на боговете и те напуснали Мексико, космическият ритъм, чието поддържане било основната задача на религията им, щял да се наруши. Без помощта на Колибрито, бога на войната, нямало да могат да събират жертви. Ако Тлалок си отидел, нямало да има дъжд. Ако Хипе отвърнел лице от тях, царевицата нямало да поклъва. Ако Тонатиу заминел на другаде, слънцето нямало да изгрява. Подобен удар от страна на природните сили щял да докара края на Мексико, края на света. От друга страна, да даде заповед на войските си да унищожат Кецалкоатъл ведно с неговите последователи, означавало да извърши светотатство срещу източната страна на небето, срещу звездата Вечерница, вестителката на зората, и срещу вятъра, който прочиствал пътя на дъждовните облаци. Още в самото начало на събитията над него виснел ужасният страх, че боговете ще стоварят това задължение върху му или за наказание сами ще унищожат Кецалкоатъл.

Но сега решил, че средният път, към който се придържал от самото начало, би могъл да помогне за избягването на пълната катастрофа. Създалото се положение, ако бъдело направлявано както трябва, можело да се обърне дори в негова полза. Съумеел ли да го използва, за да постигне онова, към което непрестанно се стремял (макар и не тъй успешно напоследък), а именно — отпращането на Кецалкоатъл, боговете щели да отменят заповедта за неговата смърт и кризата щяла да премине.

Моктесума изпратил бързо съобщение на Кортес с молба веднага да отиде при него. Вероятно из града са се носели слухове за вълнения, защото Кортес, щом получил съобщението, забързал към кралските покои. Моктесума заговорил направо:

— С дълбоко прискърбие трябва да те уведомя — казал той, — че боговете ми заповядаха да ти обявя война. Като премислих, стигнах до заключението, че най-добрият изход за тебе е да напуснеш града веднага, преди да са започнали нападенията. Въпросът е на живот и смърт. Нищо друго не може да ви спаси.

Като чул тези думи, пише Бернал, „Кортес доста се разтревожи. И нищо чудно. Предупреждението дойде съвсем неочаквано и в него силно се наблягаше на опасността, която ни грози.“ Но да се тревожи продължително, било непривично за Кортес и той бързо успял да се съвземе. Колкото по-големи били опасностите, толкова по-спокоен, по-уверен и по-силен ставал. Сега започнал словото си с думи на сърдечна благодарност към Моктесума за предупреждението и съвета. Сетне, променяйки глас, съобщил, че с удоволствие ще приеме съвета и ще си отиде, ако не го спирали две трудности. „Преди всичко — казал той — нямам кораби, с които да отплувам; и после ти трябва да дойдеш с мене, защото нашият император ще иска да те види.“ Това последното без съмнение било уловка, защото, съумеел ли да уплаши Моктесума, Кортес щял да го направи още по-послушен. И той наистина го уплашил. Очевидно Моктесума е възприел думите като заповед и изпаднал в дълбоко отчаяние, макар че никой не бил в състояние да го отведе против волята му. Дали както преди не е смеел да противоречи на бога освен в случаите, когато неподчинението се налагало, за да не влезе в смъртен конфликт с останалите божества? Или пък, въобразявайки си, че Кортес е бог, приписвал му и магическа сила, която при определено съчетание на време, място и посока,

добивала силата на магия? Магическата система на мексиканците била извънредно усложнена, далеч повече, отколкото показва опростената схема, с която си служи тук, за да направя нещата поясни. Всеки миг от техния живот се направлявал от законите на тази система. Моктесума вероятно е бил изчислил магическото уравнение, което изразявало неговите отношения с Кортес, и е извлякъл от това заключение, отнасящи се към този случай. Затруднението, което представлява за нас обяснението на подобно второстепенно събитие, показва колко трудно е наистина да проникнем в лабиринта на неговата мисъл.

Но при все че Кортес успял да спечели една точка и да запази достойнството си, от това опасността не намалала. Той продължил да обяснява, че макар поради липса на кораби да не можел да тръгне веднага, щял да нареди на гарнизона във Вера Крус да построят три кораба. Моктесума се зарадвал на думите му и заявил, че ще му даде дърводелци да помогнат на корабостроителите. „Ще им се заповяда — казал той — да бързат и да не губят време в празни приказки. А междувременно ще наредя на жреците и на военните да не създават безпокойство в града и ще повеля боговете да бъдат умилостивявани с жертви.“ И добавил: „Макар и не човешки.“

Не бива изобщо да ни минава през ума, че Кортес наистина е възнамерявал да си замине, щом приготвят корабите. Тяхното построяване било едновременно предпазна мярка и начин за печелене на време.

Сега испанците преживели няколко тревожни дни. Бернал пише: „Всички бяхме в лошо настроение, страхувахме се, че всеки миг могат да ни нападнат. И доня Марина предупреди капитана, че нападение е възможно, а Ортегиля, пажът на Моктесума, плачеше непрестанно. Ни денем, ни нощем оставяхме оръжието, нито сваляхме ризниците и набедрениците и спяхме с тях. Може би някой ще попита какви са ни били леглата. Нищо друго освен малко слама и една рогозка.“

Споменът за тези вълнуващи дни го подтиква да разкаже за себе си, нещо, което за жалост твърде рядко се случва, защото е бил наистина очарователен човек. „Искам да кажа, без да имам желанието да се хваля, че толкова бях свикнал да спя съвсем облечен и полегнал на рогозка, щото и след завоеванието спях по-сладко така, отколкото в хубаво легло. Има и още нещо, което искам да спомена. Нощем спя съвсем малко и съм навикнал да ставам и да гледам небесата и

звездите, и да се разхождам по росата. И то го правя, без да си слагам шапка или кърпа на главата. Тъй съм привикнал на това, че, слава богу, никак не ми вреди. Но стига, много се разприказвах и се отвлякох от своя разказ.“

КОНТРАУДАРЪТ НА ВЕЛАСКЕС СЕ ПРОВАЛЯ

Тъкмо в този критичен момент в Мексико Веласкес нанесъл своя контраудар.

Нека си припомним, че през юли 1519 Кортес изпрати своя пратеник Пуертокареро да предаде на Карл златното колело и другите подаръци и да му връчи писмата, в които му обясняваше как са се развили събитията до това време. Заедно с Пуертокареро тръгнал и втори пратеник, Франсиско де Монтехо. Те получили строга заповед да отплуват за Испания, без да спират в Куба, тъй като било много важно Веласкес да не научи за основаването на Вера Крус и за това, как е бил изигран от експедицията. Но нареждането да не спират в Куба било нарушено. И двамата пратеници хвърлили котва в Куба, на усамотен бряг, на 23 август. Мълвата за успеха на Кортес в Мексико се разнесла и някакъв съгледвач избързал да отиде и да съобщи новината на Веласкес. Той веднага изпратил хора да арестуват пратениците, ала те се измъкнали и благополучно пристигнали в Испания през октомври 1519. Веласкес обаче с по-бърз кораб вече бил успял да изпрати до своите влиятелни приятели в испанския двор писмо, в което съобщавал, че Кортес е изменник. В резултат по пътя на Пуертокареро и Монтехо вече имало издигнати препятствия и едва през април 1520 година те успели да видят Карл и да му поднесат подаръците. Но макар че имали с него повторна аудиенция през май, не успели да го убедят да признае Кортес като свой представител в Мексико. Той просто не можел да вземе решение по въпроса. И тъй положението и на Веласкес, и на Кортес останало неизяснено. Нещата останали нерешени чак до 1522. Едва през октомври на тази година Кортес получил официалното признание.

Но Веласкес, уверен, че приятелите му в двореца ще спечелят неговата кауза, решил да си отмъсти незабавно. През зимата на 1519–1520 година, докато пратениците на Кортес полагали усилия да бъдат изслушани от Карл, той започнал да събира кораби и хора, които да

изпрати в Мексико, за да завземат страната от негово име и да арестуват Кортес, когото възнамерявал да обеси. С големи усилия и с голямо разходване на средства събрал армада от около двадесет кораба, натоварени с 1300 войника, 10 полеви топа, 80 коня, 80 мускетари и 120 стрелци с арбалети. Тази войска, далеч по-многобройна от войската на Кортес, напуснала Куба през март 1520 и стигнала мексиканския бряг при Сан Хуан де Улуа в средата на април. Командувал я един испанец, жител на Куба, наречен Памфило де Нарваес. Макар да бил получил от Веласкес писмена заповед да нападне Кортес със сила, Нарваес не само че нямал пълномощия от Карл, но не притежавал такива и от вицецралското правителство на Испаньола, под чието управление се намирала Куба. Всъщност вицецралското правителство отначало изрично забранило на Веласкес да изпраща флота, но когато той настоял, съгласило се само при условие че ще води преговори за помиряване със своя съперник, защото се смятало за крайно нежелателно да се водят битки между испанци в Новия свят. Един представител на вицецраля на име Аилън бил изпратен с флотата, за да държи под око Нарваес. Ала щом стигнал в Сан Хуан де Улуа, Нарваес съумял да се отърве от Аилън и да го върне обратно в Испаньола.

В едно писмо до императора Кортес описва срещата си с Нарваес и обяснява как получил първата вест за пристигането му от един куриер, който съобщил, че са съгледали някакъв кораб. Кортес се надявал, че това е Пуертокареро, завръщащ се с признанието на императора и с подкрепления, защото вече били започнали да го очакват. Но пратениците пристигали един след друг и от тях научил истината. Срещу него била изпратена голяма войска; осемдесетте коня били особено застрашителни. Новината го сварила съвсем неподготвен, и то в момент, когато войските му били разпръснати, защото бил изпратил една група от 150 души под командата на капитан Де Леон да разузнават в една посока, и други 110 души под командата на Де Рангел — в друга. Но той държал една печеливша карта — златото. Пресметнал, че притежава достатъчно злато, за да подмами цялата армия на Нарваес. По-късно, когато научил, че Нарваес няма пълномощия от императора, успешно използвал своето все пак позакрепено законно право. Имал и друго предимство. Макар войската му да била много по-малобройна, тя се състояла от ветерани, докато

войниците на Нарваес доскоро били водили лек живот в кубинските плантации. Без да се самовеличае, знаел, че като командир е по-способен от Нарваес. Имал далеч по-голям опит, спечелил бил изключителни победи, познавал страната и имал съюзници в нея. С една дума, Нарваес бил детска игра в сравнение с миналите опасности. Щял да обезвреди приятелчето с лукавство и злато, а после да го смаже с удар, който да научи Веласкес да не се бърка повече.

Но не бивало да се забравя Моктесума. Как да се оправи с него? Загадъчният крал бил негов пленник; той бил пленник на загадъчния крал. Случаят Нарваес бил като плуване в познати води в сравнение с неясните, потайни намерения на Моктесума. С Нарваес човек разговарял на езика на своето време; с Моктесума думите губели смисъл, всичко се обръщало с краката нагоре, Кортес ставал бог, човек, звезда, вятър и всичко това наведнъж. Как ще погледне той на идването на Нарваес? Неизвестно. Това надминавало всички нормални представи. Най-добре да отиде и да си поприказва с него.

Моктесума, който все още ръководел ежедневното управление на страната, бил получил вестта едновременно с Кортес. Съгледвачите на брега му изпратили бърз подробен доклад чрез образното писмо. Но той просто нищо не разбрал. Кой ще е този Нарваес? Бог-съперник или какво? Помощник на Кортес или пратеник на Карлос? Ако е друг бог, трябва да бъде умилолюбив. Ако е помощник, тогава сигурно Кортес смята да си тръгне с него. Но във всички случаи трябва да подкани Нарваес да остане. Изпратил нареждане на хората от крайбрежието да му дадат храна и подаръци. (Моктесума вероятно се е поутошил с мисълта, че ако Нарваес се окаже противник на Кортес, може и да го победи и да поеме отговорност за онова, с което Моктесума не смеел да се нагърби. Но ако подобна мисъл му е минавала през ума, то е било за много кратко време.)

Бернал е записал два разговора между Кортес и Моктесума. В първия от тях той слага в устата на Моктесума думи, които съвпадат с написаното по-горе. Моктесума казва: „Сега вече няма защо да строиш кораби. Зарадвах се от пристигането на вашите братя, защото всички ще можете да си заминете с тях.“

При тази среща Кортес не му дал никакво обяснение за Нарваес. По време на втория разговор Моктесума казва: „Нищо не мога да разбера“ и пита дали е вярно, че Кортес възнамерява да потегли срещу

Нарваес, както му бил казал пажът Ортегиля. Кортес потвърдил и сега обяснил, че Нарваес, макар и да идва от владенията на великия император, е разбойник, когото трябва да арестува. „Въпреки че той има голяма войска, а ние сме малцина, Светата дева ще ни даде сили да го надвием“ — казал той.

Моктесума приел това обяснение. Тъй като вярата му в самоличността на Кортес била непоклатима, смятал за невероятно Нарваес да победи. „Мога да ти дам пет хиляди войника, ако искаш“ — казал той. Кортес му поблагодарил, но отвърнал многозначително, че помощта на бога и на неговите войници му е достатъчна. И допълнил, че ще остави осемдесет войника под командата на Алварадо в двореца Господаря Водно лице. Изразил надежда, че Моктесума ще остане все още там и че ще се погрижи хората му да имат достатъчно храна. „Не се тревожи — успокоил го той. — Скоро ще се върнем с победа. Стой си спокойно с Алварадо и внимавай жреците да не се разбунтуват.“ С тези думи Кортес прегърнал два пъти Моктесума и Моктесума също го прегърнал.

Трудно е да се проникне в мислите на Моктесума. Той хранел надежда, че Кортес ще си замине завинаги, а сега чул, че отново смята да се върне. Малко преди това го бил предупредил, че по заповед на боговете ще бъде нападнат, ако не си отиде. За да осмислим тези факти, трябва да предположим, че се е надявал, след като разбие Нарваес и плени корабите му, Кортес да отплува с тях или да бъде придуман да отплува с тях. Предположението му не било необосновано, защото било безспорно, че ако мексиканците се вдигнат срещу му, Кортес не би могъл да се задържи в Мексико.

Преди да потегли срещу Нарваес, Кортес превърнал двореца Господаря Водно лице в укрепление и го запасил с храна. Предупредил Алварадо да внимава и придал към осемдесетте испанци още четиристотин тласкали, които предложили да останат. Гарнизонът трябвало да се грижи за Моктесума, да пази съкровището и да се държи, докато той се завърне. Войниците, които взимал със себе си, наброявали седемдесет души. Но когато — както се надявал — се съберял с Де Леон и Де Рангел, които имали нареждане да го пресрещнат по пътя, щял да има 330 души, предостатъчни, след като златото вече му било постлало пътя.

Бернал разказва няколко смешни истории за начина, по който било извършено това. Апетитът на войниците на Нарваес бил разпален предварително от трима ренегати, които напуснали бреговата охрана на Кортес и се присъединили към новодошлите. Един от тях, който бил голям шегаджия, казал засмяно: „Какъв късмет имаш, Нарваес, да пристигнеш точно когато този предател Кортес успя да пипне съкровище за повече от 700 000 златни монети!“ Запитан дали както винаги се шегува, той станал сериозен и им разказал подробностите.

След смъртта на Ескаланте управлението на Вера Крус било поето от Сандовал. Когато Нарваес научил за местоположението на града, не потеглил веднага да го завладее, макар че Сандовал имал само четиридесет души, годни за бой, а изпратил свои хора да го поканят да се предаде. Сандовал ги арестувал и наредил да ги заведат в Мексико, тъй като Кортес още не бил тръгнал. Носачи-тотонаки, работейки на смени, ги отнесли във въжени люлки. Те пътували безспирно четири дни и четири нощи и пристигнали уплашени и удивени, почти готови, пише Бернал, да повярват, че са жертва на магия или пък сънуват. Но Кортес, предупреден, че пристигат, наредил да ги посрещнат пред града, осигурил им коне за последния преход и когато се явили пред него, извинил се за лошото отношение към тях. Забавлявал ги цели два дни, развел ги да разгледат града, позволил им да видят съкровището, дал им малко злато и обещал да им даде още. „Тръгнали бяха разярени като лъвове, а се върнаха кротки като овчици“, коментира Бернал. „Кортес ги изпрати с храна за из път. След като разказали всичко на Нарваес, те започнали да увещават целия лагер да премине на наша страна.“

Кортес подкрепил това с едно много дружелюбно писмо до Нарваес, в което му предлагал приятелските си услуги и го канел да си поделят страната по братски. Защо да се бием, питал той, и да намаляваме силите си? Цялата страна ще се вдигне срещу нас, като види, че се караме. Надявал се, че с това ще приспи бдителността му. Писмото поверил на падре Де ла Мерсед. Свещеникът носел и други писма, предназначени за други капитани, и злато за подаръци. Щом пристигнал на брега, отишъл да целуне ръката на Нарваес и повторил предложението на Кортес за приятелство. „Но Нарваес, който беше голям инат, не искал и да чуе за това и изрекъл обидни думи. Тогава свещеникът много тайно раздал златните кюлчета и верижки, които

носеше със себе си, на хората, упоменати от Кортес, и тъй спечелил най-видните личности в лагера на Нарваес.“ Имало обаче един капитан, наречен Салватиера, който „се заклел, че ще изпече ушите на Кортес и ще изяде едното“. Това всъщност били надуты приказки, защото бил голям страхливец.

С тези хитрини Кортес наполовина победил Нарваес, още преди да потегли към брега в първата половина на май 1520 година. „Не взехме с нас нито жени, нито прислуга и леко натоварени, тръгнахме към Чолула“, градът отвъд вулканите, в който бяха спрели по пътя си към Мексико. Оттам Кортес писал на управителите на Тласкала, като им искал 6000 войника, но тласкалите се извинили, обяснявайки, че ако е да се бият с мексиканците, готови били да го сторят всеки миг, ала идеята да се сблъскат с огнестрелни оръжия, конници и арбалети никак не им е по вкуса. Но за да докажат добрите си чувства, изпратили на испанците двадесет товара пуйки с общо тегло приблизително около петстотин килограма.

Пътят, по който тръгнали след Чолула, не бил същият, по който дошли. Бил по-къс, водел направо през вулкана Орисаба. Моктесума им бил дал водачи. Насред път срещнали един нотариус, когото Нарваес изпратил, за да поиска от Кортес да се предаде. Кортес учтиво слязъл от коня и го попитал какво обича. Нотариусът обяснил. Когато Кортес го накарал да му представи пълномощията си от император Карл, нотариусът се стреснал. Единствените му пълномощия били от Веласкес. Щом го видял тъй смутен, Кортес го окуражил, подарил му златни предмети и го изпратил обратно при Нарваес. Човекът, казва Бернал, не пропуснал да разкаже, че Кортес е много щедър.

По това време към Кортес вече се присъединили отредите на Де Леон и Де Рангел и сега армията му наброявала 330 души. Когато приближил крайбрежието, дошъл и Сандовал със своите четиридесет войника. От тях научили последните новини. Нарваес причинявал големи неприятности. Сандовал бил принуден да евакуира Вера Крус и да потърси подслон при тотонаките по височините. Дебелият благородник от Семпоала преживявал черни дни. Нарваес му взел златото и наметките, подарени от Кортес. Освен това сложил ръка и на момичетата, дадени на Кортесовите капитани, или попе на ония момичета, които те оставили в Семпоала, защото били благороднички и не били привикнали да вървят пеша. А когато дебелият благородник

се оплакал, че Кортес ще го убие, като види, че момичетата ги няма, Нарваес започнал да го подиграва, а Салватиера казал: „Като знам какво нищожество е Кортес, просто не разбирам защо се страхува този човечец.“ Обаче, допълнил Сандовал, Салватиера си получил заслуженото. Двама войника, преоблечени като тотонаки, отишли в лагера на Нарваес уж да продават сливи. Повъртели се наоколо и като се стъмнило, откраднали коня на Салватиера. Разказът разсмял Кортес. „Салватиера ще трябва още много да се перчи, за да заличи този срам“ — казал той.

Сега Кортес се придвижил по-близо до Семпоала, където се бил разположил Нарваес. Поискал от един тотонакски град две хиляди войника. Накарал да му изработят дълги пики за борба с осемдесетте конника на съперниците. Докато се занимавал с тези и с други приготовления за приближаващата битка, продължавал да води престорени преговори с Нарваес и дори пратил Де Леон да излъже, че е склонен да предаде Кортес.

Тъй минали няколко дни. После, без да чака подкреплението от тотонаки, Кортес потеглил към една река, на три мили южно от Семпоала, и спрял пред реката, която пазела добре предните му линии. Нарваес, повярвал, че най-сетне другите се готвят да нападат, строил войските си северно от реката. Но като не последвало нищо през този ден и понеже ваял проливен дъжд и войниците му негодували, отново се върнал в удобната Семпоала, като оставил стражи, за да му известят незабавно, ако Кортес премине реката.

Щом чул за това, Кортес решил да нападне неочаквано още същата нощ. Събрал малката си войска и произнесъл великолепа реч. И понеже знаел как да говори на своите войници, скоро разпалил бойния им дух, макар че били гладни и прогизнали до кости. Заповедта била: един капитан, наречен Писаро, да плени артилерията; Сандовал с шейсет войника да намери Нарваес и да го вземе в плен. Награда от три хиляди златни монети била обещана за оня, който пръв сложи ръка върху него. Имало награда и за Салватиера. Кортес продължил да ласкае: „Знам много добре, че хората на Нарваес са четири пъти повече от нас, но те не умеят да въртят оръжие, а тъй като мнозинството е вече настроено срещу него и понеже ще ги нападнем с изненада, предчувствам, че бог ще ни дари победата.“ Паролата била „Свети дух“, защото било в навечерието на Петдесетница. Бернал добавя:

„Като свърши всичко това, понеже бях голям приятел с капитан Сандовал, той ме помоли да не се делия от него през тази нощ и да го следвам, ако съм все още жив, след като пленим артилерията.“

Подобно на всички значителни битки, водени от Кортес, и предстоящата можела да завърши само или с пълна победа, или с пълен провал. Все още непризнат от Карл, обявен за предател от Веласкес, приятелството му с тотонаките поставено на изпитание, съюзниците му тласкали отказващи да пратят подкрепление, а мексиканците в тила му подканвани свише да го затрият, той просто нямал към кого да се обърне за помощ. Но вътре в себе си намерил нужната увереност.

В малките часове на утрото (било 29 май) Кортес дал заповед за нападение. Забили барабаните, хората се строили. Все още валило проливно. Нагазили в реката, която макар и придошла била проходима. „Спомням си, пише Бернал, че камъните бяха хлъзгави и понеже водата беше дълбока, пиките и другите оръжия много пи спъваха.“ На отвъдния бряг се натъкнали на двама часови, оставени от Нарваес. Единият успели да хванат, но другият избягал и вдигнал тревога. Чували го как уплашено крещи: „На оръжие, на оръжие, Кортес иде!“ Това попречило на изненадата и все пак, като го следвали колкото се може по-бързо, стигнали Семпоала малко след него.

Семпоала имала някакви укрепления, ала Нарваес — чието намерение било да се бие извън града, в равнината, където имало повече място, за да разгърне многобройните си войници — не си бил направил труда да сложи там стражи, понеже не очаквал да го нападнат през нощта. Войската му лагерувала в двора на един храм. Както в град Мексико и този двор бил голям и в него имало няколко стръмни пирамиди. Нарваес бил наредил войските си по високите им площадки. Главната му квартира се намирала на най-широката площадка, а на по-долните ѝ стъпала бил разположил топовете. В резултат на това подреждане той разделил войската си — грешка, която се оказала съдбоносна. Конниците му били в двора, но били почти безполезни, понеже било тъмно и мястото — тясно.

Кортес научил някои от тези подробности от заловения часовой и понеже познавал Семпоала добре, лесно намерил пътя до храмовия двор. Нарваес, когото трябвало тепърва да събуждат, тъкмо разпределял хората си. Без да се колебае, Писаро се отправил към

топовете. Стрелците не успели да гръмнат и два пъти и вече били пленени. Тогава Сандовал повел своите шейсет човека нагоре по пирамидата, за да хванат Нарваес, а Кортес останал долу, да командува боя и да отблъсква ония, които биха се опитали да се притекат в помощ на Нарваес. Бернал обяснява, че както бил обещал, последвал Сандовал горе на пирамидата. „Бихме се известно време с нашите дълги пики и когато най-малко очаквах, чухме как Нарваес извика: «Света Богородице, запази ме! Убиха ме и ми извадиха окото».“ На това ние отговорихме: „Победа за светия дух, победа за Кортес! Нарваес падна, Нарваес е мъртъв!“ Подпалили тръстиките покриви на храмовете по площадката и защитниците хукнали безразборно надолу по стъпалата. Сред тях бил и Нарваес, когото веднага заловили. Едното му око било извадено от мушване с пика.

Останало да се разправят с войниците по другите площадки в двора. Ако били нападнали организирано малката войска на Кортес, те сигурно са щели да я победят. Но никой не издал подобна заповед. Тук човек усеща влиянието на златото. Сега хората на Кортес насочили плякосаните топове срещу съперниците и открили стрелба. А когато прочели прокламация, в която ги призовавали „да се предадат на знамето на негово величество и на Кортес в името на негово величество, под заплахата на смъртно наказание“, всички започнали да се предават, разколебани във вратата, която ги крепяла дотогава, че Нарваес има писмена заповед от император Карл. Бернал ни описва Кортес в този вълнуващ миг: „Дойде, без да го познаят, там, където пазахме Нарваес. Понеже беше много горещо и ризницата му тежеше, а и тичаше насам-натам да командува войниците и да чете прокламацията, той се появи запотен, изморен и задъхан. Два пъти понечи да заговори, преди да успее да каже:

— Какво става с Нарваес, какво става с Нарваес?

Сандовал извика:

— Тук е, тук! Пазим го добре.

Кортес рече, все още запъхтян:

— Пази го, синко, пази го здраво, докато отида да се уверя, че и капитаните му са се предали.

И забърза навън да прочете прокламацията.“

Луната плувала по небето, защото дъждът бил спрял. Хвърчали светулки и блясъкът им, разправят, взет от испанците на Нарваес за

запалките на някаква голяма войска от мускетари, съвсем ги убедил, че трябва да се предадат. А що се отнася до кавалеристите, половината изловили из двора, а другата половина, която успяла да се измъкне от града, била принудена да се върне и да се предаде.

Когато всичко утихнало и хирургът превързал окото на Нарваес, Кортес влязъл, без да го забележат, и започнал да го оглежда. Казали му, че Кортес е тук, и Нарваес, който всъщност бил глупав човек, изрекъл плиткоумната забележка: „Капитан Кортес, това е голям подвиг — да победиш войските ми и да плениш мен!“ С резкия си отговор Кортес го поставил на място: „За мен това е най-незначителното нещо, което съм постигнал в Нова Испания.“

Най-сетне се разсъмнало. Кортес, разположен в кресло, наметнат с оранжев плащ върху тежката си броня, приемал капитулацията на капитаните на Нарваес. Един по един те пристъпвали в му целували ръка. Той разменял по няколко любезни думи с всеки от тях — все едно дали бил пленник на златото му или на неговото оръжие — и го прегръщал усмихнато. „Колко весел беше! — възкликва Бернал. — Пък и имаше за какво — виждаше колко велик и могъщ, господар е вече.“ Спечелил бил решителна победа между полунощ и изгревслънце и голям товар бил паднал от плещите му. А освен това било му драго, като си помислел, че неговите противници — сега почти готови да служат под негова команда и да се превърнат в подкреплението, от което тъй много се нуждаел — са му пратени с парите на смъртния му враг Веласкес.

Бернал допълва последните подробности. Дебелият благородник, който съвсем се бил объркал, като чул, че Кортес се готви да влезе в града, напуснал своя дом и се скрил на пирамидата при Нарваес. Сигурно съвестта му е бяла много нечиста. В битката на пирамидата той бил ранен. Но Кортес имал слабост към него, затова „нареди да се грижат за него добре и да го подслонят в жилището на Кортес, та да бъде на сигурно място“. Салватиера, дето се готвел да пече ушите на Кортес, не успял да изпълни жестоките си закани. Още при първото нападение се оплакал от остри болки в стомаха и се измъкнал от сражението.

Нарваес и Салватиера били единствените от експедицията, които Кортес сложил под стража. Всички останали, пожелали да му служат, включил в своята армия. Погрижил се освен това да задържи корабите.

Ни един от тях не успял да се измъкне и да отплува към Куба, за да отнесе на Веласкес поразяващите новини.

МЕКСИКАНЦИТЕ СЕ НАДИГАТ СРЕЩУ КОРТЕС

По това време ставало вече месец, откакто Кортес бил напуснал град Мексико. Една от двете смъртни опасности, надвиснали над него, била премахната. Втората, предупреждението на боговете да напусне страната или да си носи последиците, оставала. Ала победата над Нарваес много подобрила положението му. Според Бернал сега Кортес разполагал с 1300 войника, осемдесет мускетари, още толкова стрелци с арбалети, 96 коня и над двадесет топа. А като имал предвид какво е постигнал само с 400 души, то с тази многобройна войска положително щял да бъде достатъчно силен, за да сломи опозицията на мексиканските жреци. Рисковано било да оставя Алварадо само с осемдесет души, но събитията оправдали риска. Уверен, че всичко е наред, той дори замислил, преди да се завърне в столицата, да изпрати част от войските си надолу по крайбрежието, за да основат колония, а друга група да прати нагоре със същата цел.

Но внезапно от столицата дошла вест, че мексиканците се разбунтували. Двамата пратеници тласкали, които я донесли, разправили, че Алварадо бил обсаден, че дворецът им бил подпален, че седмина от войниците му са убити и мнозина други ранени и че незабавно им е нужно подкрепление. Последвало писмо от Алварадо с подобно съдържание. Кортес изоставил плановете си за нови селища по брега и решил да потегли веднага с цялата си армия в помощ на гарнизона. Преди да тръгне, при него се явили четирима благородници, изпратени от Моктесума. Те обяснили какво се е случило. В средата на май се празнувал големият празник на Димящото огледало. Един от ритуалите, свързани с празненството, се състоял от магически танц, изпълняван в двора на храма срещу жилищата на испанците. Танцьорите били мексикански благородници, някои от толтекско потекло. По този случай те носели най-пищните си наметки и украшения. Не носели оръжие. Алварадо, обяснили четиримата благородници, макар че бил попитан преди празника и дал

своето съгласие, се нахвърлил начело на войниците си и нападнал танцъорите, като убивал всеки, когото успявал да хване. Целият град грабнал оръжието. Алварадо побягнал към дома си, преследван от огромна тълпа, която се опитала да превземе двореца. Моктесума (той естествено бил вътре в двореца) се покачил на стената и с успокоителни думи съумял да смири нападателите. Нападенията престанали, но мексиканците обсадили испанците и не допускали ни един от тях да пристъпи в града. Накрая пратениците повторили, че Алварадо с непредизвиканото си нападение на този религиозен празник сам си бил крив за създалото се положение. Като изслушал оплакването им, Кортес, пише Бернал, „бе обзет от дълбоко възмущение и каза на пратениците, че тръгва за Мексико и ще оправи всичко“. Възмущението му е напълно оправдано. Озлобявайки мексиканците в един толкова деликатен момент, Алварадо, твърде склонен към прибързани и необмислени постъпки, дал силен коз в ръцете на опозицията, която и без това настоявала испанците да си вървят. Не бива обаче да мислим за тези хора като за патриоти в съвременния смисъл на думата, а само като за поклонници на Димящото огледало. Те са постъпили така не защото са започнали да се съмняват, че Кортес не е Кецалкоатъл. Напротив — покушението му над идолите на божествата съперници и убийството на благородниците от страна на неговия помощник по време на ритуалния танц ги накарало още по-дълбоко да повярват в неговата самоличност. Но за разлика от Моктесума те смятали, че Димящото огледало ще удържи победа. А Моктесума бил убеден в обратното.

Испанската армия напуснала Семпоала на 10 юни и с усилен ход стигнала в Тласкала само за една седмица — два пъти по-бързо от първия път. Там Кортес научил, че Алварадо, макар и да не бил нападан повторно, все още бил обсаден и без храна. Към испанците се присъединили и войски на тласкалите и всички забързали нататък. Вместо да поемат пътя към Чолула, пресекли по някакъв по-къс път, през полето, към езерния град Тескоко. Там Кортес получил вест от Моктесума, който го умолявал да не се сърди и го уверявал, че станалото било против волята и желанието му. Кортес отвърнал, че и през ум не му минава да се сърди, тъй като му е известна добрата воля на Моктесума.

И все пак усещали се обезпокояващи признаци на враждебност от страна на населението. Така например ни един от големците в Тескоко не отишъл да ги поздрави. Кортес започнал да се пита дали, въпреки успокояващите вести на Моктесума, няма да срещне отпор при влизането си в града. Един от испанците, оставени в град Мексико, преплувал с лодка езерото до Тескоко и съобщил, че на другарите му все още не се позволява да излизат на улицата, но вече започнали да им продават храна. В края на краищата, решил Кортес, по-вероятно е да ни допуснат в града безпрепятствено. Въодушевен от победата си над Нарваес и от нарастването на своята армия, той стигнал до заключението, че мексиканците се страхуват от него. Но Кортес все още не бил съумял да проумее какво е истинското му положение в Мексико. Защото мексиканците съвсем не се плашели от неговото физическо надмощие. Вярно, те му се подчинили, но по съвсем други причини. Когато тръгнал да напада Нарваес, той можел да направи реална преценка за изхода от борбата с него. Ала сега настъпвал срещу нещо, чийто развой изобщо не бил в състояние да предвиди.

Едномачтовите платноходки били разрушени по време на вълненията. И макар че виждали Мексико на отсрещната страна на езерото, нямало друг начин да се стигне дотам освен по някой от трите насипни пътя. Те били на еднакво разстояние от Тескоко, а най-близкият започвал от Истапалапа. Ала този път бил дълъг цели седем мили и Кортес, като си спомнил колко безпомощен се чувствувал, докато го пресичал по време на първото си идване, решил да използва пътя от Такуба, дълъг само две мили. Такуба се намирал на противоположната страна на езерото. Отишли дотам по северния бряг. Когато стигнали, видели, че пътят е отворен и не се охранява. Преминали го и влезли в град Мексико. Било 24 юни, около пладне. Ни един благородник не излязъл да ги посрещне. Всъщност улиците били почти пуси. Къщите по улицата към централния площад изглеждали изоставени. Тишината била доста обезпокоителна. И все пак стигнали до двореца Господаря Водно лице безпрепятствено. Когато влезли, пише Бернал, „Великият Моктесума излезе на двора, за да прегърне и да посрещне Кортес, да го приветствува с добре дошъл и да го поздрави за победата му над Нарваес. Но Кортес с надменността на победител грубо го отблъсна и Моктесума се прибра в своите покои смутен и огорчен“.

Бернал вече бил забелязал колко се е възгордял Кортес след победата над Нарваес и как започнал да се държи като важен и всемогъщ господар. Тук той ни показва, че самомнението на генерал-капитана е взело неприятни и опасни размери. А Кортес се бил вмъкнал в капан. Само пет дни по-късно човекът, комуто дължал досегашната си безопасност, щял да умре, а седмица след това две трети от войниците му щели да загинат в боя или пък да бъдат заклани на жертвените камъни и после изядени.

СМЪРТТА НА МОКТЕСУМА

Веднага щом настанил войниците си, Кортес започнал да разпитва Алварадо за избиването на танцьорите. Капитанът се оправдал с някакъв си слух, който гласял, че се готви нападение срещу испанците в края на празненството. Сметнал бил за благоразумно пръв да нанесе удар. „Сторил си голяма беля и голяма грешка“, ядосано отвърнал Кортес, защото не вярвал, че е било замислено нападение. Поставил се и въпросът, дали Моктесума е замесен в тази история. Войниците от гарнизона, които присъствували на разпита, отвърнали натъртено: „Ако Моктесума имаше пръст в тази работа, всички да сме мъртви досега. Напротив — той успокои хората си и те ни оставиха на мира.“

От разследването станало ясно, че Алварадо, вместо да предотврати едно въображаемо нападение, е ускорил назряващия конфликт. Трудно било да се определи какви са размерите на нанесеното от него зло. Доколкото Кортес успял да разбере, мексиканците, участвували в битката, не се числели към групата на жреците, които били съобцили за заплахата на боговете, но вероятно били свързани с тази група. Ала които и да били те, очевидно силата им не била чак толкова голяма, щото да си позволят да не послушат Моктесума. По всичко изглеждало, че все още го смятали за пълноправния монарх на страната; и въпреки това, макар и да спасил гарнизона, той вече ясно бил дал на испанците да разберат, че трябва да си отидат веднага, щом си осигурят кораби; сега те имали кораби и нищо чудно, ако мексиканците ги подканели да напуснат час по-скоро страната.

Такива били общите заключения, до които стигнал Кортес след разпита на 24 юни. Но той не знаел нищичко за онова, което ставало зад кулисите. Опозицията срещу Моктесума в действителност била назряла дотам, че вече била в състояние да се опълчи срещу него. Кортес се върнал в Мексико точно когато негодуващите били готови да ударят. Преди малко споменах, че той се вмъкнал в клопка. Пуснали го

да влезе в града, защото щяло да им е по-лесно да пленят испанците вътре. Но шестмесечната неприкосновеност и новата армия приспали бдителността на Кортес и той без страх пристъпил в отворения капан.

Бернал ни дава някои подробности за поведението на Кортес в следобедна и вечерта на неговото завръщане. Макар че забелязал признаци на неспокойствие, не се разтревожил. Смятал се достатъчно силен, да може да противостои на поканата да си върви, ако Моктесума реши да я повтори. Щом малкият му гарнизон от осемдесет души успял да отбие нападенията (е, наистина, с помощта на Моктесума), войската му от хиляда души щяла да се справи с всичко. Победата над Нарваес била разрешила и последния му проблем. Бил в състояние да остане, все едно дали Моктесума ще му помага, или не, защото сега имал зад гърба си свои собствени войници. Тази самонадеяност се отразила и в отношението му към Моктесума. Видяхме колко груб бе към него при пристигането си. През следобедна той отново го нагрубил. Моктесума изпратил вест по своите придворни, че иска да поговори с него. Кортес бил в лошо настроение. Завръщането му не се превърнало в победоносния марш, който бил обещал на новите си капитани — не го посрещнали почетни делегации, не получил подаръци от злато и наметки както първия път. Дори обедът бил оскъден. Те му се присмели за това, а той почувствувал, че се е изложил. И сега, за да покаже на капитаните, че Моктесума е играчка в ръцете му, грубо креснал на пратениците: „Защо ми е куче, което позволява да затворят пазаря и не може да ни нахрани както трябва?!“. Бернал, който, както знаем, обичал и се възхищавал от Моктесума, сметнал това за позорно, така си помислили още Де Леон и някои от капитаните, останали в Мексико. Те казали: „Господине, моля, не забравяйте, че ако Моктесума не беше тъй добър към нас, досега всички да сме мъртви и изядени от тях“. Това вбесило Кортес. Бернал обяснява: „Той беше вече толкова самонадеян с голямата си испанска войска, че нищо не можеше да го стресне, и с обиден тон заяви на пратениците да кажат на Моктесума веднага да нареди да се отвори пазарът, иначе зло ще го сполети“.

Както изглежда, представял си е, че влиянието на Моктесума над поданиците му е същото, както в началото. Ала с надигащата се мощ на опозицията силата на Моктесума намалявала. Сега опозицията контролирала пазарите и нарочно затруднявала снабдяването.

Войниците се принуждавали да купуват храна от отделни селяни, които искали скъпо и нямали достатъчно продукти. Този въпрос сигурно е бил зачекнат в разговора, състоял се между Кортес и Моктесума през същия следобед, защото въпреки грубия отговор, двамата все пак се срещнали. По време на разговора Моктесума вероятно е подметнал, че затрудненията със снабдяването ще се оправят най-добре, ако неговият брат Ситлауак, управителят на Истапалапа (който заедно с Господаря Царевичен кочан и другите управители на езерните градове бил вързан за веригата) бъде освободен и изпратен да уреди въпроса. Кортес се съгласил. Освободили Ситлауак и той напуснал двореца. Но бунтовникът отишъл направо при водачите на опозицията. Начело на тях, както се разбрало, стоял един много влиятелен мъж, наречен Куаутемокцин (Господаря Стрелкащ се орел), пръв братовчед на Моктесума и син на неговия предшественик Господаря Воден опосум. Той изпълнявал длъжността управител на Тлателолко, северната част на града, където се намирал големият пазар. И той, и неговите съмишленици много се зарадвали на Ситлауак, който по ранг бил първият благородник след Моктесума. Свикан бил държавен съвет и се решило да го провъзгласят за действащ монарх, който да проведе решението на опозицията, а именно — унищожението на испанците. И така от този миг нататък Моктесума, лишен от своите законни права и от магическия авторитет, тясно свързан с тях, преставал да има каквото и да е влияние. Теологическото тълкувание, което той направил на испанското нашествие и което направлявало всяко негово действие, не обвързвало новото правителство.

Някои читатели вероятно ще поискат от мен да изясня това малко по-подробно. Трябва ли да се разбира, че държавният съвет, който до неотдавна бил единодушен с Моктесума по космическото тълкувание за личността на Кортес-Кецалкоатъл, както и по всички подробности на магическите изводи от горното, и поради всичко това бил дал съгласието си за извънредните мерки, които монархът бил принуден да предприеме, включително и за предаването на властта в ръцете на Кортес, сега, по някакви други съображения, изведнъж е решил да обяви изчисленията му за неверни? Споменах, че предвид на огромната сложност на мексиканските науки, предвид на вещината, необходима за извеждането на подобно важно заключение и предвид

продължителното и основно обмисляне на проблема, не е вероятно уравнението, ако можем тъй да го наречем, да се е оказало основно погрешно. Кортес си оставал божественото превъплъщение, предречено от предсказанието. Опозицията противоречала на Моктесума само по въпроса за мерките, които трябвало да се предприемат. Кецалкоатъл трябвало да си отиде, защото тъй заповядвали другите божества. Ако бил готов сам да напусне страната, както се бе надявал Моктесума, опозиционната партия не би стигнала до крайности. Ала понеже не искал да се оттегли, а боговете отново нареждали да бъде изпъден, повторно щял да бъде изгонен от страната и дори убит, все едно какви са небесните заплахи. Смятам следователно, че по-правилно би било да разглеждаме опозицията не като тяло, отхвърлящо тълкуванието на Моктесума, а като група, готова да рискува приложението на едно по-различно решение. Освен това тяхното тълкувание не се различавало в основите си от неговото. Целта на Моктесума от рамото начало била да склони Кортес да си отиде; неотдавна той пак му бил казал, че вече трябва да си тръгва, тъй като мексиканците по повеля на небето изисквали това от него и притежавали сили, с които да го принудят да се подчини. Разликата лежи само във факта, че според магическите изчисления на Моктесума въоръженият сблъсък щял да доведе до разруха, докато опозицията била убедена, че ще доведе до спасение. Както ще видим, Моктесума се оказал прав. Въоръжената съпротива срещу Кортес довела до разруха. Но междувременно Кортес щял да понесе голямо поражение.

Веднага след избирането на Ситлауак, което трябва да е станало същата нощ, на 24 юни, се взело решение да нападнат на другия ден. Оръжия, хора, планове — всичко било готово. Да се отлага, означавало да се изгуби предимството на изненадата, тъй като Кортес все още бил в неведение. За да разберем истинската същност на бунта, ние трябва да се пазим, както вече споменах, да не мислим за него като за национално въстание, а като за една разновидност в схващането на астрوماгическия конфликт, започнал още с появата на Кортес в страната.

Рано на другата сутрин, 25 юни, един испански войник бил изпратен по насипния път в Такуба да доведе някои жени от домакинството на Кортес, сред тях и една от дъщерите на Моктесума, която той по-преди бил дал на Кортес за съпруга. През време на

отсъствието му жените останали при управителя на Такуба. Като се връщал с тях, войникът видял, че пътят е препречен от мексикански войници. Те взели жените, а него ранили. Той успял да се измъкне и побягнал към двореца на испанците. Разтреперан, войникът извикал: „Ако не бях пуснал жените, щяха да ме пленят, да ме хвърлят в някое кану и да ме принесат в жертва.“ И разправил, че едни от мостовете по насипния път бил вдигнат. Всички насипни пътища се пресичали от мостове; вдигането на моста по пътя за Такуба означавало, че отстъплението нататък е невъзможно, а това било застрашителен знак. Кортес веднага наредил на един старши капитан, Де Ордас, да вземе голяма група войници (400 души, и то предимно мускетари и стрелци с арбалети) и да отиде да разузнае пътя. Едва стигнали до главната улица и изведнъж „тълпи от мексикански войници се нахвърлили върху него и още при първата схватка убиха осем войници и раниха останалите“. Де Ордас, ранен на три места, едва успял да се оттегли. Докато това ставало отпред, мексиканската армия с напор се опитала да превземе двореца от другите му страни с помощта на копия, камъни, мятани с прашки, и стрели. Испанците след големи загуби съумели някак си да отблъснат нападението с топове и мускети, макар че мексиканците направили пробив на няколко места и там се завързали тежки ръкопашни боеве. Битката продължила през целия ден и — съвсем неочаквано — не престанала и през нощта.

На следната сутрин Кортес се опитал да направи пробив. „Не знам как да опиша мексиканската твърдост — казва Бернал. — Ни топове, ни арбалетите, нито мускетите успяха да ги стреснат, нито пък ръкопашният бой, а още по-малко това, че при всеки наш напор падаха по тридесет-четиридесет от техните хора. Защото те продължаваха да се бият в сплотени редици още по-енергично, отколкото в началото... През този ден те убиха още десетина-дванадесет от нашите, а всички ние се прибрахме тежко ранени.“

През нощта започнали да строят дървени кули, за да ги изтеглят на улицата и с тяхна помощ да се справят с мексиканците, обстрелващи ги с камъни от плоските покриви. На четвъртия ден потеглили с кулите. Но теренът бил много неравен. Градът бил прорязан от многобройни канали, които испанците не могли да прекосят, защото мостовете били вдигнати. И освен това нямали определени прицелни точки. Единствената надежда на Кортес била да

успее да пречупи бойния дух на мексиканците. Но в това той изцяло се провалил. „Те бяха много по-жизнени и хвърлиха много повече войска, отколкото в предишните дни“, оплаква се Бернал. Испанците извършили набег върху божествата, чиито светилища били на площадката на големия пирамидален храм, но макар че достигнали до върха и подпалили светилищата (изображението на Светата дева било изчезнало), отблъснали ги надолу и след като дали шестнадесет убити, едва успели да се скрият зад стените на своя дворец. Всички дървени кули били разрушени.

На петото утро, когато мексиканците подновили атаките с предишната ярост, Кортес разбрал, че още няколко дни, прекарани в такива усиленни боеве, ще изморят войниците му и редиците им тъй ще оредеят, че мексиканците наистина ще ги пленят. Войниците от армията на Нарваес вече били паднали духом. Решил да предложи примирие и ако приемат, да обещае да напусне веднага града. Защото дори и да успеели да отблъснат нападенията, не можели да издържат на обсада, тъй като нямали храна.

Вместо да поиска среща със Ситлауак, Кортес решил да накара Моктесума да преговаря от негово име. Понеже приемал най-важното — да си отиде, вярвал, че ще се съгласят на примирие. Наистина на няколко пъти все обещава да си тръгне и не сдържал обещанието си. Но въпреки това смятал, че Моктесума ще успее да оправи нещата. Както изглежда, още не бил научил за избирането на Ситлауак. Ала Моктесума знаел, че са го сменили само защото не е съумял да изпъди испанците от страната. Той съдбоносно се бил изложил пред своите със завръщането на Кортес и с очевидното му намерение да не отплува с корабите, пленени от Нарваес. И за пръв път Моктесума се отчаял дълбоко.

Бернал, който има инстинктивно чувство към съществените подробности, макар да не му стигат сили да намери най-точните думи, за да опише подробно страхотната вътрешна драма, разиграла се пред очите му, е записал отговора, даден от Моктесума на молбата на Кортес. Той казва: „Когато предали съобщението на Кортес на Великия Моктесума, той казал с дълбока скръб: «Какво още желае от мен Малинцин? Аз вече нито искам да живея, нито да слушам думите му, такава участ ми отсъди съдбата заради него.» Отказал да отиде, а

казват дори, че не искал нито да го чуе, нито да го види, нито да слуша повече лъжливите му думи, обещания и лъжи.“

Тогава Кортес пратил падре Де ла Мерсед, лукавия свещеник, който бе успял да подхлъзне Нарваес. Той успял да склони Моктесума да поговори на обсаждащите ги войски, които с викове се нахвърляли върху оградата на двореца и чиито стрели и копия валели в двора. Ала макар и да се съгласил да говори, Моктесума заявил, че това ще бъде безполезно. Казал: „Не съм в състояние да им попреча да ви нападат, защото те са си избрали друг крал и са решени да не ви пуснат живи от града.“

Съществува предание, че Моктесума, преди да излезе да произнесе пред народа си речта, която било съдено да бъде последна, облякъл най-тържествените си одежди. Ако действително е сторил това, тези му дрехи се състояли от пищен набедреник с дълги краища, бродирана мантия, поръбена с ресни, сандали със златни подметки, диадема с голямо перо, гривни от злато, пера и нефрит, златна огърлица, тюркоазни обеци, нефритено украшение, мушнато през двете ноздри, и кристална тръбичка — с перо от синьо рибарче в нея, — която пробождала долната му устна и стърчала над брадата му. Лицето му също било боядисано. Едно тъй шарено тържествено облекло на нас би ни се сторило чудновато, но всъщност то сигурно е било безкрайно красиво, защото всяка негова съставна част е била истинско произведение на изкуството, цветовете са били чисти и съчетани до съвършенство. Испанците много се възхищавали на подобни облекла.

И тъй, ако не в същите, то в подобни одежди Моктесума напуснал покоите си и се покачил на стената. Камъни, копия и стрели профучавали през въздуха и за да го запазят, испански войници вървели до него и го прикривали със своите щитове. Когато мексиканските главатари разпознали видната личност, която до преди няколко дни не смеели да погледнат в лицето, заповядали на войниците си да прекратят нападението, а те самите пристъпили напред, за да могат да чуват. Моктесума се обърнал към тях с вълнуващи думи, помолил ги да не се бият повече, защото сега вече испанците наистина били готови да напуснат страната. Като го гледали пред себе си тъй сериозен, тъй достоен в старостта си и толкова тъжен, мексиканците започнали да плачат и през сълзи казали: „Велики господарю наш,

дълбоко ти съчувствуваме в твоето голямо нещастие. Но длъжни бяхме да си изберем друг за наш господар. Прости ни. Всеки ден се молим за тебе. Когато всичко свърши и вече ще сме унищожили ония, които боговете ни повеляват да унищожим, ще се прекланяме пред тебе по дълбоко и от преди.“

Бернал разказва, че по време на този разговор от стената, войниците около Моктесума свалили щитовете си, защото си мислели, че вече няма опасност. Внезапно порой от камъни полетял към него. Кой са били нападателите, дали са се целили в него, или не, дали са действували по заповед, или сами, не се знае, макар предположенията да са най-различни. Три камъка засегнали Моктесума, един го ударил в главата. Отнесли го в покоите му. В началото не разбрали, че раната е смъртоносна. Но той бил разсипан; не само от физическия удар, а от психическия удар на собственото си нещастие. Бернал описва как отблъсквал всякаква храна и не позволил да превържат раните му. На следващия ден проличало, че започва да гасне. Падре Де ла Мерсед положил големи усилия да го покръсти в Христовата вяра, усилия, които испанците следели със затаен дъх, защото го обичали и искали да го спасят от вечните мъки на ада. Но напразно. Бяхме споменали, че той си е представял християнството като нещо свързано с онова, което Кецалкоатъл е проповядвал по време на предишното си посещение на земята. Ала, изричайки това предположение, ние напълно съзнаваме колко оскъдни са нашите знания. Нужно ни е много по-голямо прозрение в мислите на Моктесума, за да кажем какво точно го е възпирало да приеме религията, донесена от съществото, което според науката и астрологията, гадателството и магията било равноправен член на мексиканския пантеон. Твърде възможно е и той самият да не е могъл да си обясни.

Кортес посетил Моктесума в предсмъртния му час и обещал да се грижи за трите му законни дъщери, обещание, което спазил, защото след време наистина ги омъжил, и то с богати зестри, за испански благородници. Смъртта настъпила на петия ден от обсадата, 29 юни. „Когато най-малко очаквахме, дойдоха да ни съобщят, че е починал — пише Бернал. — Кортес плака за него, плакахме и всички ние — капитани и войници. Всеки от нас, който го познаваше отблизо, го оплакваше, сякаш му е бил баща. И това не е чудно, като знаем колко беше добър.“ Такъв е простичкият епитаф на Бернал.

Съзнаваме, че не сме успели да разрешим напълно загадката около живота и смъртта на Моктесума, но все пак съумяхме да си го представим поне като човек „учен, астролог и астроном“, описание, вече цитирано от Codex Mendoza, като човек, който, сблъскал се със събития, водещи, според предсказанията на науките му, неизбежно до разрухата на цялото му племе, не губи надежда и въпреки униженията и обхваналото го отчаяние, се мъчи да намери изход.

Погрешно е да го мислим за побъркан само защото с помощта на думи и понятия, продиктувани от магическите книги и митологията, си е съставил невярна представа за появата на Кортес. Ако бе погледнал на съдбоносното акостиране като на нашествие в обикновения смисъл на думата и ако бе взел обикновените мерки, за да го отблъсне, за известно време щеше да отложи събитията. Ала идването на Кортес е било нещо повече от обикновено нашествие. То е било световно събитие, което щяло да се окаже неизбежно в историческия развой на нещата. Моктесума не би съумял да предотврати нахлуването на Европа, както не би могъл да попречи на хода на времето. Това, че неговите божества и независимостта на неговата родина са били осъдени да загинат, е неделима част от едно световно събитие — европейското надмощие над света, започнало с откритията на Христофор Колумб и Васко да Гама и продължило цели четири века. Нищо чудно подобно събитие да е било почувствувано от мистичния ум на мексиканците и да е приело формата на свръхестествен катаклизъм.

Ако Моктесума бе възприел появянето на Кортес като едно най-обикновено нашествие, тогава щяхме с основание да наречем окултните му занимания заблуда и суеверие; ала тъй като те правилно определят естеството на нашествието, а това е далеч повече, отколкото би могло да се очаква от каквато и да е идеология, популярна в Европа по онова време, не бива да ги отхвърляме като някакви си халюцинации. Погледнато реалистично, Моктесума е имал по-голямо прозрение в естеството на събитията, отколкото Кортес. И това проникновение в същността на онова, което му готви съдбата, го прави главен герой на тази драма. Ала човешките му жертвоприношения тъй ни отвращават, че ни е трудно да признаем неговото величие. Тъй дълбоко лишен е бил той от милосърдие, когато умилостивявал и подхранвал боговете си, че не успяхме да сдържим възклицанието

„чудовище“. И все пак колко незадоволително го характеризира това прозвище! Ритуалните жестокости са били всъщност религиозни тайнства. Моктесума сякаш се откъсва от човешкото и пристъпва в митологията. Извисява се в свръхреалното като символ на безжалостната вселена. Погледнат от тази страна, той напомня шедьоврите на мексиканското изкуство.

„Великият Моктесума“, зове го непрекъснато Бернал. А той го е срещал всеки ден в продължение на шест месеца, виждал го е как постепенно изпада в дълбоко отчаяние, видял го е, като умира. Сред мнозинството от образи в книгата на стария испанец никой друг не е наречен „велик“, никой друг не е оставил подобно впечатление. И защото ние никога не бихме могли да го опознаем тъй отблизо, както Бернал, най-добре ще бъде да му повярваме, че Моктесума наистина е бил велик човек. Сега, след неговата смърт, разказът загубва своята красота. Това не значи, че му липсват драматични събития. Тепърва следват най-вълнуващите приключения. Ала мексиканските главатарии се струват като наперени хлапета след този странен крал, който тъй целенасочено и търпеливо се бе опитвал да намери изход от дилемата, която бе неразрешима.

БЯГСТВОТО НА КОРТЕС ОТ ГРАД МЕКСИКО

Кортес предал тялото на Моктесума на мексиканците да го погребат. „Като го видяха мъртъв, те заплакаха и нададоха скръбни викове“, пише Бернал. Но скоро след това „се нахвърлиха върху нас с още по-голяма сила и гняв, с гръмки викове, освирквания и водопад от стрели, като крещяха: «Сега вече ще си платите за неговата смърт. До два дни ни един от вас не ще оцелее».“

След като не успял да постигне примирие, Кортес решил да опита да си пробие път навън от града. „Броят на войниците ни се стопяваше — жали Бернал, — а мексиканците ставаха все многобройни. Мнозина от нашите измряха, останалите до един бяхме ранени. Барутът се свършваше, свършваха се и водата, и храната. А великият Моктесума беше мъртъв. Всъщност гледахме в очите на смъртта.“

Някой си Ботельо обаче ги обнадеждавал. Той бил, казва Бернал, „много почтен човек, който знаеше латински и беше ходил в Рим. Някои разправяха, че бил магьосник, други, че бил обладан от зли духове, трети го наричаха астролог“. Кортес го накарал да му направи хороскоп и Ботельо му казал, че му предстоят сериозни преめждия в скоро време, обаче по-късно щял да стане „велик и славен господар“. Ботельо посъветвал испанците да тръгнат през нощта на 30 юни, уверявайки ги, че ако сторят това, щели, според изчисленията, да имат щастие. Ако се забавели, ни един от тях няма да остане жив. Спрели се на препоръчаната дата, т.е. на следващия ден, за замисленото изтегляне.

Най-подходящият път за излизане от града бил насипният път към Такуба, защото бил най-къс. По протежението му от две мили имало осем моста, всичките разрушени. Но Кортес намерил разрешение, като измислил да направят подвижен мост. Щели да го носят със себе си по време на бягството към сушата и последователно да го прехвърлят над каналите. Щелия 29 юни, деня, в който починал

Моктесума, и през цялата следваща сутрин работили над преносимия мост; освен това правели набези, с цел да си осигурят излаза към насипния път и да запълнят някои от каналите с чакъл. Не бива да забравяме, че освен войниците тласкали, испанците разполагали с многобройни слуги, носачи и работници, които сега се оказали извънредно полезни. Като спомагателни войници им помагали тласкали, но не били достатъчно обучени, за да ги включат в испанските формации, които, макар и малки, действували съгласувано и това увеличавало силата им. Тази съгласуваност се дължала на дисциплината и продължителната опитност в боя. По онова време испанците се намирили на върха на военната си слава. Една тяхна военна формация действувала тъй подвижно и съгласувано, както римските легиони или фаланги по време на техния разцвет. Ала и фалангата, и легионът имали предели на съпротивителните си сили, а силата на сегашния неприятел била прекалено голяма за испанците. Освен това само войниците на Кортес били напълно обучени и първокласни; на новите липсвали смелост и увереност.

Преди да тръгнат, трябвало да разделят съкровището. Макар че всеки си бил получил своето, голямата част все още била непокътната. Пазели я в заключена стая. Сега съкровището се състояло предимно от златни кюлчета, но имало и някои златни украшения, които все още не били претопени, както и скъпоценни камъни като нефрит. Дори и след огромните суми, пръснати за подкупване на офицерите и войниците на Нарваес, остатъкът се оценява на 700 000 златни монети. В късния следобед на 30 юни, няколко часа преди времето, определено за битката, всичко било скупчено на пода в голямата зала. Кортес заделил кралската петина в златни кюлчета и я поверил на двама капитани, на които дал осем ранени коня и осемдесет тласкали за носачи. След това казал на войниците: „Не знам какво да правя с останалото. Давам го на вас. Вземете, колкото можете да носите.“

Смъртта дебнела зад най-близкия ъгъл, но съкровището, разпръснато по пода, накарало тези мъже, дошли в Мексико да забогатеят, да забравят за нея. Без да помислят, че тежкия товар на златото ще им попречи да се измъкнат живи от предстоящата съдбоносна битка, мнозина и най-вече хората на Нарваес, които за пръв път виждали такова богатство, натъпкали джобовете си, напълнили дори и шлемовете си. Бернал бил по-предпазлив: „Аз

трябва да призная, че единственото ми желание беше да оцелея“ — обяснява той и съобщава, че избрал само няколко късчета нефрит и ги скътал между ризата и ризницата. „По-късно сумите, за които ги продадох, ми помогнаха да излекувам раните си и да си купя храна.“ Какво е отделил за себе си Кортес, не е известно. Не ще и съмнение, че преди съкровището да бъде изнесено в залата, той си е взел толкова, колкото са могли да вдигнат неговите слуги и носачи.

Щом паднала нощта, се приготвили да тръгнат. Редът бил следният: Сандовал и Ордас предвождали авангарда с взвод от копиеносци. Кортес командувал центъра и оказвал помощ там, където била нужна. Алварадо взел най-опасното място — тила. Топовете, които трябвало да бъдат пренасяни, сложили в центъра заедно с императорската петина и пленените благородници, включително и Господаря Царевичен кочан. Взели и няколко жени, сред които най-изтъкнатите били доня Марина, доня Луиса — дъщеря на първия благородник на Тласкала и съпруга на Алварадо, и две от дъщерите на Моктесума, но не същите, споменати на смъртния му одър. Един от синовете му също бил с испанците.

Евакуацията започнала малко преди полунощ. Имало луна, ала превалявало, та все пак било тъмно. Известно време, изглежда, не ги усетили, но когато авангардът стигнал до началото на насипа и поставили преносимия мост над първия канал, „заечаха мексикански тръби и свирки“ и скоро след тях се впуснала многобройна войска. В езерото излезли канута с въоръжени войници и застанали надолу по издигнатия път, за да ги откъснат от сушата.

Макар да били в много неизгодно положение — обградени от всички страни, без да могат да използват топовете, защото ги носели, предимството им се състояло в това, че мексиканците, поради теснотата на пътя, не съумявали да хвърлят в боя многочислените си сили. Опитали с нападения от канутата, наредени край двете страни на насипа, но и там мястото било ограничено. И въпреки това само огромното самообладание и дисциплина били в състояние да спасят малката испанска дружина от нападенията на неуморните мексикански бойци, въоръжени с метателни оръжия.

Случилото се е описано подробно от Бернал и по-накъсо от Кортес в писмото му до императора. Едва авангардът и част от центъра, заедно с Кортес, прекосили подвижния мост, и мексиканците

го разрушили. Този удар разкъсал испанската армия на две. Втората половина, заедно с по-голямата част от товара на кралската петина, пленените благородници, всички топове и някои от жените останали на мексиканската част на канала. Кортес трябвало да реши незабавно — да остане и да се опита да измъкне откъснатите или да преведе хората по насипа, преди да е станало твърде късно. Няма съмнение, струва ми се, че ако бе останал, и той, и цялата армия щеше да загине. Вместо това, начело с бронираната кавалерия — като същинска стенобойна машина — си пробил изход, принуждавайки хората и конете да преплуват седемте останали канала, а там, където водата била по-плитка или каналите по-тесни — да скачат и да газят, Бернал, който бил с него, е много категоричен: „Сигурен съм, че ако бяхме почакали, ни един от нас нямаше да остане жив.“ След като превел около петстотин от хората си до Такуба, Кортес се върнал с неколцина кавалеристи и пехотинци да се опита да спаси онези, които останали от другата страна при първия мост. Скоро обаче срещнал Алварадо. Той бил тежко ранен, придружавали го само неколцина войници. Алварадо разказал на Кортес, че всички останали са или убити, или пленени. Топовете до един паднали в ръцете на врага, а също и по-голямата част от съкровището. Пленените благородници загинали в сражението, включително и Господаря Царевичен кочан. Де Леон и много други испански благородници също били убити. Той самият преминал през съдбоносния канал, като се покатерил по труповете, конете и сандъците, които го задръствали. Когато чул ужасяващите новини, Кортес разбрал, че е безсмислено да продължава, върнал се с Алварадо и придружителите му в Такуба. Бернал допълва някои подробности. За Ботельо казва: „Астрологията му не помогна с нищо, защото и той загина там заедно с коня си.“ От осемдесетте коня оцелели само двадесет и три. Подкреплението от тласкали намаляло съвсем; синът и двете дъщери на Моктесума били убити. И Бернал додава: „От хората на Нарваес повечето останаха край моста, смазани под тежестта на златото.“ Имало само едно радостно събитие: „Колко щастливи бяхме да видим, че доня Марина все още е жива, както и доня Луиса, чието спасение се дължеше на неколцина тласкали, а също и друга една жена, наречена Мария де Естрада, единствената испанка в Мексико.“ За тази храбра жена не се знае нищо друго.

Дотук бягството струвало на Кортес половината от неговата армия. „Същинско чудо е, че изобщо някои от нас се спасиха“ — пише той. А били едва в Такуба, град Мексико все още се виждал. Повечето били ранени. Мексиканската армия си оставала непокътната. Преследването било непредотвратимо. Накъде да тръгнат? Цялата страна се вдигнала срещу тях. Струвало им се невъзможно да стигнат до крайбрежието. По всичко личало, че за да успеят поне някои от тях да се спасят, трябва да стане второ чудо. Под чудо Кортес разбирал истинско чудо — личната намеса на господата бога и неговите светци.

ЧУДОТВОРНАТА БИТКА ПРИ ОТУМБА

Когато Кортес се върнал в Такуба заедно с Алварадо, сварил хората си обзети от паника, както сам пише. Настигнали ги мексикански войски и започнали да ги нападат, нападали ги и войниците от гарнизона на града. Някакъв тласкалтек, изглежда, казал на Кортес, че на около четири мили в планинския градец Тотолтепек (Хълма на пуйката) има голям пирамидален храм. Вече знаем, че от тези пирамидални храмове ставали добри укрепления. Кортес решил да тръгне нататък веднага. И хората, и конете били много изтощени, но той се изтеглил толкова умело, че въпреки мъчителното преследване не дали ни една жертва. На разсъмване се появили мексикански войски, които се опитали да влязат в храмовия двор. Продължили да ги нападат през целия ден. Испанците, ранени и гладни, били в окаяно положение и все пак успели да ги отблъснат. Но по всичко изглеждало, че положението ще се влоши. Главните сили на мексиканците досега не се били появили, а когато дойдели, щял да дойде и краят.

Кортес обаче си имал план. До този миг тласкалите им били верни съюзници. Ако испанците смогнели да се доберат до Тласкала, там сигурно щели да намерят подслон. Но Тласкала била на сто мили. Ще издържат ли едно толкова дълго отбранително отстъпление? Нещо повече — не бил сигурен как ще го посрещнат. Той пише: „Не бяхме уверени, че тласкалите ще ни посрещнат дружелюбно. Като ни видеха толкова оредели, можеха да решат да ни убият, за да възвърнат някогашната си независимост.“ Труден въпрос наистина. Тласкалите все още помагали на испанците срещу мексиканците, макар една испанска победа до означавала, че Испания ще завладее цялата страна. Дали сега не са се отказали от този съюз? И все пак Кортес решил, че няма да го изоставят, защото омразата им срещу мексиканците била неукротима. Трябвало само да измисли как да стигнат до тях. Решил да тръгнат още същата нощ.

Оставяйки запалени огньовете, за да измамат враговете, испанците напуснали Хълма на пуйката в полунощ. Скоро след зазоряване

преследвачите им ги настигнали. Но това не били главните сили. По някаква причина мексиканците не се опитвали да доведат докрай победата на насипния път с помощта на всичките си войски. Какво би могло да означава това?

Най-вероятното обяснение е, че са били заети да принасят пред олтара на Колибрито испанците, заловени в боя. Броят на пленените е неизвестен. Бернал изчислява загубите на шосето и по време на похода към Тласкала на повече от осемстотин души. А тъй като мексиканската тактика била да пленяват вместо да убиват, сигурно неколкостотин души са били отделени за жертвоприношение. Ритуалът на едно подобно голямо жертвоприношение сигурно е изисквал временно прекратяване на сраженията. Трябвало е да присъствуват войниците, отличили се със залавянето на най-много пленници, имало е танци и гощавки с труповете и естествено за това са били нужни поне няколко дни. Бернал е записал заканите, с които ги обсипвали мексиканците ден-два преди битката: „Ще принесем сърцата и кръвта ви на боговете, а пленниците ни ще бъдат толкова много, че те ще се преситят. Ще пируваме с вашите крака и ръце, ще хвърлим труповете ви на змиите и лешоядите, а те са много гладни, защото от два дни нарочно не ги храним.“ Войната в Мексико, както вече обяснихме, била тясно свързана с религията. И ако в случай като този жертвеният ритуал изисквал прекратяване на боя, преследването трябвало да се отложи. На войниците и през ум не им минавало, че религията пречи на стратегията; религиозната причина за отлагането на преследването приемали и за военна. Ако магическото свещенослужение се извършело както му е редът, Колибрито, освежен и задоволен, щял да ги дари с победа. Но пренебрегнал ли се ритуалът, и най-големите военни хитрости, и най-голямата смелост в боя щели да бъдат безполезни.

Ала ако само по тази причина главнокомандуваният (чието име, знаем, било Жената-змия) не е заповядал незабавно преследване с всичките си войски, а е наредил само местните войници да гонят испанците, той се е заблуждавал, че правилно е разтълкувал магическите текстове, защото тъкмо неправилното им разчитане се оказало съдбоносно за него и както ще видим след малко, сам си бил вече подписал смъртната присъда. Единствено Моктесума дал правилното тълкуване: всяко нападение срещу Кортес-Кецалкоатъл ще

доведе до унищожаването на страната. Главнокомандуваният като член на съвета, който избрал Ситлауак, бил отчасти виновен за поправките, нанесени в тълкуванието на Моктесума. Оттам и всички непоправими последици. Нито многобройните пленници, нито изрядните жертвоприношения били в състояние да отменят съдбоносните резултати от подобна съществена грешка.

Пътят, по който бягали испанците, минавал по северния бряг на езерото — същият път, изминат от тях неотдавна, когато идвали от Тескоко. На четиринадесет мили от този град обаче те се отклонили и поели направо към Тласкала, през Отумба. Колкото и да били съсипани и изгладнели, смелостта не ги напущала, Бернал ни ги е описал по много вълнуващ начин: „Тласкалите внимателно пристъпваха пред нас като водачи. Вървахме: ранените в средата, окуцелите се подпираха на тояги, а тежко ранените бяхме натоварили върху ония коне, които куцаха и не бяха годни за сражение. Здравите ездачи пазеха фланговете. По-леко ранените от нас се мъчеха с бодрия си вид да залъгват врага, който постоянно ни задяваше с крясъци и свирки.“ И така, отбранявайки се от камъните, стрелите и копията със своите щитовете, отблъсквайки често набезите на мексиканците, те марширували цели шест дни и на 7 юли достигнали равнината пред Отумба, на четиридесет мили от Тласкала.

Главнокомандуваният бил прехвърлил армията си през езерото в Тескоко, а после изминал с нея петнадесетте мили до Отумба. Там останал да чака пристигането на испанците „с най-отбраните войници на Мексико и Тескоко, и на другите крайезерни градове и всички те бяха уверени, че и следа от нас няма да остане. Никога в цяла Западна Индия не са се събирали толкова войници в битка“, обяснява Бернал.

Испанците изведнъж се озовали пред това множество. Когато кривнали зад извивката на един хълм, разузнавачите им ги видели — покривали цялата равнина само на няколко мили пред тях. Кортес, който бил ранен в главата и в лявата ръка, но не се поддавал на болките и умората, спрял хората, куцукащи след него, и им съобщил лошата вест. „Когато чухме това, наистина се уплашихме, но не загубихме самообладание. Готови бяхме да влезем в сражение и да се бием на живот и смърт“ — пише Бернал. Кортес ги строил в бойна формация и им припомнил тактиката, използвана в ония битки, когато почти в същата численост успешно отблъснали армията на тласкалите. Казал

им, че кавалеристите трябва да нападат в групи по петима, да се целят в лицето и да се връщат веднага; след тях войниците да се нахвърлят върху неприятеля, смутен вече от кавалеристите, и да мушкат, а не да секат. Основната им задача била да издирват и да убиват командирите, отличаващи се с разкошните си облекла, пера, знамена, прикрепени към гърба мантии с емблеми по тях, лицеви украшения и прически във форми на змии и оцелоти. Призовал войниците си към върховно напрежение на силите, макар че, както по-късно съобщава на Карл, „вече бяхме напълно изтощени и повечето от нас бяха ранени и припадащи от глад“.

И тъй, обхванати от смелостта на отчаянието, те пристъпили към равнината. В Codex Mendoza, един от малкото мексикански ръкописи, достигнал до нас, има рисунки на различните униформи, употребявани по онова време. Представяме си колко красиво е било това струпване на цветове и разкош. Но в онова, което последвало, нямало и следа от този театрален блясък. „Нападаха ни от всички страни тъй свирепо — пише Кортес, — че един друг не можехме да се познаем, така се бяхме счепкали и смесили с тях. Голяма част от деня премина в битка, докато, по волята божия, един от техните, който сигурно е бил голям началник, падна и с неговата смърт битката се прекрати.“ А този началник бил не друг, а Жената-змия. Разказът на Бернал е много по-подробен. След като пише: „О, каква гледка представляваше тази страховита и унищожителна битка! Движехме се смесени с тях, рамо до рамо. А как ги мушкахме! С каква ярост се биеха тези кучета! Как ни раняваха и избиваха с копията и с двуострите си мечове!“, той продължава по-нататък, за да опише едно нападение, организирано от Кортес. С него, изглежда, са били всичките му капитани, тъй страшни в своите брони, върху бронираните си коне, както е страшен танкът, попаднал сред пехотинци в наши дни, „Стигнаха мястото, където беше мексиканският капитан-генерал, с развято знаме, облечен в богатата си златна ризница, украсен с големи златни и сребърни пера. Кортес закова коня си пред него. Но не той, а Хуан де Саламанка, яхнал красива петниста кобила, заби в него своя лансет и отскубна разкошните му пера. След смъртта на този капитан нападенията им секнаха.“

В древните битки смъртта на водача е била такъв морален удар за войските му, че те се обезсърчавали и прекъсвали боя. В тази битка

смъртта на Жената-змия била далеч повече от морален удар. Тя означавала, че има грешка в магическо-религиозните изчисления, в резултат на които бил подхванат този бой. Мексиканците не знаели къде се крие грешката. Да се намери това, било много по-трудно, отколкото да се намери неточността в цяла страница съвременни математически изчисления, защото при тях съществувал един неизвестен елемент, а именно магическите контрамерки, които по всяка вероятност бил взел Кортес-Кецалкоатъл. Самият Кортес отдава победата си на божията помощ: „Господ-бог благоволи да ни дари с голямата си сила и милост, защото въпреки нашата немощ ние сразихме тяхната горделивост.“ Бернал е също тъй категоричен и многословен: „Бог Исус Христос и света Богородица ни дариха със смелост, а светиите, изглежда, ни помогнаха доста.“ Мексиканците, чиято религиозна система била далеч по-сложна и по-механична, не си помислили, че Кортес е бил спасен с помощта на боговете, а че се е спасил, защото сам той, като божествено превъплъщение, владеел магически тайни, които съумял да приложи в неясното космическо взаимодействие на сили, каквото представлява вселената, и то да ги приложи по такъв начин, че да противодействува на магическите мерки, взети от тях. Ако още е бил жив, Моктесума нямало да се учуди на поражението им. Защото те постъпили противно на убеждението му, че от магическа гледна точка опитът да се надвие Кортес с помощта на силата е погрешен. И понеже разбрали, че са направили грешка по същество, всичките им по-нататъшни изчисления и изводи увисвали във въздуха. Следователно на въпроса, как са успели испанците да победят в Отумба, отговорът е — защото мексиканците предварително са се сметнали за победени.

От Отумба се виждали хълмовете около Тласкала, една наистина приятна гледка. Испанците отново тръгнали на път, като zasiщали глада си ту с царевица, варена или печена, ту с плодове; хапнали и месото на един кон, убит в сражението. Подире им вървяла войската на неприятеля, но не ги нападала. На следващия ден пресекли границата на Тласкала и си починали спокойно. Бернал ни съобщава, че броят им по това време бил: 440 души с 20 коня, 12 арбалета и 7 мускета. Нямали прашинка барут и били покрити с рани. Все още не знаели дали тласкалската федерация ще ги приеме, макар че войниците им храбро ги подпомагали през цялото това време. Федеративната армия,

която, както знаем, била втората по големина в страната след мексиканската, не им се притекла на помощ. Ако от това следвало, че тласкалите не са вече приятелски настроени и смятат да ги нападнат в тяхната безпомощност, вероятността да оцелеят била нищожна. Но на последващия ден, 9 юли, ръководителите на федерацията пристигнали и ги приветствували сърдечно с добре дошли. След като прегърнали Кортес, те се разплакали и казали:

— О, Малинцин, Малинцин! Колко се натъжихме от твоите неволи и от големия брой наши войници, паднали в боя заедно с твоите. Но станалото — станало, сега ще ви нахраним и ще се погрижим за вас. Жилищата ви в Тласкала са готови.

Казали му, че ако преди са се възхищавали от него, сега възторгът им бил още по-голям, защото успял да се измъкне от Мексико, този недостъпен град, и победил при Отумба. А загдето не му се притекли на помощ, нека им прости; нямали време да се мобилизират.

Кортес, който отлично умее да отвърща на подобни любезности, заплакал с тях, отново ги прегърнал и им раздал дреболии от остатъка на съкровището, които бил успял да опази. След един-два дни тръгнали към Тласкала и в този удобен град, където имало всичко освен сол и памук, превързали раните им и ги нахранили обилно.

КОРТЕС ВЪЗСТАНОВЯВА СИЛИТЕ СИ В ТЛАСКАЛА

На пръв поглед изглежда съвсем ясно защо тласкалите са приели с радост завръщането на испанците: те мразели мексиканците, дали били клетва за приятелство на Кортес. Но това значи да опростим нещата до крайност. То предполага, че тласкалите са били толкова недалновидни, щото с готовност се отказвали от своята независимост, за да си отмъстят на мексиканците. Нима е възможно да са били чак дотолкова слабоумни? Да победят един враг, ала да отстъпят на един приятел тъкмо онова, за чието опазване воюват с неприятеля, ще означава, че са били по-глупави, отколкото е възможно.

Вярното обяснение е, че тласкалите още от самото начало имали съвсем основателни причини да се подчинят на испанците. Когато Кортес за пръв път пристигнал при тях от крайбрежието, те го изпитали, за да се уверят дали действително е божеството, за което го мислят, и стигнали до заключението, че наистина е бог. Щом било тъй, предсказанието го посочвало за бъдещия управник на страната. Той щял да я завладее независимо дали ще му помогнат, или не. Приемайки го за съюзник, те не му отстъпвали своята независимост, защото тъй или иначе щели да я загубят, а си осигурявали добро отношение към самите себе си. Те били тъй дълбоко убедени в неговата божественост, че дори когато го видели измъчен и съсипан на границата си, не се разколебали в неговата самоличност. Онова, което постигнал в Мексико — подчиняването на Моктесума, цялото невероятно приключение, всичко това те следили с най-голямо възхищение. Никой не отрекъл, че той е Кецалкоатъл. Сполетелите го беди били нещо съвсем временно. Той щял да продължава все напред и да докаже, че предсказанието е вярно. Чудесно било, гдето се обръщал за помощ към тях. Нахлуването му в Мексико без предложената от тях армия ги разочаровало дълбоко. Сега обаче щял да използва войските им; щели да заслужат благодарността му и — докато другите страдат — те щели да се облагодетелствуват от неговото благоволение.

Тази увереност на тласкалите, че Кортес ще се върне в Мексико начело на тяхната армия, го е накарала без съмнение да реши следващата си стъпка. Когато, сразен, бягал да търси убежище в Тласкала, най-доброто, на което се надявал, било да се добере спокойно до брега. Но сега в Тласкала се намирал в много по-добро положение, отколкото, ако се върнел във Вера Крус. За да го нападнат тук, мексиканците трябвало да нахлуят в една съвсем самостоятелна държава. Щом тласкалите досега успявали да отблъскват нападения от подобен род без чужда подкрепа, с негова помощ това щяло да им бъде още по-лесно. Той бил в отлични отношения с Вера Крус. Можел да получи оттам подкрепления и муниции. Най-слабото му място била загубата на парите. И все пак успял да спаси нещичко от съкровището на Моктесума. Стига да разполага с време, знаел как да възвърне своята мощ. Първоначалното му възражение да не използва армията на тласкалите, вече не съществувало. Отсега нататък нямало да става нужда да се представя за посланик на Карл Пети. На мексиканска територия щял да се завърне вече като истински нашественик. За да завземе столицата с бой, трябвало да води жестока битка, но с помощта на тласкалската армия това било напълно осъществимо. Погледнато реалистично, той съзнавал, че сега положението му е далеч по-сигурно, защото било по-изяснено, отколкото преди, когато — едновременно тъмничар на Моктесума и негов затворник — не знаел какво ще стане на другия ден.

Онова, което се случило между пристигането на испанците в Тласкала на 12 юли 1520 г. и отправянето им към град Мексико на 28 декември — пет месеца и половина по-късно, може да се разкаже накратко. Само след месец, прекаран в Тласкала, повечето от войниците му излекували раните си и Кортес сметнал за необходимо да заздрави връзката си с брега. По пътя през Орисаба, най-къс и най-хубав, имало няколко града с мексикански гарнизони в тях. Испанците, които се осмелявали да минат по този път, били ограбвани и убивани. Кортес решил да завземе градовете. Той потеглил от Тласкала с всичките си войници и с 2000 тласкали, връхлетял неочаквано и ги превзел. За да си осигури пътя за в бъдеще, построил един укрепен пост и го нарекъл Сегура де ла Фронтера. Оттам нападнал някои други мексикански градове, южно от пътя. След като се уверил, че отсега нататък спокойно ще може да получава войскови подкрепления и

муниции от Вера Крус, завърнал се в Тласкала, за да започне приготовления за нападение на долината на Мексико.

През това време станали някои важни събития. Появила се едра шарка, непозната досега в Мексико. Заразата донесъл някакъв негър от армията на Нарваес. Епидемията взела страхотни размери. Измрели хиляди мексиканци включително и приемникът на Моктесума Ситлауак. Безмилостната болест, смъртта на държавния глава и злокобният характер на това бедствие обясняват защо мексиканците не преследвали Кортес така, както би трябвало да се очаква. Ситлауак бил наследен от Куаутемокцин (Стрелкащ се орел). Бернал го описва като „млад мъж, около двадесет и пет годишен, с благородно държане и извънредно смел. Съпруга му беше една от дъщерите на Моктесума, много красива жена“.

Между август и ноември 1520 година няколко кораба пристигнали във Вера Крус, някои от тях изпратени за Нарваес от Веласкес, който още не знаел, че довереникът му е пленник на Кортес. Те носели войници, коне, барут и др. Властите във Вера Крус слагали ръка на всеки от тях и изпращали на Кортес и хората, и всичко полезно, намерено на борда. За щастие на конкистадорите от Испания пристигнал един голям търговски кораб. Той носел много барут, мускети и арбалети. Кортес закупил целия товар. Щастливият случай увеличил армията му на около петстотин души и я снабдил с боеприпаси.

Парите, необходими за тази покупка, както и големите разходи, които правел Кортес, за да изпраща посланици във вицецралския двор в Еспаньола и нови пратеници в испанския двор, предизвикват Бернал да пуца хапливи забележки за начина, по който Кортес набирал парични средства. Той го обвинява, че насилвал своите бедни войници да му връщат златото, което им разрешил да си вземат от купа на съкровището в последните мигове в Мексико. Бернал храни огромно уважение към своя капитан-генерал заради командирските му способности, но го смята за страшно стиснат, когато става въпрос за пари. И все пак Кортес наистина трябвало да намира пари, за да продължи завоеванието. А това, дето е съумявал да ги измъкна от войниците си, говори само, че те все още са вярвали в края на краищата той да им помогне да забогатеят. Когато завоеванието най-сетне свършило, Бернал си останал все тъй беден, но Кортес забогатял

неимоверно много. Вечното оплакване на Бернал е, че ако не била несломимата храброст на простите редници, Кортес нямало да може нищичко да стори. Но да мърморят, е присъщо на старите войници и с това Бернал ни става още по-симпатичен.

В изпълнение на част от плана за похода срещу Мексико Кортес наредил да се отсече дървен материал за постройката на тринадесет едномачтови платноходки. Мексиканците имали хиляди канута. Видяхме как нападаха испанците по насипния път. Служели си с тях и за да снабдяват града, и за да пренасят войски до сушата. Кортес гледал на платноходките като на контрамярка срещу канутата. Имал при себе си един отличен корабостроител. Поискали от Вера Крус пирони и инструменти. Тласкалите дали работна ръка и предложили да пренесат лодките на части до Тескоко, където да ги сглобят и да ги пуснат на вода. По това време един от първите благородници на федерацията умрял от едра шарка. В държавния съвет имало разногласия по въпроса доколко да помогнат на Кортес и този стар благородник на смъртния си одър сериозно предупредил своите колеги, че много ще сгрешат, ако оттеглят помощта си. Бернал му приписва следните думи: „Внимавайте, правете всичко каквото ви иска Малинцин, защото той е човекът, определен от съдбата да управлява тази страна.“

Затова, когато в последните дни на декември 1520 г. Кортес заявил решението си да настъпи повторно в долината на Мексико, федерацията му предоставила десет хиляди войника. Направили военен парад и на другия ден след Коледа армията потеглила към своята първа цел, завоюването на Тескоко, петдесет мили по-надолу, на брега на голямото езеро. Броят на испанските войници ни е даден от Кортес така: 40 конника и 450 пехотинци, сред които общо 80 мускетари и стрелци с арбалети. Имали осем или девет полеви топа. Платноходките щели да бъдат изпратени веднага щом бъдели готови.

КОРТЕС ОБСАЖДА ГРАД МЕКСИКО

Мексико се славел като непристъпен град. Ала подобно нещо няма, нито някога е съществувало. Всеки град може да бъде превзет, стига човек да се сети как да го стори. Кортес размишлявал над този проблем. Като превземел градовете, от които тръгвали насипните пътища, щял да пресече притока на храна и продукти към града и мексиканците трябвало да разчитат само на канутата. Ако неговите платноходки смутят движението по езерото, превозът с канута щял да спре. Водоснабдяването на града също можело да се прекъсне. Водата се пренасяла по акведукта от Чапултепек (Хълма на скакалеца) — град на сушата, южно и близо до Такуба. След като обсаждал Мексико по този начин, възнамерявал да пристъпи към него едновременно и по трите насипни шосета. Платноходките щели да пазят фланговете, тиловите войски спокойно да изчакват в крайбрежните градове и той щял да успее да пробие. Насипните пътища имали различни ширини, но, общо взето, по всички можела да премине редица от осем ездачи. Пресметнал, че на един тъй тесен фронт мускетарите, топовете и стрелците с арбалети лесно ще сразят плътните мексикански редици. След тях щяла да постъпи бронираната кавалерия, после мечоносците и така методично щял да си осигури достъпа в града.

Преди да нападне градовете в началото на насипните пътища, трябвало да превземе Тескоко и да пусне лодките на вода. За да се стигне Тескоко, минавал се един висок проход в планинската верига, която ограждала тази част на мексиканската долина. Отначало мексиканците направо не вярвали, че Кортес ще се върне, ала, когато намеренията му проличали, започнали да вземат противомерки. Една от тях била да препречат планинския проход с дървета, повалени на най-тесните места, Кортес се страхувал, че част от армията им ще чака там в засада. Но проходът не бил охраняван и войските му минали безпрепятствено. Когато слизали по склоновете към Тескоко, пресрещнала ги делегация със златно знаме. Водачът ѝ коленичил и заявил, че е изпратен да ги приветствува с мир в града. Управител на

Тескоко не бил вече Господаря Лястовичка, назначен от Кортес за заместник на Господаря Царевичен кочан, а неговият брат, човек на Господаря Стрелкащ се орел. Поизненадан от посланието на добра воля, Кортес отговорил на делегацията учтиво и обещал да не причинява зло на града.

Като влезли в Тескоко, из улиците не се мяркали нито жени, нито деца — знак, че нещо не е в ред. Алварадо се изкачил на върха на най-високата пирамида и видял тълпи народ да напускат града с вързопи в ръце. Оказало се, че делегацията била изпратена, за да даде време на мексиканците да изнесат всичко по-ценно. Самият управител бил избягал в Мексико. Тъй или инак, испанците завзели Тескоко, втория по големина град в долината, без бой. Бързината, с която прекосили планините, очевидно сварила мексиканците неподготвени. Бернал отдава това отчасти и на едрата шарка, която опустошавала долината.

Първата работа на Кортес била да назначи нов управител. Спрял се на сина на предшественика на Господаря Царевичен кочан. Дали на младежа испански настойници и скоро след това той бил покръстен, като взел имената на Кортес, с представката „дон“. Това успокоило жителите, които веднага застанали на страната на испанците.

Готовността на тескоките да заживеят спокойно под властта на испанците в мига след изпъждането на мексиканците била типична за неустойчивостта на Мексиканската империя. Всички подчинени градове и народи били повече или по-малко нелоялни. И все пак те сигурно не биха застанали на страната на Кортес, ако не са били дълбоко убедени, че тъкмо той е завоевателят, посочен от предсказанието.

Тескоко се намирал на около две мили от брега на езерото. Кортес можел да сглоби лодките край водата, но сметнал за по-благоразумно това да стане в града. Трябвало следователно да се прокапае канал до езерото. Докато в Тласкала режели дърветата в необходимите размери и докато в Тескоко копаели канала, той използвал времето, за да разузнае най-внимателно пътищата, към Мексико и системно се занимавал с пропъждане на мексиканските войски от гарнизоните в околността. Няколко от градовете се присъединили към него още щом ги напуснали мексиканските войски и освен това обещали войници за нападението на Мексико. Кортес пресметнал, че само да иска, може да набере помощна армия от 100

000 души. Започнал да обучава тласкалите на европейска бойна тактика, опитал се да ги направи податливи на дисциплина и им показвал как най-добре да му помагат в битките. Надявал се, че ще може да стори същото и с останалите. Ала военната наука на страната била дотолкова насочена към залавяне на пленници за жертвоприношения и тъй била обвързана с поличби и магии, че му се струвало трудно да замени това с принципите на здравия разум. И все пак постигнал нещичко, но се оказало невъзможно да ги направи милосърдни, защото в тези райони милостта във войната била нещо съвсем непознато. Какви са били тези войници и техните помощници, се описва в следните редове на Бернал: „Повечето от тях идваха с надежда да докопат плячка. Идваха освен това и за да се заситят с човешко месо. Също като в Италия. Там настъпващата армия се следва от гарвани и соколи и други хищни птици, които се прехранват от труповете по бойните полета.“ Но тъй като тези кръвожадни съюзници му били необходими, Кортес трябвало да се примири с техните отблъскващи навици. В писмата си до императора той често се оплаква от тях, също както и Бернал в своята хроника. Истината е, че щом започнало оттеглянето от мексиканците и щом всичките им подвластни племена в долината се настроили срещу тях, Кортес си спечелил много повече съюзници, отколкото му трябвало и можел да управлява. А да бъде командир на едно отмъщаващо си канибалско множество, му било много противно. Използувал всяка възможност, за да склони Господаря Стрелкащ се орел да признае Карл Пети и да сключи мир, който би запазил града и живота на неговото население. Но както ще видим, мексиканците предпочитали да се сражават до смърт, защото това било много по-близо до техните представи за живота.

И Кортес, и Бернал са изпълнили цели страници с разкази за военните операции, предшествуващи нападението на града. Като войници те дълбоко са се интересували от този въпрос и са го разбирали далеч по-добре, отколкото загадъчните си отношения с Моктесума. Пред нас са най-подробни описания на бойни схватки, нападения на градове и смразяващи кръвта опасности. На два пъти Кортес едва не бил пленен и принесен в жертва. Да се разкажат тук тия приключения, е невъзможно; нито пък е нужно, защото те не са от кой знае какво значение. Всичко това запълнило месеците от януари до май 1521 година. Кортес успешно унищожил мексиканските гарнизони

в долината и в нейните околности. Обходил бреговете на цялото езеро и подпалил онези градове, в които, както понякога се случвало, населението било на страната на мексиканците. Докато най-сетне платноходките били готови и можел да поеме по насипните пътища. Мексиканците се биели като луди, за да се отскубнат от мрежата, която заплитал около тях. На два пъти почти победили, а неведнъж му нанасяли тежки загуби, но все не успявали да съсредоточат достатъчно войски там, където трябва, за да изтръгнат решителна победа. Господаря Стрелкащ се орел бил, изглежда, смел човек, но твърде боязлив пълководец. Не се постарал да нападне Тескоко, когато Кортес с по-голяма част от войските си обикалял бреговете на езерото. Ни веднъж не атакувал с цялата си армия и не връхлетял върху испанците в никоя решаваща битка. Разполагал с вътрешни линии и можел да нападне където поиска; а и армията му била далеч по-многобройна чак до момента, в който Кортес освободил васалните градове и присъединил войските им към своите. Сякаш битката при Отумба го убедила, че където и да завърже сражение, колкото и да са многобройни войските му и — най-важното — колкото и благоприятни да са полчибите, ще претърпи поражение по причини, срещу които просто не знаел как да противодействува. И затова не предприел ни един стратегически контраудар, а хвърлил усилията си в тактическа отбрана. Като че ли бил започнал да се отчайва. Моктесума бе свален, защото не се бе противопоставил на съдбата. Стрелкащ се орел й се противопоставил с всички сили. Но, питал се младият император, нима е възможно да се опълчиш на съдбата?

Частите на платноходките били пренесени в Тескоко някъде през март или април от носачи, наредени в редица, дълга цели шест мили. Сандовал, когото пратили в Тласкала, за да ги придружава, преживял нещо ужасно в един храм, в който се отбил край пътя. Той съгледал в светилището на върха на пирамидата две брадати лица, поставени пред олтара. Разглеждайки ги отблизо, видял, че кожата им е мургава. Това били главите на двама от неколцината испанци, които били пленени, принесени в жертва и одрани. „Там намерихме и четири щавени конски кожи с козината и копитата.“ Дрехите на испанците също били принесени на божеството. Завели Сандовал в къщата, където държали сънародниците му до жертвоприношението, и той прочел на стената: „Тук бе затворен нещастният Хуан Хусте и още мнозина от неговия

отряд“, надпис, както обяснява Кортес на императора, „в състояние без съмнение да разкъса сърцата на ония, които го прочетат“. Испанците знаели, че всички ще ги сполети подобна участ, ако паднат в плен. По-надолу ще цитирам Бернал, който признава, че е изпитвал ужас при мисълта да бъде принесен в жертва.

Но нека се върнем към пренасянето на материала за лодките, „гледка, невиждана и нечувана досега“ както се изразява Кортес в едно писмо до Карл. Освен Сандовал и неговите войници, голяма войска от тласкали пазела носачите и картината на пристигането им била наистина незабравима, защото влезли в града облечени в най-хубавите си плащове и пъстроцветни пера, пристъпвали под звуците на музика и викали: „Да живее императорът! Кастилия! Тласкала!“. Дъски, талпи, ребра, килове — всичко било наредено край канала и сглобено с най-голяма бързина. Идеята да се построи флота по този начин би се сторила необикновена всекиму, а в Мексико това било извор на същинско удивление. Остроумието на Кортес го издигало много над неговите капитани. Всички знаели, включително и Бернал въпреки вечното му натякване за смелостта на войниците, че падне ли Кортес, никой не би могъл да го замести. За тласкалите и многобройните други племена, присъединили се към испанците, неговите действия били неповторими и необичайни, напълно присъщи на божеството, каквото според тях бил той.

И въпреки това срещу него бил устроен заговор за убийство. Някои от хората на Нарваес, макар че привидно взели страната на Кортес, не можели да му простят погрома над своя началник. Сега един от тях, наречен Вилафаня, голям приятел на Веласкес, намислил с още неколцина други да убият Кортес по време на вечеря. Когато пристигнала пощата от Вера Крус, Вилафаня щял да изтича при него с писмо в ръка, да му каже, че е от баща му, Мартин Кортес, и докато той го чете, да го убие. Тогава групата на Нарваес щяла да вземе властта. Но заговорът не останал в тайна, Кортес изтичал в стаята на Вилафаня и наредил да го арестуват. У него намерили лист със списък на другите заговорници. Изправили го пред съд и го осъдили на смърт. „Обесиха го от прозореца на стаята, в която живееше“, пише Бернал. Постарали се да запазят историята в тайна, защото щяло да стане голям скандал. След тази случка капитаните помолили Кортес да си вземе

телохранители; уплашени за живота му, те ясно съзнавали, че техният живот зависи от неговия.

На 28 април 1521 година, след като пуснали лодките във водата и приготвили 50 000 стрели, Кортес направил преглед на войските в Тескоко. С пристигането на всеки нов кораб във Вера Крус той получавал подкрепления. Сега вече имал 84 кавалеристи, 650 войника и 180 стрелци с арбалети и мускети. За всяка платноходка трябвали 25 души, включително гребците и хората, които управлявали платната, тъй че войските за сухопътните операции значително намалели. Сухопътните войски били разделени на три. Една част начело със Сандовал трябвало да отиде в Истапалапа и да тръгне към Мексико по южния насипен път. Втората част под ръководството на Кристобал де Олид, получила заповед да отиде в Койоакан (Местността на безбройните мършави койоти), град, разположен западно от Истапалапа, откъдето започвали два насипни пътя, разклонявали се в две различни посоки и се сливали с пътя от Истапалапа. Третата част, под командата на Алварадо, имала нареждане да тръгне на запад към Такуба и да настъпи по тамошното насипно шосе. Първата ѝ задача била да прекъсне акведукта при Чапултепек, който бил наблизко. Северният път от Тепеака (В подножието на хълма) не се включвал в първата фаза на операциите. Всеки от тримата командири имал на разположение по 200 испанци и 8000 души помощна войска. Кортес си запазил командуването на платноходките централна позиция, която му позволявала да надзирава и трите дивизии. Бернал се присъединил към Алварадо и очевидно е имал някаква по-малка командна длъжност.

Сандовал, Де Олид и Алварадо заели позиции някъде между 20 и 31 май. Предварителните операции срещу гарнизоните преминали толкова успешно, че и Де Олид, и Алварадо влезли почти безпрепятствено в Койоакан и Такуба. Алварадо незабавно прекъснал водоснабдяването в Чапултепек. Сандовал обаче трябвало да се сражава, за да влезе в Истапалапа. Някъде край Истапалапа флотата преживяла първия си сблъсък с канутата. Кортес напуснал Тескоко с тринадесетте платноходки, за да подкрепи Сандовал. Забелязали го съгледвачи, които изпратили димни сигнали. Стотици канута, пълни с въоръжени мъже, напуснали Мексико и се устремили срещу него. В това време той бил спрял край някакъв малък остров. „Наредих на капитаните на платноходките да не се движат — пише Кортес по-късно

на Карл, — та да примамам канутата да ни нападнат, мислейки, че сме се уплашили. Те приближиха колкото на два изстрела от лък. По воля божия, тъкмо когато се гледахме очи в очи, духна попътен вятър от сушата и ни помогна да ги нападнем. Незабавно наредих на капитаните да се врежат в тяхната флотилия, макар че те бягаха с всички сили. Разбихме безброй много канута и избихме и ранихме много от хората в тях. Гледката беше невиждана. Преследвахме ги цели девет мили, докато ги натикахме сред къщите на града. Тъй, по волята божия, спечелихме най-хубавата и голяма победа, за каквато само можехме да се молим и да мечтаем.“

Победата в езерото позволила на Кортес да акостира на пътя от Истапалапа — там, където по-дългото от двете разклонения от Койоакан се сливало с него. Този кръстопът се намирал на две мили от Мексико и представлявал нещо като малък островен град, защото имал два храма. Кортес го избрал за главна квартира. Изкопали в насипите процепи, за да могат лодките да преминават от двете им страни и да пречат на канутата на мексиканците да стоварват войски в тила им. Така това шосе станало една безопасна връзка със Сандовал в Истапалапа, а разклонението му — и с Олид в Койоакан. Ето как с един само удар Кортес съумял да се придвижи по южните пътища и да се доближи до Мексико, без да става нужда да воюва за всяка стъпка, както си представял в началото.

Олид и част от войските му, след като оставили силна охрана в Койоакан, се присъединили към Кортес на кръстопътя; Сандовал също се придвижил напред. Междувременно Алварадо се опитвал да напредне по шосето от Такуба. Кортес изпратил шест платноходки да прикриват фланговете му. Генералният план бил да съчетаят настъплението си по южните и западни пътища, докато и двете части на войската се срещнат в центъра на града.

Но макар че напреднал тъй бързо в началото, Кортес почти не успял да се придвижи през следващите две седмици. На 9 юни Сандовал и войниците му били прехвърлени от пътя за Истапалапа върху северния насип към Тепеака, много важна маневра, тъй като мексиканците използвали това шосе за превозване на провизии. Той бил получил същите заповеди като Алварадо — да си пробие път напред и да се срещне с другите в центъра на града. Въпреки че платноходките го прикривали, процепите в насипите много спъвали

настъплението на Сандовал. Мексиканците били превърнали тези процепи в укрепления, барикадирали ги от двете страни и набучили във водата остри колове. На някои места имало тръстики и скрити сред тях канута връхлитали неочаквано. Не можели да спрат пренасянето на провизии по вода, защото платноходките естествено не съумявали да бъдат едновременно на сто места. На два пъти Кортес сполучил да нахлуе в града и дори да стигне чак до големия храм срещу старото си жилище в двореца Господаря Водно лице. Но да се закрепят на тази предна позиция му било невъзможно. Наистина подпалил някои къщи на главния площад включително двореца на Моктесума и зоологическата градина, но бил изтласкван обратно на изходната си позиция, върху пътя. Процепите в насипите, които по време на настъплението успял да запълни с чакъл, били отново завзети от мексиканците, а чакълът изхвърлен. Преносим мост в този случай бил безпредметен, защото процепите били различни по ширина.

На шосето от Такуба Алварадо не успял да стори и толкова. Бернал ни дава подробно описание на тамошната битка. Денем се сражавали непрекъснато, а понякога и нощем. На 23 юни претърпели сериозно поражение. Мексиканците се престорили, че отстъпват. Испанците ги подгонили и прекосили един широк процеп, нагазвайки във водата, която точно там не била дълбока. Кортес бил наредил всички процепи да се запълват, преди да се отиде по-нататък. Алварадо, възбуден от гонитбата, нарушил тази заповед. Докато отстъпващите мексиканци го подмамвали все по-навътре край насипа, друг техен отряд се промъкнал с канута в тила им, завзел процепите, издълбал ги и набучил в ямите по дъното остри прътове. Тогава оттеглящият се неприятел се впуснал в контраатака и отблъснал Алварадо и хората му назад към процепата. Завързала се ожесточена битка, при която шестима испанци били пленени за жертвоприношение. Бернал ни го описва с прочувствени думи: „Кълна се — същинско чудо бе, че не загинахме до един в ямите. Що се отнася до мен, трябва да кажа, че бях хванат от няколко мексиканци, но успях да освободя едната си ръка и с помощта на бог Исус спасих се с няколко сполучливи мушкания на меч. Но получих тежка рана в едната ръка. Като се измъкнах от водата, загубих свят. Не можех да се държа на крака и бях останал без дъх. Признавам, че когато ме сграбчиха в лапите си, оставих се в ръцете на бога и на Светата дева.

Той ме дари със сила да се откопча. Благодаря на бога за милостта, с която ме дари.“ Кортес, като научил как Алварадо едва се е изплъзнал от сигурна гибел, много се разгневил и му изпратил писмо по една от платноходките, в което го предупреждавал никога вече да не преминава през процеп, без да го запълни зад себе си, и винаги да оставя хора да го охраняват. Но, както ще видим, подобна небрежност ще се случи и с неговите собствени войници.

Въпреки това поражение и бавния напредък на обсадата, ония езерни градове, които още не били премилали към Кортес, сега изпратили посланици и му предложили помощ. С тяхното присъединяване помощните войски нараснали на 100 000 души. Освен хора те дали и канута, чийто брой бил достатъчен, за да попречат на мексиканците да пренасят провизии. От този ден — някъде към края на юни — градът вече почти не получавал храна и вода. Езерото било солено, а на острова имало само няколко сладководни кладенци. Ако не е бил дъждовният сезон и ежедневните порои, обсадените едва ли са щели да издържат толкова дълга обсада.

Кортес сметнал, че вече е настъпил моментът за общо настъпление на всичките му части. Мястото, определено за среща, било не големият площад, а пазарът в северозападната част на града. Там имало достатъчно пространство за всичките му войници. Успеел ли да го завладее, Господаря Стрелкащ се орел щял да бъде изтласкан в североизточната част на острова и краят скоро щял да дойде. Насрочили нападението за 30 юни. Сандовал получил заповед да се присъедини към Алварадо. Щели да атакуват от две, а не от три страни.

Двете дивизии започнали настъплението по съответните насипни пътища на разсъмване. Кортес напреднал бързо, влязъл в града, преминал през големия площад и стигнал до входа към северния град, наречен, както знаем, Тлателолко, който се отделял от централния град посредством канал, по-широк от каналите, пресичащи града на няколко места. Нахвърлили вътре вързопи от тръстика, царевични стебла и дървета. Авангардът го прекосил. Пазарният площад се намирал само на половин миля. Победата изглеждала осигурена. Сандовал и Алварадо не били далеч; чувал се гърмежът на огнестрелните им оръжия, долитали крясъците и свирките на войниците.

Внезапно мексиканците контраатакували с огромно множество. Авангардът отстъпил тичешком към канала. Пълнежът, нахвърлен в него, бил достатъчен, за да издържи тежестта на хора, преминаващи в добър ред. Но сега, в суматохата, поддал. Друг един процеп също не бил запълнен добре. Този път последствията били далеч по-катастрофални.

Кортес не прекосил с авангарда. Зает бил при един от фланговете. В желанието да се увери, че процепът е запълнен както трябва, той дошъл да го огледа в същия миг, когато авангардът бил отблъснат нататък. Боричкаща се тълпа от испанци и техни съюзници се намирала във водата. Мексиканците в канутата ги пленявали и ги отнасяли със себе си. Кортес слязъл от коня и се опитал да спаси хората си. Той пише на императора: „Решил бях да остана там и да загина в бой. Единственото, което аз и моят отряд успяхме да направим, бе да подадем ръка на някои от нещастните испанци, които се давеха, и да ги измъкнем навън. Увлечен в това, не забелязах в каква опасност се намирам. Неколцина мексиканци ме сграбчиха и щяха да ме отнесат.“ И той описва как Кристобал де Олеа, един от капитаните, го спасил, макар че, докато правел това, сам бил убит. Друг един от телохранителите му, викайки: „Без теб ние всички ще загинем“, го изтеглил настрана. Довели кон. Кортес го възседнал и успял да внесе някакъв порядък в бъркотията. Неговата дивизия се върнала на централния площад. Тук битката продължила да се развихря. От платформата на храма на Колибрито започнали да се издигат димни стълбове от тамян. Очевидно жреците се приготвяли за жертвоприношение. Атаките ставали все по-ожесточени. Мексиканците запокитили към испанците няколко отрязани глави. Извикали, че една от тях е главата на Алварадо. След огромни загуби, изчислени на шестдесет и шест испанци, пленени живи, други убити и тежко ранени, седем убити коня и множество арбалети, мускети и топове, загубени в боя, дивизията на Кортес се изтеглила в укрепения лагер на насипния път.

Бернал ни описва какво се е случило в западната част, където действувал Алварадо. Всичко вървяло добре и те очаквали скоро да стигнат до пазара в Тлателолко, когато изведнъж „видяхме, че към нас се приближава огромна войска от мексиканци, все офицери с красиви емблеми и пера. Те метнаха пред нас пет глави, целите окървавени“.

„Както виждате — извикаха, — това са главите на Кортес и Сандовал. Скоро всички ще споделите тяхната участ.“ И се нахвърлиха върху им тъй ожесточено, че изтласкали испанците вън от града. Когато се изтегляли към пътя за Такуба, испанците чули рога на Стрелкащ се орел. „Звукът на този рог беше сигнал, че капитаните и войниците му трябва или да пленят враговете си, или да умрат в тази битка. Когато звукът му отеква в ушите им, устремът и смелостта, с която се нахвърлиха върху нас, за да ни хванат, бяха ужасяващи и аз просто не знам как да го опиша. Дори сега, като се опитвам да си го припомня, сякаш отново виждам всичко пред очите си.“

Когато преполовили разстоянието до насипа, испанците чули зловещите удари на барабана от змийска кожа, поставен на върха на голямата пирамида на площада. Долетели звуци от рог, сигнали от раковини и свирки. „Всички вдигнахме поглед към високия храм, откъдето се чуваха, и видяхме насила да мъкнат нагоре по стъпалата нашите другари, които те бяха пленили, когато разгромиха Кортес. Водеха ги да ги принасят в жертва. Като ги довякоха до площадката пред светилището, видяхме да обкичват главите на мнозина от тях с пера. Накараха ги да играят пред Колибрито с нещо като ветрила в ръцете. След като свършиха танца, веднага ги събориха по гръб на жертвените камъни и като разрязаха гърдите им с каменни ножове, измъкнаха още туптящите им сърца и ги поднесоха на идолите. Изритаха телата надолу по стъпалата. Касапите, застанали в подножието, отрязаха ръцете и краката им и им одраха лицата. Труповете хвърлиха на хищниците.“ Споменът за тази ужасна картина кара Бернал да добави: „Сега, когато тежките битки на миналото са останали толкова далеч, искам да опиша чувството, което изпитах, след като видях тези страхотии. След това изпитвах ужас пред всяка битка. Но винаги ставаше така, че още в първия миг на битката забравях страха си.“

Бернал е бил достатъчно храбър, за да не изпитва срам от страха си, и достатъчно простодушен, за да не осъзнава своята суетност. Колко ли прекрасно е било старото му лице, когато, вече седемдесет и шест годишен, е завършил своята хроника! Той съобщава, че я е написал, за да възтържествува истината. Една история на завоеванието била публикувана през 1553 година от Гомара, писател, който бил капелан при Кортес в Испания през хиляда петстотин и четиридесетте

години. Гомара почерпил сведения от самия Кортес и някои други конкистадори. Бернал прочел историята и тя му се сторила много неточна. Това го подтикнало да напише своята собствена „Истинска история на завоеванието“, макар че се стеснявал от своя стил, който, както сам Бернал отлично осъзнавал, с нищо не напомнял литературния стил на неговото време. И ето — днес книгата на Гомара едва се чете, докато Бернал, чийто разказ наистина би се подобрил, ако здравата се съкрати, е все още свеж и забавен. Той е чудесен пример на природно надарен човек. Книгата му била завършена през 1568 година. Когато през 1581 година умрял на осемдесет и девет години, тя още не била отпечатана. Това станало едва през 1632 година. Накратко, той си е осигурил безсмъртие по две причини — пише самата истина и никога не доскучава. И според мен сред необикновените и изключителни факти в драмата на Кортес и Моктесума е и този, че един от нейните свидетели е бил гениален разказвач.

КОРТЕС ПРЕВЗЕМА ГРАД МЕКСИКО

Неуспешният опит на Кортес да превземе града на 30 юни обнадеедил мексиканците и обезсърчил местните съюзни войски. Мексиканците решили, че най-после са сполучили в магическите си изчисления. Нещо повече — тъкмо по това време дошла вест от Колибрито чрез жреците-медиуми. В състояние на транс жреците им съобщили — с оня странен, чуруликащ глас, присъщ на оракулите на Колибрито, — че до осем дни испанците ще бъдат сразени. Това откровение се потвърждавало от заключенията, изведени посредством усложнената система от взаимоотношения, която обуславяла мексиканските поличби. Стрелкащ се орел сметнал, че има съвсем сериозни основания да повярва на предсказанието. Изследователите на мексиканските окултни науки са се опитали да определят причините за тези негови основания и техните предположения заслужават да се отбележат, защото ни помагат да си изясним странното естество на мексиканския начин на мислене. Сред многобройните си преобразования Кецалкоатъл се явявал и във вид на планетата Венера. На всеки 584 дни Венера пресича пътя на Слънцето и тогава като звезда Вечерница се скрива веднага след залез. Този период на невидимост трае осем дни. Смятало се, че Венера-Кецалкоатъл изгубва небесните си сили по време на тези осем дни. Поглъщала го земята; а както си го представяли мексиканците — намирал се в ноктите на смъртта. Понеже тогава бил съвсем безпомощен, този бил моментът да го нападнат. Пресметнали, че Венера пресича пътя на Слънцето през юли-август 1521 година. Не ще и съмнение, че оракулът, предрекъл предстоящото унищожение на Кортес, се е обосновавал на този астрономически факт. Интересно е да се отбележи, че ако се върнем назад с 584 дни от август 1521 година, идваме до декември 1519, месец, който Господаря Царевичен кочан бе определил като подходящ за въстанието, предотвратено от Кортес. Трябва да добавим, че обикновено само през тези осем дни на безсилие пред олтара на

Кецалкоатъл се принасяли жертви, защото се смятало, че са му нужни човешки сърца, за да го подкрепят.

Щом помощните войски научили за думите на оракула, те също повярвали в тях. До този миг съюзниците на Кортес се доверявали на старото предсказание, че Димящото огледало ще отстъпи пред Кецалкоатъл. Но оракулът разклатил тази вяра. Почти всички напуснали Кортес. Помощната армия от 100 000 души изведнъж намаляла само на неколкостотин.

През следващата седмица Кортес нямал друг изход, освен да поддържа обсадата, като продължава да стои на насипния път и да прочиства езерото със своите платноходки. Обнадеждавали го съобщенията, че градът постепенно остава без храна, а водата в новите кладенци има солен вкус. Мексиканците продължавали да ги нападат яростно по насипите, но били принудени да атакуват фронтално срещу топовете и мускетите, тъй че лесно отбивали набезите им. Хората на Стрелкащ се орел не се и опитвали да използват огнестрелните оръжия, взети по време на разгрома; пратили само няколко стрели с един от плякосаните арбалети.

Когато осемте дни изтекли, а испанците все още не били пропъдени, съюзниците започнали да се завръщат под знамената на Кортес. Очевидно древното предсказание си оставало в сила. Димящото огледало не успяло да вземе надмощие дори в периода, когато Кецалкоатъл бил в неблагоприятна фаза. А сега, като звезда Вечерница, той отново бил в пълно владение на силите си. Кортес пак овладял съюзниците си. Те му изпратили дори повече войници, отколкото преди. Освен това в същото време във Вера Крус пристигнал кораб, натоварен с барут и оръжия — голямо щастие, защото барутът бил на привършване.

Стрелкащ се орел отново бил поканен да се предаде. Предложили му добри условия. Кортес обещавал не само да пощади живота му, но да го остави васален управител. Помъчили се да го убедят, че отказът за сключване на мир неминуемо ще доведе до унищожаването на града и до избиване на неговите жители. Според Бернал Стрелкащ се орел бил казал на своите съветници: „Вече опитах всичко, на каквото съм способен, на няколко пъти променях начините на борба, но испанците са от такъв вид, че тъкмо когато ние сметнем, че са ни в ръцете, те още по-яростно се нахвърлят върху нас.“ Това

изречение (добър пример за онова интуитивно прозрение, проявявано от Бернал към начина на мислене на мексиканците, макар че невинаги съумява да вникне в скритото значение на техните думи) подсказва в допълнение към очевидния му смисъл, че Стрелкащ се орел никога не се е съмнявал в свръхестествените качества на своите нападатели. Той използвал всички магически средства, които познавал, и особено жертвоприношението, но явно испанците притежавали още по-мощни противодействащи средства, срещу които не можело да се стори нищо, тъй като никой от мексиканците не знаел в какво точно се проявявали те.

Останалите членове на мексиканския съвет се противопоставили на предложението на Кортес. Защото постепенно се убедили, че каквото и да предприемат, гибелта им е неизбежна. Били осъдени. В такъв случай по-добре да паднат в бой. Стрелкащ се орел се съгласил с тях.

От този миг нататък Кортес решил да срине града постепенно и безжалостно. Намислил да не повтаря атаката към пазарния площад, а да настъпва по насипните пътища, да навлиза в улиците, да разрушава къщите една по една, да използва техните материали за запълване на каналите, над които някога имало мостове, и по този начин да обезопаси града, та да могат кавалерията и артилерията спокойно да се движат из него.

До 25 юли вече бил завзел южната му част чак до главния площад, а на 28 юли Алварадо, който дошъл откъм запад, се срещнал с него на пазарния площад в Тлателолко. На отиване Бернал влязъл в някакъв храм и видял, набучени на колове, „многобройни глави на наши испанци, които бяха принесени в жертва. Косите и брадите им бяха порасли по-дълги, отколкото когато бяха живи. Ако не го бях видял, нямаше да го повярвам“.

Край пазарния площад се намирала голямата пирамида на Димящото огледало, която били посетили преди осемнадесет месеца по време на първото им идване в Мексико. Кортес я подпалил, след като изпочупил идолите. Това деяние накарало мексиканците да си припомнят ония думи, които духът на Димящото огледало казал на пратениците на Моктесума, когато ги накарал да се обърнат към Мексико и да видят как горят храмовете в него.

Сега мексиканците били изтласкани в североизточния край на града. Това била езерната му част; повечето от постройките там се издигали върху талпи, забити в езерното дъно. Населението било наблъскано в този квартал, който имал около хиляда къщи. Броят на жителите на Мексико не е съвсем известен и се изчислява някъде между една трета и две трети от милиона. Като имаме предвид, че няколко хиляди души са били убити, други измрели от глад, побягнали или били прехвърлени на сушата, в града е имало още извънредно много хора. Те гладували. Но духът им бил висок.

Кортес отново изпратил предложение за мир. От страна на Стрелкащ се орел дошло съобщение, че е готов да преговаря. Кортес отишъл, но другият не се явил. Вместо него пристигнали двама благородници, които заявили, че господарят им не дошъл, защото се страхувал за живота си. Когато Кортес се опитал да ги увери в обратното, те го погледнали с недоверие и сякаш за да го убедят, че имат храна в изобилие, „измъкнаха от една торба царевични питки, бутче от пуйка и череши и като се разположиха удобно, започнаха да ядат“. Преговорите не довели до нищо.

Най-доброто описание за последните дни на обсадата намираме в писмото на Кортес до Карл. След като обяснява как се провалили преговорите и как решил да предприеме комбинирано нападение срещу североизточния квартал, в което неговата войска част да щурмува по суша, а лодките под командата на Сандовал да нападат откъм езерото, той пише: „Такова клане беше по суша и по вода, че заедно с пленените загубите на врага наброяват общо над 40 000 души. Писъците и плачът на жените и децата бяха ужасни — чувствувахме как сърцата ни се късат. По-трудно ни беше да възпираме съюзниците си да не убиват и да не мъчат жертвите си, отколкото — да се бием. Никъде другаде по света не могат да се срещнат по-нечовешки жестокости от тия, присъщи на тукашното население.“ По-нататък той се оплаква, че помощните войски (които, тъй като наброявали 150 000 души, не можели да бъдат възпирани от малката испанска войска) заграбили огромна плячка и лишили испанците от нея. Трябва да признаем — една от причините Кортес да предлага мир чрез преговори била и тая, че при сраженията голяма част от богатствата на града щели да бъдат ограбени от съюзниците или пък хвърлени в езерото от отчаяните защитници.

Първият ден на решителния пристъп завършил неясно. На другата сутрин Кортес успял да се срещне с мексиканския главнокомандуващ, приемника на Жената-змия, паднал в сражението при Отумба. Но този офицер повторил, че Стрелкащ се орел е решен да се бие докрай. „Аз му казах — пише Кортес — да се върне при хората си и той, и те да се приготвят, защото съм решил да ги довърша до един. Тези преговори продължиха повече от пет часа. Жителите на града вървяха по трупове. Във водата също плуваха мъртъвци, а други мексиканци се давеха в голямото езеро. Толкова окаяно беше положението им, че просто не можех да разбера как го търпяха. Безброй много мъже, жени и деца непрестанно прииждаха при нас и в бързината се блъскаха един друг във водата и се давеха сред множеството от мъртъвци. Вече 50 000 бяха загинали от солената вода, която пиеха, или от глад и болести. Понеже много хора идваха към нас, наредих испански войници да пазят по всички улици, за да не позволят съюзниците ни да избиват нещастните създания. Но тъй като те бяха безбройни, невъзможно беше да попречим на това през този ден и повече от 15 000 души бяха изклани.“

Стигнало се дотам, че голяма част от оцелелите мексикански войници се били покатерили по покривите на къщите, построени в самото езеро. Положението им било безнадеждно. Разделени били на малки групички, а нямали нито камъни, нито стрели, нито начин да се снабдят с оръжие. Настъпил мигът, в който Сандовал трябвало само да прекара платноходките покрай къщите и да нареди на своите мускетари и стрелци да избият защитниците по покривите. Кортес му дал тази заповед. И той се насочил право към дома, в който се бил укрепил Стрелкащ се орел.

Но Стрелкащ се орел дори и в този миг на всеобщо клане — когато помощните войски, доскоро негови поданици, действували така, сякаш били решили да заличат от лицето на земята целия мексикански народ — не смятал да се предава. Разполагал с петдесет канута. Той, съпругата му — която била дъщеря на Моктесума, жените и придворните му се качили на тях с намерение да избягат на сушата. Взел със себе си и личното си съкровище. Когато Сандовал пристигнал, той бил отплувал. Пуснали платноходки да го преследват. Някой си Гарсия Холкин, който командувал най-бързата платноходка, настигнал канутата. В едно от тях имало балдахин и кралски стол —

това очевидно била лодката на Стрелкац се орел. Холкин му дал знак да спре, а когато той не се подчинил, заплашил, че ще открие стрелба. Стрелкац се орел, като видял, че и той, и жените му са под обстрела на мускетите, приел съдбата си и се предал. „Пощадете жените ми — казал той — и веднага ме заведете при Малинцин.“

„Холкин, като чул това — пише Бернал, — много се зарадвал и с голямо уважение го прегърнал и го преместил в платноходката. Дал му рогозка да седне и му предложил закуска.“ Скоро след това пристигнал и Сандовал със своята платноходка и поискал благородния пленник. Но Холкин, който очаквал голямо възнаграждение, отказал да го предаде на друг, освен на Кортес.

Кортес се бил покачил на някаква пирамида в Тлателолко и оттам наблюдавал преследването. Като видял, че Стрелкац се орел е пленен, заповядал да приготвят една стая за гости, да я украсят със завеси и удобни столове и наредил да сложат богата трапеза. Сандовал и Холкин не се забавили; сред тях вървял Стрелкац се орел. Кортес го прегърнал сърдечно и заговорил приятелски с благородниците, които го придружавали. Но Стрелкац се орел не бил в състояние да отвърне подобаващо на тези дворцови ласкателства. Случилото се за него било просто последното действие на трагедията. Той заявил: „Моят дълг е изпълнен. Нищо повече не мога да сторя. Не се предадох. Плениха ме насила.“ И като сложил ръка на камата в колана на Кортес, казал с дълбоко възмущение: „Прободи ме!“ Сълзи течали по лицето му. „Кортес отвърна прочувствено с помощта на доня Марина — пише Бернал, — като каза, че се възхищава от смелостта му, че в нищо не го смята за виновен.“ Тук сме длъжни да отбележим, че никой съвременен командир не би се отнесъл тъй учтиво с един победен враг, отредил на пленените му войници толкова жестока смърт. Но в ония времена било прието победителят да демонстрира голямо снизхождение към водача на противниковата страна. А освен това Кортес играел тази роля без усилие. Той бил надарен с чар; развълнуван и успокоен от победата, от него се излъчвало само щастие. Бернал забелязал тази негова черта още по време на победата над Нарваес. Все тъй радостно и величествено Кортес ободрил Стрелкац се орел. „Когато ме помоли да го пробода, аз го успокоих и му казах да не се страхува“ — пише той на Карлос. Писмото продължава: „Щом този благородник падна в плен, войната незабавно спря, която нашият господар господ-бог

благоволи да доведе до нейния край през този ден, 13 август 1521 година, седемдесет и пет дни след като за пръв път обсадихме града.“

Битката престанала така неочаквано, че липсата на всякакъв шум изглеждала съвсем необичайна. Бернал казва, че се чувствувал тъй, сякаш бил в камбанария, в която всички камбани внезапно са спрели да звънят. Войниците се питали дали не са оглушали — толкова продължително време край тях се носели викове, барабанни удари, чукане, свирки от рогове и раковини, топовни гърмежи. „С пленяването на Стрелкац се орел секна и шумотевицата.“

Драмата на Кортес и Моктесума завършила в мълчание.

ПОСЛЕПИС

Понеже целта на тази книга бе да вникне в събитията, станали по времето, когато Кортес и Моктесума са били един до друг, тя идва до естествения си завършек с покоряването на Мексико. Послеписът е само една притурка, в която читателят ще намери кратко описание на по-нататъшните случки в живота на Кортес и неговите приближени.

Първата задача на Кортес била да презастрои града, разрушен почти до основи. Развалините на старите къщи и на храмовете послужили за строителен материал. На мястото на храмовете издигнали християнски църкви. Новото селище заприличало на истински испански град. Онези от мексиканците, които оцелели след битките, се върнали и се заселили в него. По време на преустройствата Кортес отседнал в Койоакан (Местността на безбройните мършави койоти). Стрелкащ се орел живеел при него. Един от първите въпроси, които му задали, бил: къде е скрито съкровището на Моктесума. По-голямата част от него била взета от испанците, както си спомняме, в нощта, когато бягали от града. Стрелкащ се орел обяснил, че то се загубило по време на сраженията. Не му повярвали и за да го принудят да говори, подложили го на мъчения. Войниците настоявали на това и Кортес приел. Мъченията помогнали да се разкрие нещичко, но твърде незначително. И все пак, като го прибавили към личното съкровище на Стрелкащ се орел, което прибрали при залавянето му, златото за подялба било доста много. Както преди, след като отделили кралската петина и след като водачите взели своята част, за простите войници останало толкова, колкото всеки да си купи по един нов арбалет.

Имало опасност след края на мексиканското владичество всеки васален град да се обяви за независим. Кортес ги призовал да признаят властта на Карл Пети. Те се съгласили и тъй се запазило политическото единство на страната. Освен това Кортес основал няколко испански града, заселил там привържениците си и им раздал имения и роби. Тези градове се превърнали в центрове, от които се разпространявали испанските идеи. Донесли животни от Европа, по-специално добитък

и свини. Кортес започнал да проявява административните си дарби. Искал да избегне грешките, допуснати в Еспаньола и Куба, където в стремежа си към бързо забогатяване испанците опропастили Западна Индия. Той се отнасял с местните благородници като към равни и се стремял да ги накара да сътрудничат в една политика, която да осигури благоденствието на цялото население.

Докато се опитвал да постави основите на Нова Испания върху здрави икономически принципи, Кортес се мъчел и да разшири нейните граници и да определи колкото се може по-точно географското ѝ местоположение. Испанците все още не били съвсем наясно къде се намират. Не знаели например че Мексико лежи върху една сравнително тясна ивица земя, свързваща два големи континента. Не знаели също така колко отдалечена е откритата от тях Америка от Китай. Вестта за Магелановата обиколка на земята стигнала до Испания едва през август 1522 година. Кортес започнал да изследва Централна Америка и Южните морета.

През октомври 1522 г., четиринадесет месеца след падането на Мексико, Кортес получил писмо от Карл, с което той признавал завоеванието, опрощавал вината му за това, че е отхвърлил властта на Веласкес, и го назначавал за губернатор и генерал-капитан на Нова Испания. И все пак императорът изпратил четирима свои представители — един ковчезник, един счетоводител, един търговски агент и един инспектор, чийто дълг бил да го държат в течение на нещата и да защитават интересите му. Кортес престанал да бъде независим управник и се превърнал в обикновен губернатор от испанската административна система.

Първите испански монаси пристигнали в началото на 1524 година. Били изпратени да покръстят населението в Христовата вяра. Някои от тях били забележителни хора, като например Саагун, чиито трудове върху завоеванието, отличаващи се със своята промексиканска гледна точка, вече цитирахме в настоящата книга. Но макар че монасите отстоявали справедливостта и доброто отношение към местното население, те покровителствували разрушаването на неговото изкуство. Храмовете и скулптурите били унищожени. Магическите книги, хранилища на американската мисъл, били изгорени. Ония предмети на изкуството, които са стигнали до нас, случайно са изпуснати от зорките им погледи и от стремежа да заличат

всичко, което би могло да напомня на народа за старата, нехристиянска култура. Ала разрушавайки местната култура, испанците не са сторили нищо по-различно от онова, извършвано някога и все още вършено днес от всички европейски народи в завоеванията им извън Европа.

Мексиканците и другите раси в страната лесно приели християнството. Изглежда, не били променили първоначалното си убеждение, че Кортес е Кецалкоатъл. Следователно християнството било религия, проповядвана от един техен бог. Магическите им книги предсказвали, че то ще се наложи и че другите божества ще си отидат. Кортес си оставал превъплътен бог, загадъчно, неразбираемо същество. Новата църква била изява на неговото учение. А това, че сега Кортес бил един от чиновниците на Карл Пети, за тях било твърде неразбираемо. Но те от опит знаели, че действията на този бог са най-неочаквани и все пак в края на краищата са насочени към осъществяването на едно предсказание. Те виждали блясъка, сред който живеел в Койоакан, огромното му домакинство с целия господарски церемониал. Струвал им се смайваща и изключителна личност, за такъв го смятали и испанците, макар че неговите сънародници му завиждали на успеха и не одобрявали либералната му политика, която им пречела да заграбят страната бързо и алчно, както им се щяло.

Това, дето жителите на Централна Америка приели християнството, започнали да строят и да украсяват църкви, започнали да почитат Дева Мария и се отказали от човешките жертвоприношения, съвсем не означава, че напълно престанали да вярват в старите божества и в древната магия. Димящото огледало в двете си изяви — като цар на боговете и бог на войната, изчезнал от оня миг, в който управлението, чиято неделима част бил той, престанало да съществува. Двубоят бил между него и Кецалкоатъл и — както било предсказано — той паднал. Но имало още цяла армия от второстепенни божества, култът към които бил свързан с ежедневни прояви, като например плодородието, болестите и времето. Макар новата религия да не одобрявала тези божества, макар че техните жреци били отстранени и светилищата им разрушени, хората вярвали, че те все още съществуват и са запазили силата си. Прекланяли им се скришом и се съветвали с оракулите им. С течение на времето тези божества се превърнали в легенда и заели място в народното

творчество. Претърпели най-неочаквани преобразования. В този свят на измислицата те можели дори да приемат християнството, да станат и светци. Техни идоли били зазиждани в основите на църкви, в стените на хамбари. Легендата за тях продължавала да живее в народните танци. Някои от божествата взели образите на вещици, други — на добри духове. В течение на вековете се получила невероятна бъркотия. Така например Тепостекатъл, древният бог на виното, твърдял, че е син на божията майка. Родни Гелъп, който е живял в Мексико през трийсетте години на нашия век, ни съобщава в книгата си „Мексиканска мозайка“ за следи от древните поверия, които открил по време на обиколките си из отдалечени села. Старите божества и днес още са живи и към тях са прибавени нови. До Тласкала има един вулкан, който по време на Кортес носел името Матлалсиуатъл (Тъмнокосата зелена жена). Божествената обитателка на тази планина по-късно била отъждествена с доня Марина и сега планината се нарича Малинче. А още по-необикновено е откритието на Гелъп, че Моктесума е превърнат в бог. Той е бог в две изяви. В Сан Кристобал е бог на болестите и се пропъжда с песни; в Суастла е бог на обилните реколти и дарява здраве.

Споменахме, че Кортес е имал съпруга, някаква жена, наречена Каталина Хуарес, която оставил в Куба. През юни 1522 г. тя довтасала неочаквано на пристанището и се изкачила до Мексико. Три месеца по-късно умряла по твърде загадъчен начин. Бернал го нарича „деликатен въпрос“. Враговете на Кортес го обвинявали, че я е убил, и било проведено следствие. Обявили го за невинен. Едва ли има съпруга, която тъй малко да е допринесла за величието на мъжа си, както тази Каталина.

Кортес станал много важна личност в Мексико. Нарваес, който през цялото това време бил държан в затвора на Вера Крус, получил разрешение да отиде в Мексико. След като го развели да разгледа града, бил приет от Кортес. Беден като църковна мишка, с едно око, закрито от черна превръзка, той бил вече друг човек, както личи от следните думи на Бернал: „Когато Нарваес застана пред Кортес, той падна на колене и се опита да му целуне ръцете, но Кортес не му позволи, а го вдигна и го прегърна, каза му приятелски думи и го покани да седне до него.“ Както знаем, Кортес винаги е обичал повалените си врагове. Нарваес имал кънтящ задгробен глас, „сякаш

говореше в подземие“, обяснява Бернал, а превземките му го правели още по-смешен, особено когато отворил дума за случая, в който Кортес го бил сразил във Вера Крус. „Като видях величествените градове, които сте покорили, господине, дължен съм откровено да призная, че победата ви над мене наистина е най-малкото от всичко, което вие и вашите храбри войници сте постигнали в Нова Испания. Ваше височество с право може да бъде сложен начело на най-видните и прославени мъже на света.“ След време Нарваес получил разрешение да се върне в Испания, където с всички средства се опитал да злепостави Кортес, но нищо не спечелил от това. Както вече казах, той бил глупав човек.

След тригодишно управление на колониите Кортес започнал да се чувствава неспокоен. Наскоро след завоеванието той бил изпратил един от своите капитани Кристобал де Олид с няколко кораба да основе град и района източно от Юкатанския полуостров, познат днес под името Хондурас. Междувременно Де Олид въстанал и се обявил за независим. Кортес решил да потегли срещу него. Това означавало да се мине през Гватемала, неизследвана до това време. Решил да предприеме пътуването отчасти, защото обичал походите, и отчасти, защото обхванат от мания за нови открития, се надявал да намери морския проход между Атлантика и Тихия океан, тъй като се разправяло, че подобно нещо съществувало на или около географската ширина на Хондурас. Напуснал Мексико през октомври 1524 година.

Бернал тръгнал с него и описанието на антуража на неговия началник ни дава представа в какъв блестящ владетел се бил превърнал Кортес по това време. Макар че потеглял на път за далечни и непознати страни, Кортес взел със себе си тежки сервизи от злато и сребро, трима свещеници за църковните служби, един домоуправител, един камериер, един сервитьор и един камерхер. Водел си лекар и хирург, няколко пажа, осем коняря и двама соколари. За да развлича приятелите си вечерно време, взел петима музиканти, които свирели еднакво добре на духови и на струнни инструменти, един акробат, един фокусник и един кукловод. От старите си приятели избрал Сандовал и доня Марина. С тях пътувал и Стрелкащ се орел.

Експедицията до Хондурас продължила много повече, отколкото си мислел Кортес. Отсъствувал от Мексико година и девет месеца. Не свършил всъщност нищо, но преминал през несгоди и опасности,

далеч по-големи, отколкото във всички предишни походи. Трябва да споменем две събития. Доня Марина се омъжила, а Стрелкащ се орел бил обесен. Марина, преуспяваща в трудностите, както ѝ било предсказано, станала най-видната жена в Мексико. Цели пет години тя не се отделяла от Кортес в качеството си на преводачка и съпруга и била майка на неговия син. Сега той я омъжил за някой си капитан Харамильо, командир на една от неговите платноходки. Продължавала да превежда (Агилар вече бил мъртъв, но тя научила испански) и не се отлъчила от него до края на военната кампания. Интересно е да се знае, че доживяла до дълбока старост, получавала огромен доход от своите имения, имала голяма къща в Мексико, вила в Чапултепек, а в Койоакан-градина, която навремето принадлежала на Моктесума. След смъртта си, както научаваме, се превърнала в планинска богиня.

Стрелкащ се орел бил обесен, защото го набедили, че заговорничел с други мексикански благородници от експедицията да убият Кортес и да оглави въстание срещу испанците. Много дълго след това се разисквало дали смъртната присъда била заслужена. Бернал изпитвал симпатии към бившия император и намира, че е загинал невинен. Кортес бил убеден, че заговор е съществувал и че виновникът е само той. Взели Стрелкащ се орел в експедицията, защото смятали за опасно да го оставят без надзор. Макар очевидно да не му вярвал докрай, Кортес го бил пощадил до този миг отчасти защото така било по-политично, и отчасти защото по природа бил снизходителен към падналите. Това ни кара да мислим, че не би го убил без сериозни основания. Стрелкащ се орел се бил превърнал в национален герой. Но, както вече споменах, твърде съмнително е подобни представи да са съществували в дните на отдадените на астрологически науки и магии монарси на предкортеско Мексико.

Преди да тръгне към Хондурас, Кортес оставил двама от четиримата кралски чиновници, които Карл бил изпратил, да управляват страната през време на неговото отсъствие. Когато научил, че и двамата злоупотребяват с властта си, наредил да се назначат другите двама. Ала те се оказали още по-големи мошеници и скоро в Мексико зацарило безправие и бъркотия. Когато минала една година от заминаването на Кортес и след като цели месеци от него не дошла никаква вест, те сметнали, че е умрял, натрупали богатства, като подложили на мъчения мексиканските благородници и дори сложили

ръка на неговото собствено имущество. На всичко отгоре написали обвинителен акт срещу Кортес, обвинявайки го в държавна измяна, убийство и грабеж, и го изпратили в Испания. Щом се върнал в Мексико, Кортес се разправил с тях, но те вече успели да сложат такова петно върху доброто му име пред Карл Пети, че сметнал за необходимо да замине за Испания и да се защити.

Напуснал Мексико през март 1528 година, като взел със себе си един от синовете на Моктесума, двама тласкалски благородници, голямо количество злато и скъпоценности, мексикански диви животни и други невиждани в Испания неща. През есента на същата година бил приет от Карл. Лесно убедил императора, че обвиненията срещу него са безпочвени. Като награда за големите си заслуги бил удостоен с благородническата титла маркиз на долината Оахака и в тази плодородна и красива околност Кортес получил големи имения с феодална власт над 23 000 крепостници. Останал генерал-капитан, но не го утвърдили за губернатор. Карл решил да превърне Мексико във вицекралство и да назначи там някой испански гранд. Това било голямо разочарование за Кортес, който не само чувствувал, че има по-голямо право от всеки друг над управлението на Мексико, но знаел, че притежава познания, добра воля и достатъчно въображение, за да го превърне в показна провинция на империята.

По време на посещението си в Испания омъжил дъщерите на Моктесума за испански благородници, а самият той се оженил за доня Хуана де Сунига, племенница на Бехарския дук. За негова голяма скръб Сандовал, най-близкият му другар по време на завоеванието, който се бил завърнал в родината с него, починал. Кортес отпътувал за Мексико през пролетта на 1530 година и акостирал във Вера Крус през юли.

През следващите десет години живял в своите имения и продължил да проучва Южните морета. По това време Кортес бил в сянка, защото управлението се оглавявало от вицекраля дон Антонио де Мендоса. И все пак като голям земевладелец имал достатъчно възможности да прилага идеите си и управлявал именията си като някакво малко кралство. Надявал се, че корабите, изпратени от него в Южните морета, ще му помогнат да открие и покори една нова страна, толкова голяма и вероятно толкова богата като Мексико, която ще му разрешат да управлява. Но човек открива Мексико само веднъж в

живота си. Испанските открития и завоевания в Тихия океан, по-специално на Филипините, били дело на други хора.

През 1540 година Кортес отново отпътувал за родината. Сега той съвсем не бил видната личност от 1530 година, когато, току-що завърнал се от завоеванието, събудил възхищението на испанския двор. Нищо от онова, което извършил в Мексико през изминалите десет години, не можело изобщо да се сравни с предишните му постижения. Освен това на сцената се появил нов завоевател. През 1535 година Писаро покорил Перу, а там испанците плякосали далеч повече злато, отколкото в Мексико. Писаро също бил удостоен с титлата маркиз. Всички проявявали интерес към неговите дела и неговото съкровище. Кортес им се струвал като отегчителна личност от минали времена, която не може нито да разкаже, нито да им даде нещо ново. Посрещнали го учтиво, но като разбрали, че се е върнал, за да се оплаква на императора за това и онова, за стари сметки и стари дългове, за стари неизпълнени обещания и неизплатени задължения, започнали да го обиждат, да го карат да чака, да не удовлетворяват исканията му. Превърнал се в досадник. Императорът бил слушал вече безброй пъти, че Кортес му е завоювал територии в Новия свят, поголеми от онова, което притежавал в Стария. Нервирал се, когато чувал да му се натяква все същото, и то от човек, който изглеждал по-стар от годините си, неспособен вече за подобни подвизи. Нима не го е възнаградил богато с титли и имена? Нетърпимо му било да слуша повече неговите възмущения и протести. Отблъснали Кортес с мъгляви обещания.

На следващата 1541 година Карл организирайл експедиция срещу Алжир с намерение да срази мюсюлманското надмощие в Средиземноморието. Една война срещу маврите все още се смятала за кръстоносен поход. Благородничеството в империята се присъединило с ентузиазъм. Маркизът на Долината, подтикван вероятно от надеждата да извърши пред очите на императора подвизи, които ще му възвърнат предишната слава, се наредил сред доброволците. Тръгнал заедно със своя син дон Мартин, роден от доня Марина, „и много селски благородници и слуги, коне и голяма войска с хубава галера“. Докато императорските сили обсаждали Алжир, силна буря разрушила няколко от корабите. Пострадала и галерата на Кортес. Преди да я напусне, казва Бернал, „някои от слугите на Кортес го видели да

връзва в кърпа, увита около ръката, скъпоценности с много голяма стойност, с които се труфел като голям господар, макар че това било ненужно перчене. В бъркотията по спасяването тези скъпи камъни се загубили“. А били необикновено едри смарагди, част от съкровището на Моктесума. След злополуката с флотата Карл свикал военен съвет, който гласувал нейното изтегляне. Кортес не бил поканен на съвета, но когато чул решението, предложил да се заеме със завоюването на Алжир, ако го натоварят с командването, та макар и да му оставят само четиристотин души — толкова, с колкото покорил Мексико. Това прозвучало като самохвалство на оглупяващ стар войник и разсмяло целия съвет.

Кортес се върнал от експедицията потиснат и съсипан. Все още хранел надежда, че Карл ще изслуша жалбите му и ще го назначи на някакъв голям пост. И макар да му се щяло да се върне в мексиканските си имения, продължавал да се навърта край двореца и да следва Карл в пътешествията му из империята. Ала здравето му се влошавало. Преди края си разбрал, че императорът никога няма да го включи във вътрешните си съвети, никога няма да го направи вицекрал, че с кариерата му е свършено, че трябва най-послед да свикне с тази мисъл и да се успокои. Бернал пише: „Треската и дизентерията му продължаваха и ставаха все по-силни и той реши да напусне Севиля, да се оттегли в Кастилеха де ла Куеста, там да подири мир за душата си и да напише своето завещание. Господ-бог си го прибра и той напусна този изморителен живот на 2 декември 1547 година.“ Бил шейсет и две годишен. Тялото му погребали в Севиля, в църквата на дук Медина Сидония. По-късно останките му били пренесени в Мексико и повторно погребани в църквата „Свети Франциск“ в Тескоко. През 1629 година гробът отново бил отворен и костите заровени в манастира „Свети Франциск“ в град Мексико. Но прахът му все още не бил намерил последното си убежище, защото през 1794 г. го прехвърлили в Христовата болница, която била едно от неговите дела, и го поставили там, в монументална гробница. Ала дори и това не бил краят, защото през 1823 година, по време на мексиканската революция срещу испанското господство, се взело решение костите да бъдат изровени и изгорени. За да предотвратят това, болничните власти ги пренесли от гробницата и тайно ги погребали в друга някоя част на църквата. Мястото е неизвестно, защото не било отбелязано.

Предполага се, че и до днес почива там. Ала Кортес не се нуждае от гробница, която да напомня за него. Той е историческа личност, и то личност, за която тепърва ще има да се пише.

А сега да се простим с него и да се вслушаме, преди да приключим, в Бернал, който изрежда имената на всички стари конкистадори — последно повикване на духовете на някогашните му приятели, с което той завършва своята дълга история.

„Ще започна списъка — казва той — с Алварадо. Не мога да забравя очарователната му усмивка. Беше толкова хубав, толкова откровен, толкова добър ездач и смел борец! Той стана губернатор на Гватемала и бе убит в Халиско. За известно време Сандовал изпълняваше длъжността губернатор на Нова Испания и началник на полицията. Не много висок, но много добре сложен, той беше малко кривокрак; имаше коса кестенява, кестенява беше и брадата му, и двете — къдрави. Леко фъфлеше. Неговият кон беше най-хубав. Но я стига съм приказвал за коне, а да кажа за Де Леон от Стара Кастиля, за широките му рамене и голямото му благородство. Той падна на мостовете, когато бягахме от Мексико. Де Ордас не знаеше да язди. Той беше капитан на мечоносците. Лицето му беше внушително, брадата му черна. Умееше да говори, макар да позаекваше понякога. Той умря в битката при Мараньон. Спомням си и Луис Марин, сипаничав, с червена брада, и Де Ирсио, голям дърдорко. Наричахме го Кисело грозде. Той не успя да направи нищичко в живота, както и Де Монхарас, защото страдаше от циреи. Де Авила беше грубиян, Де Олеа дружелюбен. Той именно спаси Кортес в Хочимилко, когато мексиканците го издърпаха от коня му Ел Ромо, и повторно го спаси в града с цената на собствения си живот. Да не забравя Де Тапия, добър ездач и добър пехотинец. Ето такива бяха нашите капитани, защото тук не споменавам капитаните от армията на Нарваес. Нарваес с дългото лице, задгробния глас, червената брада, който остана без едно око, когато го сразихме. Ах, защо не мога да рисувам и скулптирам, както вършеше това Микеланджело по време на младините ми, че да нарисувам всички тези капитани — тъй ясно си ги спомням. Бих могъл дори да покажа как всеки един от тях се впускаше в боя. Двама господата, които прочетоха ръкописа ми, останаха удивени от силната ми памет за имена и лица. Ала какво чудно, че си ги спомням: толкова често сме си говорили за старото време. Спомням си дори и

обикновените войници, конкистадорите, които като мен не бяха капитани. Четиримата братя на Алварадо — мъртви до един; Санседо, тъй спретнат, че го наричаха Контето, който загина на мостовете; и Малдонадо, Широкоплещестия, който умря от собствената си смърт. И колко още: Терасас, Маргиньо, Де Градо, който се ожени за дъщерята на Моктесума, Ернандес, възрастен човек, «добрият стар войник»; Каравахал, който оглуша, Де ла Стерна с нарязаното лице, макар че съм забравил какво стана с него. Това ми припомня, че пропуснах Пуертокареро, дете занесе златното колело на Негово величество. Моля го да прости моя пропуск, макар че и той като другите е вече мъртъв. Много, още много изникват в паметта ми: лицето на Вендавал, когато мексиканците го отнасяха към жертвения камък, Хуарес-старши, който уби жена си с воденичен камък, Гомес — един от малцината, които се завърнаха за богатели в Кастилия, Енрикес, който умря от топлинен удар в своята ризница, Сиеса, дете умееше тъй добре да мята копие, Ескудеро — обесен, осакатените крака на Де Умбрия, Меса — удавен, Гусман — замръзнал, Диас със замътения поглед и Портильо, който раздаде цялото си богатство и стана монах в «Свети Франциск». Аз, единствен аз останах, днес магистрат в Сантяго, Гватемала. Благодаря на бога и на Исус Христос, че ми помогнаха да се спася от жертвоприношение и че сега, оцелял след толкова много опасности, доживях да напиша този спомен.“

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.